

**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Folklor İnstitutu**

İZAHLI

MUĞAM

LÜĞƏTİ

Bakı - 2015

Redaksiya heyəti:

Akif Əlizadə

Firəngiz Əlizadə

İsa Həbibbəyli

Teymur Kərimli

Fərhad Bədəlbəyli

Siyavuş Kərimi

Ərtegin Salamzadə

Muxtar İmanov

Layihənin rəhbərləri:

İsa Həbibbəyli - AMEA-nın həqiqi üzvü

Fərhad Bədəlbəyli - SSRİ və Azərbaycan xalq artisti, professor

Tərtibçilər: *Tariyel Məmmədov* - əməkdar incəsənət xadimi, sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor

Cavanşir Quliyev - əməkdar incəsənət xadimi, professor

Ön sözün müəllifi: *Tariyel Məmmədov* - əməkdar incəsənət xadimi, sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor

Elmi redaktorlar: *Muxtar İmanov* -AMEA-nın müxbir üzvü

Nailə Rəhimbəyli -AMEA Folklor İnstitutu “Musiqi folkloru” şöbəsinin müdürü, sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru

Rəyçi: *Sevil Fərhadova* -AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu “Muğamşünaslıq” şöbəsinin müdürü, sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru

İngilis dilinə tərcümə edən: *Vəfa İbrahimova* - AMEA Folklor İnstitutu “Mərasim folkloru” şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Kitab Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə (11.12.2014, №8) çap olunur.

İzahlı muğam lüğəti. Bakı, “OL” MMC, 2015, 212 səh., illüstrasiyalarla

Azərbaycan muğamı dünyanın mənəvi dəyərlər sisteminin ən nadir incilərindəndir. Azərbaycan muğam ırsinin qorunub gələcək nəsillərə çatdırılması və dünyada tanıtılması bizim mənəvi borcumuzdur. Təqdim etdiyimiz növbəti muğam layihəsinin ali missiyası da məhz bundan ibarətdir.

Kitab iki hissədən ibarətdir. I hissə muğam terminlərinin şərhinə həsr olunmuşdur. “Azərbaycan muğamı - kolleksiya” adlanan II hissədə isə muğamın ayrı-ayrı janr və növlərinə aid nümunələr toplanmışdır.

Kitab musiqişünaslar, folklorşünaslar, bəstəkarlar, musiqi ifaçıları, ali və orta ixtisas musiqi məktəblərinin müəllimləri və tələbələri, həmçinin Azərbaycanın şifahi ənənəli musiqi yaradıcılığı ilə maraqlanan oxucular üçün nəzərdə tutulur.

Tariximiz zəngindir. Xalqımız əsrlər boyu böyük sınaqlardan, çətinliklərdən keçmiş, ancaq öz mənliyini, öz milliliyini, öz dilini itirməmişdir.

Heydər Əliyev

ÖN SÖZ

Elə maddi və mənəvi sərvətlər var ki, onlar əsrlərdən bəri cilalanaraq, nəsildən-nəslə keçərək müasir dövrün tükənməz mədəni xəzinəsinə əvərilmışdır. Şərq musiqi professionallığına və şifahi ənənələrə əsaslanan muğam məhz belə bir sənət abidəsidir.

Ənənəvi klassik musiqi mədəniyyətimizin əsas ırsını təşkil edən muğam sənəti hər zaman özünəməxsus xüsusiyyətləri, musiqisinin professionallığı, estetik baxımdan mükəmməlliyi, həyatlılığı və dünyəviliyi ilə seçilmişdir. Azərbaycan muğam ifaçılığının əsrlərlə cilalanmış vokal və instrumental ifa texnikası, musiqi təfsirinin səciyyəvi üslub xüsusiyyətləri, milli alətlərimiz tar, kamança, qavalın qovuşağından yaranan xüsusi rəng çaları bu sənəti zirvələrə qaldırmışdır. Qədim dövrlərdən muğama xas olan improvisasiya xüsusiyyəti Şərq mədəniyyətinin bu təkrarolunmaz sərvətini fərqləndirən cəhətlərdən biri olmuşdur.

Hər bir xalqın mədəniyyətinin inkişafı bu mədəniyyətin qayğıkeşliklə qorunmasından çox asılıdır. Ulu öndərimiz, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrlərdə mədəniyyətimizin, incəsənətimizin, ədəbiyyatımızın, elmimizin və təhsilimizin inkişafı sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir. Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin öyrənilməsini və qorunub saxlanması həmişə mühüm bir vəzifə kimi irəli sürmüş və bu vəzifəyə uyğun olaraq muğam sənətinin inkişafı istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirilmişdir.

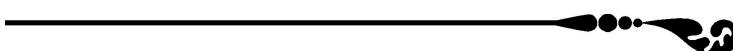
Heydər Əliyev ənənələrini layiqincə davam etdirən möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva da muğam sənətinə böyük diqqət və qayğı ilə yanaşaraq bu sənətin dünya səviyyəsində təbliğinə geniş imkan və şərait yaradırlar. Respublikamızda təşkil edilən beynəlxalq musiqi festivalları, vaxtaşırı həyata keçirilən muğam layihələri, o cümlədən "Muğam ensiklopediyası" layihəsi və muğam simpoziumlarının təşkili yaradılan imkan və şəraitin mühüm göstəriciləridir.

İzah / Mənzərə / İnzət

İnanırıq ki, «İzahlı muğam lügəti»ndə muğama aid terminlərin şərhi, XIX-XX əsrlərdə yaşayıb-yaratmış muğam ifaçılarının fotoları və onların səs kolleksiyası muğamsevərlərin böyük marağına səbəb olacaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, son dövrlərdə milli musiqi kulturologiyası sahəsində bizim təqdim etdiyimiz səpkidə, yəni ayrıca çap olunmuş şəkildə muğam lügəti mövcud deyil. Təqdim olunan layihədə muğam mədəniyyətinin əsas meyarları nəzərə alınmışdır. Layihədə əhəmiyyətli mənbələrdən, o cümlədən dahi bəstəkarımız Ü.Hacıbəylinin “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları”, Ə.Bədəlbəylinin “İzahlı monoqrafik lügət”, A.Əliverdibəyovun “Rəsmli musiqi tarixi” və H.Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə həyata keçirilən “Muğam ensiklopediyası” kimi qiymətli mənbələrdən istifadə olunmuşdur. Layihənin ideyasının əsasını muğamın həm terminoloji izahı, həm də muğamların musiqi təcəssümü təşkil edir. “İzahlı muğam lügəti”nin hazırlanması Azərbaycan musiqisində terminşünaslıq sahəsində mövcud olan böyük bir boşluğun doldurulmasına doğru yönələn əhəmiyyətli addımlardan biri kimi qiymətləndirilə bilər.

“İzahlı muğam lügəti”nin əsas məziyyətlərindən biri də burada muğam dünyası haqqında dolğun təsəvvür yaradan mətbu məqalələrin yer alması, muğam terminlərinin Azərbaycan dili ilə yanaşı, ilk dəfə olaraq ingilis dilində izahlarının verilməsidir. Layihənin Azərbaycan və ingilis dillərində həyata keçirilməsi bu lügətin dünya səviyyəsinə çıxa bilməsinə əlverişli zəmin yaradır.

A

AĞI. Ağlaşma zamanı avazla oxunan nisgilli sözlər.

ALƏT. Musiqi aləti. Müəyyən tembrli musiqi səsləri əldə etmək üçün xüsusi qurğu. Musiqi alətləri səsçixarma imkanlarına və quruluş xüsusiyyətlərinə görə fərqlənmir. Simli musiqi alətləri - simlərin səsləndirilməsi üsullarına görə növlərə bölünür: kamanlı alətlər - skripka, alt (viola), violonçel, kontrabas; dərtimli alətlər - arfa; mizrablı alətlər, zərbli alətlər. Azərbaycan xalq musiqi alətləri: simli alətlər: tar, saz, ud, tənbur (mizrablı alətlər); kamança (kamanlı alət); qanun, çeng (dərtimli alətlər); səntur (simli-zərbi alət) və s. Nəfəs alətləri: zurna, tütək, ney, balaban və s.; zərb alətləri: nağara, qoşa nağara, qaval, dəf və s.

ALƏTŞÜNASLIQ. Musiqi alətlərinin quruluşunu, texniki xüsusiyyətlərini və ifaçılıq imkanlarını öyrənən elm.

ALT MİZRAB. Mizrabla çalınan simli musiqi alətlərində (tar, saz, ud) çalğı üsulu. Bəzən buna “tors mızrab” da deyilir. Mizrabin sim üzərinə aşağıdan yuxarı vurulmasından ibarətdir. Çox vaxt notlar üzərində V işarəsi ilə qeyd edilir.

ANSAMBL (fr.:ensemble - birgə, birlikdə). İki və daha artıq musiqiçidən ibarət olan, birgə musiqi əsərini ifa edən qrup. Musiqiçilərin sayına görə ansambl duet, trio (terset), kvartet, sekstet, septet, oktet, nonet, desimet ola bilər; ansambl termini, həmçinin, xor və orkestrlərə də aid edilir. Azərbaycan milli musiqi ifaçılığında müğam ansamblları, xalq çalğı alətləri ansamblları əsas yer tutur. Müğam ansamblına “xanəndə və sazəndə dəstəsi” və yaxud “müğam üçlüyü” deyilir. Bu ansambl xanəndə, tarzən və kamança çalanlardan ibarətdir. Bəzən müğam ansamblına nağara və balaban da əlavə edilir. Xalq çalğı alətləri ansamblı xalq

ifaçılığında istifadə olunan simli (tar, kamança, saz, qanun, ud), nəfəsləri (zurna, balaban, ney), zərb (nağara, qoşa nağara) alətlərindən ibarətdir.

ARAÇALĞI. Xalq musiqisində istifadə olunan termin; vokal-instrumental musiqi janlarında - zərbi müğamlarda, təsnif və mahnilarda bəndlərarası instrumental ifa.

ARAZBARI. “Şur” kökündə olan zərbli müğamlardan biri. Ölçüsü 3/4-dür. Solo və xorla oxunur. Poetik mətni xalq bayatlarından ibarətdir. Hər bəndin sonunda “ay zalım” sözləri təkrarlanır. Aşiq havası kimi ustاد aşıqların ırsinə daxildir. Ü.Hacıbəylinin “Leyli və Məcnun” operasının V şəklinin əvvəlində “Arazbarı” zərbi müğaminin instrumental melodiyasından orkestr epizodunda istifadə olunmuşdur. Sonralar bəstəkarlar tərəfindən müstəqil orkestr pyesi kimi işlənilmişdir.

AŞIQ-GUŞ (və ya aşiqi-qoş; mənasi: “aşıqlorın səhbəti”). “Zabul Segah” dəstgahının son güşəsi.

AŞIX. Simli musiqi alətinin qolunda simlərin sarıldığı balaca paya.

AVAZ. 1. Musiqinin nəgməkar səsi ilə ifa edilməsi (f.: avazi-bəm - aşağı səs, bas);
2. Müasir vokal - instrumental musiqidə nəgməkar partiyasına aid olan not sətri;
3. Səs, səda.

AVAZAT. Şərq klassik musiqisində məlum 12 müğamdan (Üşşaq, Nəva, Busəlik, Rast, Əraq, İsfahan, Zirəfkənd, Büzürg, Zəngulə, Rəvahı, Hüseyni, Hicaz) əlavə 6 dəstgahın (Qəveşt, Gərdaniyyə, Səlmək, Novruzi, Mayə, Şahnaz) məcmusu.

AVAZİ-NAQİS. Muğam şöbəsinin sonunda ifa olunan cümlə, tamamlayıcı kiçik instrumental epizod.

AVAZI XOŞ ULU MUĞAM. Konsert layihəsi.

AVAZƏ. Mahni.

AVAZƏXAN. Müğənni.

AYAQ ETMƏ. Musiqi mətləbini qurtarır başlanğıc kökünə (mayəyə) qayıtmak prosesi; kökünə qayıtmaq. Muğam dəstgahının sonunda “mayəyə ayaqetmə” bir qədər geniş olur və koda tipli musiqi qurumunu əmələ getirir.

AZƏRBAYCAN. “Rast”, “Şur”, “Çahargah” dəstgahlarının tərkibində olan şöbələrdən biri, xalq rəqsi, “Bayatı-Kürd” və “Şahnaz” müğamlarının tərkibində ifa olunan son şöbə.

AZƏRBAYCAN XALQ ÇALĞI ALƏTLƏRİ ANSAMBLİ. Müxtəlif xalq çalğı alətlərindən təşkil olunmuş ansambl: tərkibinə simli (tar, ud, saz, kamança, qanun), nəfəsləri (zurna, balaban, tütək) və zərbli (nağara, qoşa nağara, şaxşax və s.) musiqi alətləri qrupları daxildir. Müxtəlif ansamblarda bu qruplardakı alətlərin sayı dəyişilə bilər. Xalq çalğı alətləri ansamblının repertuarı müğam, təsnif, rəng, xalq mahnı və rəqslerindən ibarət olur. Xalq çalğı alətləri ansamblarının əsas xüsusiyyəti şifahi ənənə əsasında (notsuz) ifa tərzindən ibarətdir. Respublikada kollektivlərin sayı çoxdur. Onlardan Əhməd Bakıxanov adına xalq çalğı alətləri ansamblı, Baba Salahov adına “Araz” xalq çalğı alətləri ansamblı, Əhsən Dadaşov adına “Xatirə” xalq çalğı alətləri ansamblı və respublikamızın müxtəlif şəhərlərində, rayon mərkəzlərində, ali və orta ixtisas məktəblərinin, mədəniyyət saraylarının nəzdində fəaliyyət göstərən ansamblar qeyd oluna bilər.

AZƏRBAYCAN XALQ ÇALĞI ALƏTLƏRİ ORKESTRİ. Tərkibi, əsasən, xalq çalğı alətlərindən ibarət olan, notla çalan musiqi kollektivi. Orkestrin partitura sxemino: nəfəsləri alətlər-balabanlar (I,II,III,IV), tütək, zurna, klarinet, qoboy, fleyta; zərb alətləri - qaval, nağara, qoşa nağara; simli - kamanlı alətlər - kamança, kontrabass; simli - mizrablı alətlər - tar (I,II,III), saz (I,II), qanun, bas - tar (dütar -bas), ud, fortepiano daxildir. İlk dəfə bu orkestri Üzeyir Hacıbəyli (1931) yaratmışdır. Bu orkestr üçün ilk əsərləri də (“Çahargah” və “Şur” fantaziyaları) Üzeyir bəy yazmışdır. Sonralar bu orkestrə qoboy, fortepiano və başqa alətlər daxil edilib.

AZƏRBAYSAN XALQ MUSIQİSİNİN ƏSASLARI. Ü.Hacıbəylinin Azərbaycan lad-məqam sisteminin öyrənilməsinə aid sanballı tədqiqat əsəri. İlk dəfə 1945-ci ildə Bakıda çap olunmuşdur. Müəllif bu tədqiqatların qayəsini belə səciyyələndirir: “Mənim bu əsərim Azərbaycan xalq musiqisinin əsas cəhətlərini öyrənmək üçün nəzəri bir vəsait və Azərbaycan ladları əsasında musiqi yazar bəstəkarlara bir yaradıcılıq köməyidir”. Bu monoqrafiya pedaqoji baxımdan tədris materialı kimi də qiymətlidir. Artıq 50 ildir ki, onun əsasında “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kursu ADK-nin bütün fakültələrində, həmçinin musiqi texnikumlarında və musiqi məktəblərində tədris edilir. Monoqrafiya indiyədək Bakıda dəfələrlə nəşr olunmuşdur: 1945 (rus dilində); 1957, 1962, 1965 (Azərb. dilində); 1985, 2010 (Azərb., rus, ingilis dillərində); elektron kitabı kimi: <<http://musbook.musigi-dunya.az>> (Azərb., rus, ingilis dillərində).

B

BABA TAHİR. Muğam guşəsi. “Şur” dəstgahında, “Mayəyi-Şur” şöbəsindən sonra ifa olunur.

BAĞDADİ. “Rəhab” dəstgahında “Hicaz” şöbəsindən sonra “Şahnaz”a keçmək üçün istifadə olunan guşə.

BAĞLAYICI HİSSƏ. Əsərin hissələri arasında keçid məqsədi daşıyan kiçik epizod. Muğam dəstgahlarda rənglər, diringələr, bəzən də guşələr bağlayıcı hissə rolunu oynayır.

BAKİ MUĞAM MƏCLİSLƏRİ. XIX əsrд Bakı şəhərində və Bakı ətrafi kəndlərdə şair və muğamatçıları öz ətrafına toplayan yığıncaqlar. Azərbaycan muğam sənətinin inkişafında Bakı məclislərinin böyük rolü olmuşdur. Bakıdakı böyük musiqi məclisinin rəhbəri Məşədi Məlik Mansurov (1838-1909) öz dövrünün açıq fikirli, istedadlı, mədəni şəxslərindən biri, ”musiqiçilər ailəsinin” görkəmlı nümayəndəsi olmuşdur. İçərişəhərdəki evinin böyük salonunda öz dövrünün məşhur ziyalıları, sənətkarları yığışardı. Qarabağdan, Şirvandan, İrandan gələn musiqiçilər bu evin qonağı olurdu. Bu musiqi məclislərində ifaçılıq sənəti barəsində ciddi söhbətlər aparılır, musiqi tarixinə də xüsusi fikir verilirdi. Muğamların tamam-dəstgah və düzgün oxunmasına xüsusi diqqət yetirilərdi. Məşədi Məlikin təşkil etdiyi musiqi məclisi Bakı musiqiçilərinin bütöv bir nəşlini yetişdirib tərbiyə etmişdi. Məşədi Məlikin oğlanları - Məşədi Süleyman və Mirzə Mansur bu ənənəni davam etdirmişlər.

BAL-KƏBUTƏR (hərfi mənası: bal “qanad”, kəbutər “göyərçin”). ”Şur” və ”Humayun” dəstgahlarının mayəsində hər bir musiqi cümləsini ayrılıqda tamamlamaq üçün (kadans) hər dəfə zildən bəmə doğru kvarta

intervalının özünəməxsus tərzdə çalınmasına (tarda iki dəfə boş ağı simin və sonra bir dəfə boş sarı simin vurulması) əsaslanır. Orta əsr Azərbaycan klassik musiqisində “Rast” və “Rəhavi” dəstgahlarında “Mavərənnəhr” ilə “Hicaz” şöbələri arasında ifa olunan guşə. “Çahargah” muğamının mayəsində ifa olunan instrumental epizod.

BALABAN. Qədim Azərbaycan nəfəsləri musiqi aləti. Fındıq, tut, qoz, yaxud ərik ağacından hazırlanır. Silindrik gövdəsi (uzunluğu 280-320 mm) üzərində 9 dəlik (8-I ön, biri isə arxa tərəfdə) olur. Gövdəsinin baş tərəfinə qamışdan ikiqat dirçəkli yastı müştük taxılır. Buna görə el arasında balabana yastı balaban da deyilir. Müştüyün ortasındaki xərək vasitəsilə alətin kökü dəyişdirilir. Balabanın diapazonu kiçik oktavanın sol səsindən ikinci oktavanın do səsinə qədərdir. Yumşaq təsirli, həzin tembri var. Balabandan həm solo alət kimi istifadə olunur, həm də xalq çalğı alətləri ansamblları və orkestrlərində, aşiq ansambllarında müşayiətedici alət kimi o, əsasən, dəmsaz (ton əmələ gətirən) alət olaraq xüsusi yer tutur. Tanınmış balaban çalanlardan Bəhruz Zeynalovun adını çəkmək olar.

BARMAQ. Xalq musiqi ifaçılığında istifadə olunan termin. Musiqi aləti ifaçısının fərdi yaradıcılıq üslubu ilə bağlı melodik ibarə, çox kiçik, lakin bitkin instrumental epizod, improvisasiya prosesində yaradılan variant mənasını daşıyır.

BAS ALƏTLƏR. Registrinə görə aşağı, bas kişi səsinə uyğun gələn alətlərin müxtəlif növləri. Orkestrdə qalın səsli alətlər - simfonik orkestrdə: faqot, tuba, kontrabas və s.; xalq çalğı alətləri orkestrində: bas tar, bas balaban və s.

BAS TAR. Tarın ən aşağı registrə malik növü: qalın, bəm səsli simli-dartımlı musiqi aləti. Bas tar quruluşuna görə tarın böyük formasıdır, mızrabı adı tar mızrabından iki dəfə böyükdür. Alətin notları bas açarında yazılır. XX əsrin 60-ci illərində musiqi kollektivlərində bas (bəm) səslərə olan ehtiyacı ödəmək üçün yaradılmışdır (Fərid Fərzəliboyov tərəfindən).

BAYATI. Xalq şeiri forması. 4 misradan ibarət xalq lirik vokal musiqi janrı.

BAYATI-ƏCƏM. Muğam şöbəsi. Kiçik həcmli “Bayati-Kürd” muğamının tərkibinə daxil olan ikinci əsas şöbə (əcəm - ərəb olmayan adama deyilir, “əcəmin bayatısı” mənasını verir).

BAYATI-İSFAHAN. “Bayati-Şiraz” dəstgahının əsas şöbələrindən biri.

BAYATI-KÜRD. “Bayati-Şiraz”, “Dəşt” muğamlarında, eləcə də müstəqil oxunan muğam.

BAYATI-QACAR. “Dügah”, “Şur” müğamının tərkibində olan əsas şöbələrdən biri.

BAYATI-RACE. Klassik musiqidə “Şur” məqamında olan və “Şur” dəstgahı tərkibində sayılan “Əfşarı (Ovşarı)”nın guşələrindən biri.

BAYATI-ŞIRAZ MƏQAMI. Azərbaycan musiqisində yeddi əsas məqamdan biri (Ü.Hacıbəyli). Quruluşu 1-1-1/2 ton formullu iki tetraxordun k.3 intervalı məsafəsində birləşməsindən ibarətdir; səssirası 9 pilləlidir, IV pillə mayə (tonika) pilləsidir.

Məqamin səssirasının II, IV, VI, VIII pillələri istinad-dayaq pilləsi kimi “Bayati-Şiraz” müğamının şöbələrinin əsasını təşkil edir; bu məqamda qurulan musiqi nümunələri həmin pillələrə əsaslanır (do “Bayati-Şiraz” məqamının səssirası).

BAYATI-ŞIRAZ MUĞAMI. Azərbaycan müğam dəstgahlarından biri.

Məcmusu: “Bərdaş”, “Nişibi-fəraz”, “Bayati-Şiraz” (“Əbülcəp” guşə), “Bayati-İsfahan”, “Zil Bayati-Şiraz”, “Xavəran”, “Üzzal”, “Dilrüba” və “Bayati-Şiraz” a ayaq kimi şöbə və guşələrdən ibarətdir.

Bu müğam dəstgahı “sol” “Bayati-Şiraz” məqam kökündə (tonallığında) ifa olunur. “Bayati-Şiraz” müğamı öz gözəl, axıcı melodikasına və dərin təsir qüvvəsinə görə musiqiçilər tərəfindən çox zaman “ərusi-musiqi” (“musiqinin gəlini”) adlandırılır. Ü.Hacıbəyli “Bayati-Şiraz”ı emosional baxımdan qəmlili əhvali-ruhiyyə daşıyan müğam kimi xarakterizə etmişdir. B.Mansurov “Bayati-Şiraz” müğamının müstəqil müğam kimi yalnız XIX əsrin axırlarından mövcud olduğunu və əvvəllər isə “Bayati-İsfahan” dəstgahı kimi tanındığını söyləyir.

BAYATI-ŞIRAZ MUĞAMININ NOT YAZILARI. “Bayati-Şiraz” müğamını instrumental şəkildə N.Məmmədov tarzən Əhməd Bakıxanovun ifasından (1962), A.Əsədullayev tarzən Elxan Mirzəfərovun ifasından (2003) nota yazmışdır. Bu müğam əsasında bəstəkarlar müxtəlif janrlı əsərlər, o cümlədən Süleyman Ələsgərov “Bayati-Şiraz”, Fikrət Əmirov “Gülüstan-Bayati-Şiraz” simfonik müğamlarını, Nazim Əliverdibəyov a capella (müşayiətsiz) xor üçün “Bayati-Şiraz” kompozisiyasını və onun orqan üçün işləməsini, Polad Bülbüloğlu “Bayati-Şiraz” simfoniyasını yaratmışdır.

BAYATI-TÜRK. “Şur” dəstgahı tərkibində ”Dügah” “Fili”, “Şikəstə”,

“Camədəran”, “Mehdiyi zərrabi”, “Ruh-ül-ərvah” kimi şöbələri birləşdirən muğam.

BEYTÜS-SƏFA. Ədəbi məclis. XIX əsrin 60-cı illərində Şamaxıda şair Məhəmməd Səfanın evində yaradılmışdı; məclisin adı da bununla əlaqədardır (ərəbcədən tərcümədə Səfanın evi deməkdir).

Seyid Əzim Şirvani, Mollağa Bixud, Ağababa Zühuri, Qafar Raqib, Əlekber Qafil, Molla Mahmud Zuyi və b. şairlər məclisin fəal üzvləri idi. Məclisə Seyid Əzim Şirvani və Mollağa Bixud başçılıq edirdilər. “Beytüs-Səfa” Şuşadakı “Məclisi-üns”, “Məclisi-fəramuşan”, Bakıdakı “Məcməüs-şüəra” ilə six əlaqə saxlayırdı. Məclisdə ədəbiyyat, incəsənət, fəlsəfə məsələlərinə dair söhbətlər aparılır, klassiklərin əsərləri mütaliə olunur, onların məşhur şeirlərinə nəzirələr yazılırdı, yeni yaranan qəzəllər xanəndələr tərəfindən oxunaraq yayılırdı.

BƏHR-NUR. “Rast-pəncəgah” dəstgahında “Üşşaq”dan sonra, ”Humayun” dəstgahında “Bayatı-əcəm” ilə “Şahnaz” arasında ifa olunan guşə.

BƏHR. Musiqi vəzninin təşəkkül sistemi. Əgər vəzn musiqi səslərinin zaman ərzində səslənmə müddəti ilə əlaqədar olan ölçüdəki qarşılıqlı nisbəti ifadə edirse, bəhr səslərin bu hərəkət ahəngində olan həmin bu nisbətin meyari vəzifəsini daşıyır və ölçü normasını təsbit və tənzim etmiş olur. Musiqi səslərinin məntiqi, həm də mənalı sürətdə təkrarlanması və növbələnməsi (ahəng) üçün bəhr təşəkkülünün olması zəruridir. Ən mürəkkəb, ən qarışık və ən dolaşlı görünən vəzn müəyyən bəhr qəlibinə yerləşdirilə bilər.

Sərbəst improvisasiya yolu ilə ifa olunan Azərbaycan muğamlarının bəhri həm olduqca mürəkkəb, həm də tez-tez dəyişəndir.

BƏXTİYARI. “Şüstər” dəstgahında şöbə.

BƏM. Aşağı registr, aşağı səs, qalın səs.

BƏRBƏT (hərfi mənası: bər - sinə, dös + bət - ördək). Ən qədim Azərbaycan simli musiqi aləti.

BƏRDAŞT. Dəstgahların əvvəlində müqəddimə tərzində çalınan kiçik instrumental epizod və yaxud xanəndə tərəfindən təxminən 5 beytlik qəzələ oxunan muğam parçası.

BƏSİT. Əruz vəznindəki bəhrlərdən biridir.

BƏSTƏKAR (lat. *compositor* - müəllif, tərtibçi). Müəllif, musiqi əsərinin yaradıcısı. Xalq yaradıcılığında, adətən, bəstəkar və ifaçı bir simada birləşir.

BƏSTƏ-NİGAR. “Çahargah” dəstgahının ilk əsas şöbələrindən biri.

BİDAD (hərfi mənada: haqsızlıqdan şikayət). “Hümayun” dəstgahında beşinci pillədə ifa olunan həzin və kədərli əhval-ruhiyyəli guşə.

BOĞAZ. Xanəndənin şəxsi yaradıcılıq məhsulu kimi onun ifaçılıq üslubuna xas və mənsub olan ən kiçik avaz ifadələri.

BUSƏLİK. Yaxın Şərq xalqları klassik musiqisinin əsasını təşkil edən muğamlardan üçüncüüsü.

BÜZÜRG. Yaxın Şərq xalqları klassik musiqisinin əsasını təşkil edən muğamlardan səkkizincisi, “Şur” dəstgahlarında son şöbələrdən biri.

C

CABBAR QARYAĞDIOĞLU ADINA MUĞAM ÜÇLÜYÜ. 1987-ci ildə M.Maqomayev ad. Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının nəzdində yaradılmış ilk muğam triosudur. Tərkibi: xalq artistləri Möhlət Müslümov (tar), Fəxrəddin Dadaşov (kamança) və Zahid Quliyev (xanəndə).

Sonrakı illərdə muğam üçlüyü bir çox xanəndələrlə işləmiş, dünyanın müxtəlif ölkələrində qastrol sahələrində olmuşdur. Xanəndələri müşayiət edən üçlüyün ifasında xarici ölkələrdə bir sıra disklər buraxılmışdır.

CƏLD MİZRAB. Tar ifaçılığında ənənəvi mizrab işlətmə üsulu. Əsasən triollarla ifa edilir. "Segah", "Çahargah", "Mahur-Hindi" və b. muğamlarda rast gəlinir.

CİDAYI. Muğam şöbəsi. "Şur" muğam ailəsindən olan kiçik həcmli "Dəştı" muğamının ikinci şöbəsi (farsca Cidayi "mizraq", "süngü" deməkdir). Həyəcanlı əhvali-ruhiyyə daşıyır.

CÜMLƏ. Musiqidə ən kiçik quruluş. Müəyyən kadensiya ilə yekunlaşır. Muğam şöbələrinin quruluşu cümlələrdən ibarət olur.

İzahçı muğam türkəti

C

ÇAHARGAH MƏQAMI (farsca hərfi mənəsi: çahar “dörd” + gah “mövqe”, “məkan”, “vəziyyət”). 1. Azərbaycan musiqisində yeddi əsas məqamdan biri (Ü.Hacıbəyli). Quruluşu: $1/2 - 1\frac{1}{2}, 1/2$ ton formullu üç tetraxordun qovuşuq və yanaşı üsullarla (I və II tetraxordlar - qovuşuq (x1), II və III tetraxordlar yanaşı - b.2 intervalı məsafəsində) birləşməsindən ibarətdir; səssirası 11 pilləlidir, IV pillə mayə (tonika) pilləsidir. Məqamin səssirəsinin II, IV, VI, VIII, IX (IX#), XI pillələri istinad-dayaq pilləsi kimi “Çahargah” müğamının şöbələrinin əsasını təşkil edir; bu məqamda qurulan musiqi nümunələri həmin pillələrə əsaslanır (do çahargah məqamının səssirası).

ÇAHARGAH MUĞAMI. Azərbaycan şifahi ənənəli professional musiqisində ən böyük muğam dəstgahı. Məcmusu: “Bərdaşt”, “Mayəyi-Çahargah”, “Bəstə-Nigar”, “Hasar”, “Müalif”, “Qərrə”, “Müxalif”, “Məglub”, “Mənsuriyyə”, “Üzzal”, “Çahargaha ayaq” şöbə və guşələrindən ibarətdir. Hazırda dəstgahın yiğcam və lakonik ifası məqsədilə: “Bərdaşt”, “Mayəyi-Çahargah”, “Bəstə-Nigar” (“Cövhəri”), “Hasar”, “Müxalif”, “Məglub”, “Mənsuriyyə” (zərbi müğam) tərkibdə ifa olunur. “Çahargah” Şərq xalqları musiqisində də geniş yayılmış müğamlardan biridir. “Çahargah” orta əsrlərdə Yaxın Şərq xalqlarının musiqisində müğam şöbəsi olmuşdur (Ə.Marağayı).

XIX əsr Azərbaycan musiqisində “Çahargah” dəstgahı aşağıdakı müğam şöbələrindən ibarət idi: “Çahargah”, “Segah”, “Zabul”, “Yədi-hasar”, “Müxalif”, “Məglub”, “Mənsuriyyə”, “Zəmin-xara”, “Mavərənnəhr”,

“Hicaz”, “Şahnaz”, “Azərbaycanı”, “Əşiran”, “Zəng-şötör” və “Kərkuki” (M.M.Nəvvab). “Çahargah” parlaq, virtuoz, qəhrəmanlıq xarakterli, dərin dramatik məzmunlu bir dəstgahdır. Musiqişünas alimlərin fikrincə, “Çahargah” məqamı göy gurultusu ilə əlaqədar olaraq yaradılmışdır (M.M.Nəvvab “Vüzuh-ül-ərqam”). “Çahargah” dinləyicidə coşgunluq və ehtiras hissi oyadır (Ü.Hacıbəyli. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları”).

ÇAHARGAH MUĞAMININ NOT YAZILARI. Bu dəstgah müxtəlisf muğam ifaçılarından nota salınmışdır: N.Məmmədov instrumental şəkildə tarzən Əhməd Bakıxanovun ifasından (1962), vokal-instrumental şəkildə xanəndə Yaqub Məmmədov və muğam üçlüyünün ifasından (1970), A.Əsədullayev instrumental şəkildə tarzən Elxan Mirzəfərovun ifasından (2005) nota yazımışlar. Bütün bu not yazıları “Azərbaycan xalq musiqisinin antologiyası”na daxil edilmişdir.

ÇAHAR MİZRAB. Tar ifaçılığında ənənəvi mizrab işlətmə üsullarından biri, əsasən səslərin dörd-dörd qruplaşdırılmasından ibarət çalğı. Çahar mizrab cingənə simlərin, kök simin və ya aq simlərdən birinin hər dəfə ostinat kimi və müəyyən metroritmi saxlamaqla yaradılır. Çahar mizrab üsulu “Rast”, ”Mahur”, ”Çahargah”, ”Düğah”, ”Qatar” və s. muğamlarda daim işlədirilir.

ÇALĞI ALƏTLƏRİ FƏSİLƏSİ. Eyni quruluşa və səsçixartma prinsipinə malik, lakin ölçüsünə görə fərqlənən alətlər qrupu. Bu tip alətlər oxşar tembrli olsa da, səssiraları müxtəlisf registri əhatə edir. Məsələn, saz, tar və s. alətlər fəsiləsi vardır.

ÇANAQ. Simli alətlərin gövdəsi. Onun üzərinə simlər çökilir, simlərin dərtilməsindən alınan səslərin rezonansını artırır.

ÇƏKAVƏK. İran musiqisində “Humayun” dəstgahının əvvəlində oxunan muğam şöbəsi.

ÇƏNG. Üçbucaq şəklində simli, dərtimli musiqi aləti.

ÇƏQANƏ. Kamanla çalınan dördsimli çalğı aləti. XIX əsrin sonlarına kimi Azərbaycan ərazisində mövcud olmuşdur. Müasir dövrdə bərpa olunaraq, qədim musiqi alətləri ansamblında istifadə olunur.

ÇOBAN BAYATI. Çobanların tütəkdə çaldıqları bayati. Sonralar bu musiqi frazasi inkişaf edərək peşəkar səviyyəyə çatmış və “Çoban bayati” adlı muğam parçasına çevrilmişdir.

D

DƏF (itl.: tamburino). Zərb aləti. Bir üzünə dəri çəkilmiş taxta dairədən ibarətdir. Dairəyə kiçik metal lövhəciklər birləşdirilir.

DƏRAMƏD. Muğamın əvvəlində ifa olunan kiçik instrumental müqəddimə.

DƏSTGAH (ər., f.: dəst - komplekt + gah - mövqe, məqam, məkan).

Müəyyən muğam tərkibinə daxil olan bütün şaxələr, şöbələr, guşələr, rədiflər, rənglər və təsniflərin küll halında, məntiqi inkişaf qaydası üzrə mütəşəkkil məcmusu.

Muğam dəstgahlar bunlardır:

“Rast”

“Mahur-Hindi”

“Orta-Mahur”

“Bayati-Qacar”

“Şur”

“Segah”

“Zabul Segah”

“Mirzə-Hüseyn Segahi”

“Şüştər”

“Çahargah”

“Bayati-Şiraz”

“Humayun”

“Rahab”

DƏŞTİ (ər. dəşt - çöl, səhra). 1. “Şur” dəstgahının əsas şöbələrindən biri; 2. “Gileyi”, “Gəbri”, “Bayati-kürd”, “Nəhib”, “Qərai”, “Məsnəvi-nur” və “Şah Xətai” şöbələrindən ibarət muğam (“Şur” kökündə).

DİLKƏŞ (f.: cazibəli, xoşagələn, valchedici). Muğam şöbəsi. “Şahnaz” kiçik həcmli müğəminin ikinci (bəm) şöbəsi: “Şahnaz” ilə “Şəddi-şahnaz” arasında ifa olunur. Dinləyicidə dərin lirik təsir oyandırıldıqına görə xanəndələr çox vaxt “Rast” və “Mahur” müğamlarında “Vilayəti” şöbəsini “Dilkəş”lə əvəz edirlər.

DİLRÜBA (f.: - füsünkar, məftun edən). “Bayatı-Şiraz” dəstgahında sonuncu şöbə (mayəyə enmək üçün).

DİRİJOR (fr.: diriger - rəhbərlik etmək, idarə etmək). Ansamlı (orkestr, xor, opera və s.) musiqisinin öyrənilməsinə və ifasına rəhbərlik edən şəxs; ifa olunan əsərin bədii təfsiri dirijora məxsusdur.

DİRİNGİ. Azərbaycan şifahi ənənəli professional musiqisində instrumental musiqi janrı, rəngin bir növü. Xalq musiqi ifaçılığında rəqs xarakterli rəngləri dirinqi adlandırırlar. Diringilərin musiqi məzmununun əsasını rəqs melodiyaları təşkil edir.

DUET (alm.: Duett, lat.: duo - iki sözündəndir). İki ifaçıdan - müğənni və ya çalğıçıdan ibarət ansambl. İki ifaçı üçün bəstələnmiş əsər; hər ifaçının məxsusi partiyası olur.

DUETTİNO. Kiçik həcmli duet.

DULOGİYA (lat.: duo - iki, yun.: logos - məshum, təlim, anlayış). Eyni bir mövzu ətrafında birləşmiş iki müstəqil hissədən ibarət əsər. Hissələr dramaturji süjet xəttinə görə bağlı olmayıb, bir-birindən fərqlənir və ayrı-ayrılıqlıda da ifa olunur.

F.Əmirovun “Şur” və “Kürd Ovşarı” simfonik müğamları dologiya əmələ gətirir.

DÜGAH. 1.“Bayatı-Qacar”, “Ruh-ül-ərvah”, “Mavərənnəhr”, “Hüscyni”, “Şikəsteyi-fars”, “Dilrüba”, ”Əraq”, “Zəng-şötör” və “Rak” şöbələrindən ibarət dəstgah.

DÜTAR. İki simli saza bənzəyən dartımlı musiqi aləti.

ƏBÜLÇƏP. Muğam şöbəsi. “Bayatı-Şiraz” muğamında ifa olunan guşə.

ƏFŞARI (ovşarı). 1. “Şur” kökündə olan zərbi muğamlardan biri; 2. Aşıq yaradıcılığında “Şur” kökündə vokal - instrumental musiqi forması. Əsas ölçüsü zərbi muğamda olduğu kimi 2/4-dir. Melodik və ritmik cəhətdən divani formasına çox oxşayır; 3. İran musiqisində “Şur” dəstgahına mənsub şöbələrdən biri. Tərkibinə “Camədəran”, “Bayatı-race”, “Muya”, “Şikəstə”, “Nəhib”, “Qərai”, “Məsnəvi” və “Şah Xətai” şöbələri daxildir.

ƏMİRİ. “Rahab”, “Şüştər” muğamlarının başlanğıcında ifa olunan kiçik şöbə.

ƏRAQ. 1. Yaxın və Orta Şərqi xalqları klassik musiqisinin əsasını təşkil edən 12 muğamdan beşinci; 2. “Rast”, “Segah”, “Mahur-hindi” və “Rəhab” dəstgahlarının kulminasiya nöqtəsini (bax: Ovc) özündə əks etdirən və öz bədii təsir qüvvəsi etibarilə adları yuxarıda qeyd olunan dəstgahların olduqca gümrah və əzəmətli səslənən əsas şöbəsi.

ƏRUZ VƏZNİ. Şərq (o cümlədən, Azərb.) klassik şeirinin əsasını təşkil edən vəzn. Əruz ilk dəfə VII - VIII əsrlərdə Bəsrə şəhərində ərəb şairi və alimi Xəlil ibn Əhməd tərəfindən yaradılmış və sistemə salınmışdır. Əruz vəzninin 19 bəhri var: təvil, kamil, səri, münsərih, mütəqarib, rəcəz, rəməl, həzəc, mədid, bəsit, vafir, xərif, müzare, müqtəzəb, müctəs, mütədarik (sadalanan 16 bəhr ərəb şeirində işlədir), cədid, qərib (bu bəhrler əruzdən istifadə edən başqa xalqlar tərəfindən yaradılmışdır). Azərbaycan şeirində bu bəhrlərdən çoxuna təsadüf olunur. Klassik

Azərbaycan şairlərindən Nizami, Xaqani, Füzuli, Seyid Əzim, Sabir və b. əruz vəznində çox dəyərli əsərlər yaratmışlar.

ƏRĞƏNUN. Klavişli üsləmə musiqi aləti.

ƏSAS PİLLƏLƏR. Majorda və minorda I, IV və V pillələr (tonika, ondan kvinta aşağı yerləşən subdominanta və kvinta yuxarı yerləşən dominanta). Bu pillələrdə qurulanakkordlar ladların major-minor sistemində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏSAS TON. 1. Tersiya quruluşlu akkordun six düzülüşündə aşağıda birinci yerləşən səs. Başqa sözlə, akkordun priması.
2. Harmonik həm sədalar şkalasında ən aşağı və aydın səs.

ƏSƏR. 1. Bəstəkar tərəfindən yaradılan musiqi. 2. Musiqi əsəri (lat. opus). Hər bir bəstəkar yaratdığı əsərləri adətən ardıcılıqla nömrələyir: məs., op.1; op.2 və s. Bəzən bir nömrə ilə cəni vaxtda yaranmış bir neçə əsər işarə olunur.

ƏŞİRAN (hərf. qohum - əqrəba, dost - aşna). 1. “Orta Mahur”, “Rahab” dəstgahında “Əraq” şöbəsindən sonra, “Nəva” dəstgahında “Zəng-şötör” şöbəsindən əvvəl duran şöbə;
2. Ərəb musiqisində “Əşiran” (ikinci pərdəsi yarımtən alçalmış lya-minor), “Əcəm-əşiran” (ikinci və beşinci pərdələri yarımtən alçalmış lya-minor) və “Müqabil-əşiran” adlanan məqamların səsdüzümü.

F

FİLİ (f.: hərf. - açıq boz rəng). Azərbaycan musiqisində: "Humayun" dəstgahında, İran musiqisində: "Mahur" dəstgahında olan muğam şöbəsi.

FOLKLOR (ing.: folk - xalq, lore - təlim). Xalq müdrikliyi, xalq yaradıcılığı mənasını verir. Şifahi ənənələrə əsaslanan bədii yaradıcılıq növlərini - xalq ədəbiyyatını (nağıllar, zərbi-məsəllər, lətifələr və s.), xalq musiqisini (mahnı və rəqsler), tətbiqi-dekorativ sənətləri və s. əhatə edir. Musiqi folkloru xalq mahnı və rəqslərindən ibarətdir; xalqın arzu və istəklərini, duyğularını, mənəviyyatını, dünyagörüşünü, həyat tərzini, əmək prosesini əks etdirir. Məzmununa görə əmək, mərasim, məişət, tarixi mahnı və rəqs növlərinə bölünür.

G

GAF. XIX əsr Azərbaycan musiqisində dəstgahlar tərkibində olan kiçik instrumental epizod. Muğamat ifaçılığında bir şöbədən o birisinə keçmək prosesində istifadə olunan təsnif və rəngləri əvəz edir.

GƏBRİ. “Dəştı” muğamında şöbə.

GƏRDANİYYƏ. “Nəva” dəstgahının əvvəlində (“Mayəyi-Nəva”dan sonra) ifa olunan şöbə.

GƏZİŞMƏ. Muğam ifaçılığında istifadə olunan üsul: ifaçılıq prosesində müəyyən musiqi frazاسını zənginləşdirmək məqsədilə onun müxtəlif variantlarda təkrar edilməsindən ibarətdir. Muğam melodiyasının ifa edilərək yaradılmasında məqam pillələri üzərində gəzişmək mühüm əhəmiyyətə malikdir.

GUŞƏ. Dəstgahlar tərkibində şöbələrlə yanaşı bitkin melodik quruluşa malik vokal instrumental epizod.

GÜLRİZ. “Şur” dəstgahına mənsub muğam şöbəsi.

İzahlı müsəlman türkəti

H

HACI YUNİ. 1. XIX əsr Azərbaycan musiqisində “Rəhavi” (“Rahab”) dəstgahında “Bayati-Şiraz” ilə “Sarənc” (“Sarəng”) arasında yerləşən şöbə; 2. “Nəva” dəstgahında “Şahnaz” ilə “Bayati-Kürd” arasında ifa olunan şöbə.

HARMONİYA. Uyğunluq, ton.

HASAR (ər.: hisar, f.: hesar - istehkam, barı, çəpər, mühasirə mənalarında). “Çahargah” dəstgahında “Müxalif” şöbəsindən əvvəl (“Bəstə-Nigar” şöbəsindən sonra) ifa olunan parça. Melodik cəhətdən “Çahargah”ın mayəsinə çox oxşayır, lakin “Çahargah”dan bir kvinta yuxarıda (tarı nəzərə alsaq, mayəsi sarı simin şah pərdəsinə düşür) yerləşir; “Zabul Segah” dəstgahında çox zaman “Mübərriğə” şöbəsindən sonra (“Manəndi-Müxalif” şöbəsinə keçməzdən əvvəl) “Hasar” guşəsində dayanır.

HAVA. Musiqi əsərinin əsasını təşkil edən təranə, melodiya, müxtəlif musiqi obrazlarının səciyyəsini, vəziyyətini, ruhunu ifadə edən və bunun üçün lazımı intonasiya, vəzn-ahəng, dinamik və tembr vasitələrinə malik olan yeni melodiya.

HEYRATI. “Mahur-Hindi” muğamı kökündə gümrah, nikbin və cəngavər əhvali-ruhiyyəli zərbi muğam.

HƏZƏC (ər.: həzicə, həzzəc - mahni oxumaq, zəngulə vurmaq; xoş avaz ilə oxumaq) ən çox yayılmış bəhrlərdən biri.

HƏZİN. “Şur” dəstgahında “Kürdi” ilə “Gülriz” arasın-

da, "Çahargah" dəstgahında "Sarbang" ilə "Hüzzal" arasında; "Mahur" dəstgahında "Aşur-Avənd" ilə "Saqinamə" arasında və "Nəva" dəstgahında "Bayatı-Race" ilə "Əraq" arasında yerləşən müğam şöbəsi olub.

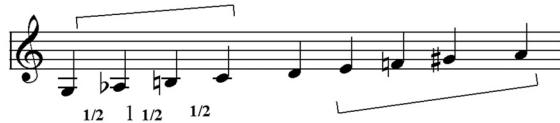
HƏZİZ (hərfi mənası: - periqey, aşağı nöqtə). "Şur" dəstgahında "Nişibi-Fəraz" şöbəsindən sonra oxunan guşə olub.

HİCAZ. 1. Yaxın Şərqi xalqları musiqisində 12 əsas müğamdan on ikincisi; XIX əsr Azərbaycan musiqisində "Rast" dəstgahında "Bal-Kəbutər" ilə "Şahnaz" arasındaki; "Rəvahı" dəstgahında "Bal-Kəbutər" ilə "Bağdadi" arasındaki; "Çahargah" dəstgahında "Mavərənnəhr" ilə "Şahnaz" arasındaki əsas müğam şöbəsi;
"Şur" dəstgahında "Şəmayi-Şəms" zərbi müğamı ilə "Sarənc" arasındaki şöbə;
İran musiqisində: "Əbu-Əta" müğamının əsas şöbələrindən biri.

HUMAYUN. 1. Yaxın Şərqi xalqları musiqisinin 24 əsas müğam şöbəsindən biri; XIX əsr Azərbaycan musiqisində "Rəhavi" ("Rahab") dəstgahında "Rahab" ilə "Tərkib" arasındaki şöbə;
"Humayun", "Fili", "Şüştər", "Tərkib", "Biday", "Məsnəvi", Üzzal" şöbələrindən ibarət dəstgah;
İran musiqisində: "Çəkavək", "Bəxtiyarı", "Moalif", "Leyli və Məcnun", "Tərz", "Biday", "Ney-Davud", "Guşeyi-Çahargah", "Məvaliyan", "Əbü'l-çəp", "Bavi", "Suzi-Güdəz", "Murch", "Nəfir" ("Nəfir-Fərəng"), "Şüştəri", "Camədəran", "Üşşaq", "Üzzal", "Zabul", "Bayatı-Əcəm", "Bəhr-nur", "Şahnaz", "Dənasəri", "Mənsuri", "Məsnəvi" şöbələrindən ibarət dəstgah.

"Humayun" məqamı (farsca: "cənnət quşu", "səadətli") - Azərbaycan musiqisində yeddi əsas məqamdan biri. Nəzəriyyədə səssirəsinin iki növü göstərilir: Məqamın I növünün səssirəsi $1/2 - 1 \cdot 1/2 - 1/2$ ton formullu iki tetraxordun böyük tersiya (orta ton vasitəsi ilə) birləşməsindən əmələ gəlir, səssirəsi 9 pillədən ibarətdir; IV və VII pillələr məqamın mayəsi hesab olunur (Ü.Hacıbəyli).

Məqamın II növünün quruluşu: $1/2 - 1 - 1/2$ ton formullu iki tetraxordun yanaşı üsulla (artırılmış sekunda vasitəsi ilə) birləşməsindən əmələ gəlir. Səssirəsi 8 pillədən ibarətdir: II pillə məqamın mayəsi, IV pillə kadensiyalar üçün səciyyəvi tondur (M. S. İsmayılov). Hümayun məqamının I növünün səssirəsi (do mayəli humayun).

HUMAYUN MUĞAMININ NOT YAZILARI. Humayun muğamını instrumental şəkildə N. Məmmədov tarzən Əhməd Bakıxanovun ifasından (1962), A.Əsədullayev tarzən Elxan Mirzəfərovun ifasından (2003) nota yazmışdır. Bu muğam əsasında bəstəkarlar müxtəlif janrlı əsərlər, o cümlədən Tofiq Bakıxanov “Humayun” simfonik muğamını yaratmışdır.

HÜSEYNİ. Yaxın Şərq xalqları musiqisinin 12 əsas muğamından on birincisi, “Rast” və “Mahur-Hindi” dəstgahlarında “Üşşaq” ilə “Vilayəti” şöbələri arasında oxunan şöbə.

HÜZZAN. “Segah” dəstgahında “Məğlub” ilə “Hasar” şöbələri arasında və “Çahargah” dəstgahında “Həzin” ilə “Hodi” şöbələri arasında ifa olunan kiçik muğam guşəsi.

X

XALQ MUSIQİ ALƏTLƏRİ. Xalq tərəfindən yaradılan və xalq məişətində geniş yayılmış musiqi alətləri. Həm xalq ifaçılığında, həm professional musiqidə istifadə olunur; həm də musiqi həvəskarları tərəfindən çalınır. Xalq musiqi alətləri səsləndirmə və quruluşuna görə simli, nəfəsli və zərb alətlərinə bölünür.

Azərbaycan xalq musiqi alətləri: simli - tar, saz, ud, qanun, kamança və s.; nəfəsli - zurna, balaban, ney, tütək və s.; zərb alətləri - nağara, qoşa nağara, dəf, qaval və s.

XALQ MAHNISI. Vokal musiqi janrı. Xalq mahniları qədim dövrlərdən bəri yaranaraq, şifahi surətdə - yaddaş vasitəsilə nəsildən-nəslə keçmiş və təkmilləşərək, dəyişilərək müxtəlif variantlarda müasir dövrə gəlib çatmışdır.

Xalq mahnilarının sözlərinin və musiqisinin müəllifləri, əsasən məlum deyil. Çox zaman bu mahnilar insanların hiss və duyğularının ifadəsi olaraq yaranır. Xalq mahnısı xalqın arzu və düşüncələrini, onun dünyagörüşünü, həyat tərzini və məişətini, əmək prosesini, adət və ənənələrini, mərasimlərini eks etdirir.

Növləri: Əmək mahniları - əkinçiliklə, maldarlıqla, sağıcılıqla, xalçaçılıqla və digər xalq sənət növləri ilə bağlı mahnilar.

Mərasim mahniları - mövsüm (təqvim) mərasimləri ilə (məsələn, Novruz mərasimləri, toy və matəm mərasimləri ilə) bağlı mahnilar.

Məişət mahniları - beşik mahniları: (laylay, ninni, oxşama), uşaq mahniları, lirik mahnilar, humoristik və satirik mahnilar.

Tarixi mahnilar - xalq qəhrəmanları və tarixi hadisərlərə bağlı mahnilar.

XANƏNDƏ. Bu ad, adətən, muğamat sənətinə kamil surətdə yiyələnmiş nəğməkara aid edilir. Bir qayda olaraq o, xanəndə-sazəndə dəstəsində (üçlük ansamblında) həm də dəfçi vəzifəsini daşıyır.

İzahçı mənşəni təxşir et!

XANƏNDƏ VƏ SAZƏNDƏ DƏSTƏSİ. Şifahi ənənəli professional musiqinin - muğamin yaradıcıları və ifaçıları olan peşəkar sənətkarlar. Muğamlar xanəndələr və xalq çalğı alətləri ifaçıları tərəfindən ifa olunaraq yaradılır. Xanəndə və sazəndələr - xalq çalğı alətləri ifaçıları muğam sənətinin ənənələrini sədaqətlə qoruyaraq sonrakı nəsillərə ötürməklə yanaşı, həm də onları inkişaf etdirir, zənginləşdirirlər. (Bax: Muğam, muğam ansamblı, muğam üçlüyü). Ü.Hacıbəyli yazırıdı: “Xanəndə və sazəndə dəstəsi əksər ovqat üç nəfərdən ibarət olar ki, onlardan biri oxuyar, təğənni edər, digəri tar və üçüncüüsü isə kamança çalar. Bu dəstənin əhli bütün muğam və dəstgahları lazıminca bilməlidirlər; baxüsus xanəndə bir çox şeir, qəzəl və təsniflər hifzində saxlamalıdır.

Tarçalan dəxi dəstgahların yollarını yaxşıca bilməlidir ki, xanəndəyə “rəhbər”lik etsin, yəni xanəndə bir guşəni oxuduqdan sonra onun dalınca gələn guşəni çalıb xanəndəni qızışdırırsın, kamançaçı isə əksərən tarçalanın dalınca gedir. Xanəndə gözlə səsə malik olub, ustadanə təğənni etməkdən əlavə bir də zərb alətindən olan qavalı da ustalıqla çala bilməyə borcludur ki, rəng və təsniflərə keçidkə bəhr tuta bilsin”.

XARİC (oxumaq, çalmaq). Pərdəyə dəqiq surətdə düşə bilməmək nəticəsində istənilən səsi lazım gəldiyindən artıq dərəcədə ya zil, ya da bəm oxumaq (çalmaq). Xaric oxumaq çox zaman nəğməkarın eşitmə qabiliyyətinin əzif olması, ya da avazın düzgün qurulmaması nəticəsində baş verir.

XARİC SEGAH. Mayəsi “Orta Segah” mayəsindən bir kvarta aşağı olan muğam.

XARRAT QULUNUN MƏKTƏBİ. Qarabağ muğam ifaçılığı sənətinin tərixində mühüm rolü olmuş muğam bilicisi Xarrat Qulunun yaratdığı muğam tədrisi ocağı. XIX əsrin ortalarında fəaliyyət göstərən bu məktəb, əsasən, dini məqsədlərə xidmət etmişdir. Xarrat Qulu dini mərasimlərdə (məhərrəmlik təziyəsində) iştirak etmək üçün gözəl səsi olan gəncləri öz məktəbinə cəlb edir, onlara muğamatı və oxumaq qaydalarını öyrəndirdi. İnkər olunmaz bir faktdır ki, bu məktəb sonradan muğam tədris edən musiqi məktəblərinin təşkilində nümunə olmuşdur.

Xarrat Qulunun musiqi məktəbi dinə xidmət etsə də, Azərbaycan muğam sənətinin inkişafında mühüm rol oynamış, bir sıra ustad sənətkarların yetişməsinə səbəb olmuşdur. Qarabağın ən görkəmli xanəndəleri Hacı Hüsü, Məşədi İsi, Dəli İsmayıł, Şahnaz Abbas, Əbdülbağı Zülalov (Bülbülcan), Keçətazlı Həsim, Keçəcioğlu Məhəmməd, Cabbar Qaryağdioğlu və məşhur tarzən Sadıqcan həmin məktəbin yetirmələridir. Beləliklə, Xarrat Qulunun məktəbinə Qarabağ muğam ifaçılığı məktəbinin inkişaf tarixində mühüm bir mərhələ kimi baxmaq olar. Xarrat Qulunun vəfatından sonra Şuşada musiqi məktəbində muğamin

tədrisi işini Kor Xəlifə adlı musiqiçi, daha sonra Molla İbrahim davam etdirərək yeni musiqicilər nəslini yetişdirdi.

XAVƏRAN. 1. “Rast” dəstgahında “Xocəstə” ilə “Əraq” şöbələri arasındakı guşə; “Bayati-Şiraz” dəstgahında “Bayati-İsfahan” ilə “Üzzal” arasındaki şöbə; İran musiqisində: “Mahur” dəstgahında “Xarəzmi” ilə “Nişanpurək” arasında yerləşən şöbə.

XOCƏSTƏ (f.: bəxtiyar, uğurlu, mübarək). “Rast” və “Mahur” dəstgahlarında “Vilayəti” şöbəsindən sonra gələn, melodik cəhətdən muğamlardakı “Şikəsteyi-Fars” adlı mərkəz şöbənin cyni olan və muğamat kökündə dominanta (beşinci pillə) mövqeyini tutan mühüm bir şöbə.

XUN. Tar muğam ifaçılığında çalğı üsulu. Tarzənin vurduğu mızrablardan sonra tarın qolunun geriyə dartılması və ya silkələndirilməsi sayəsində səsin titrəyişinin uzadılmasından ibarətdir. Bunun nəticəsində muğam musiqisində gözəl bədii effekt yaradılır, musiqinin təsirliliyi artırılır. İstrumental muğam ifaçılığında bu üsuldan geniş istifadə olunur.

i

İFAÇI. Dirijor, müğənni, pianoçu, skripkaçı və digər musiqiçilərə verilən ad. Bu adı daşyanlar musiqi əsərlərini ifa edərək, bəstəkarın öz əsəri ilə diniyicilərə çatdırmaq istədiyi əhvali-ruhiyəni, ideya və düşüncələri əks etdirirlər.

İQA. Ərəb musiqi səslərinin müəyyən nizam və qaydaya uyğun növbələnməsi. İqa musiqinin təşəkkülünü təmin edən əsas ifadə vasitələrindən biridir. Melodiyanın ən kiçik ifadəli rüşeymi olan hər bir musiqi cümləsi, hər bir musiqi intonasiyası öz daxilində mütləq müəyyən uyğunluq, mütənasiblik və müntəzəmliyə malik olmalıdır ki, bunu da vaxt, zaman ərzində təmin edən iqadır.

IMPROVİZASIYA (itl.: *improvazione*, lat.: *improvisus* - qəfildən, göz-lənilmədən, qeyri-müntəsir). Bir havanın ifa olunaraq inkişaf etdirilməsi, zənginləşdirilməsi. Bu, xalq musiqi yaradıcılığının əsas xüsusiyyətidir. Professional musiqidə improvisasiya sənətinin geniş yayıldığı dövrlərdə bəstəkarlar verilən melodiyanı improvizə edərək, virtuoz xarakterli pyeslər yaratmışlar. Muğam sənətində improvisasiya əsas rol oynayır.

INSTRUMENTAL MUĞAM. Muğamın hər hansı bir alətdə (tar, kamança, ud, qanun, balaban və s.) solo ifası ilə bağlı meydana gəlmiş növü. Muğamın instrumental ifası haqqında məlumatlara orta əsr mənbələrində rast gəlinir. Böyük alim, musiqişünas Səfiəddin Urməvinin virtuoz ud ifaçısı olduğu məlumdur. Bununla belə, ifaçılıq təcrübəsində instrumental muğamların tətbiqi XIX əsrдə yaşayıb yaratmış böyük tarzən, Azərbaycan tarının yaradıcısı kimi tarixə düşmüş Mirzə Sadıq Əsəd oğlunun adı ilə əlaqələndirilir.

İNTONASIYA (lat.: intonare - ucadan söylemək, bərkdən danışmaq).

Musiqi əsərinin ifaçı tərəfindən səsləndirilən zaman müstəqil ifadə əhəmiyyətinə malik ən kiçik hissəciyi;

Musiqinin hərəkət prosesində səslərin yüksəklik münasibəti;

Oxuma və çalma zamanı musiqi səslərinin ifaçılıq keyfiyyəti;

İntonasiya musiqi səslərinin düzgün və ya xaric ifası; sabit intonasiya və ya qeyri-sabit intonasiya;

Melodik ibarə - motivə bərabər qurum.

İSFAHAN (İsfahani). Yaxın və Orta Şərqi xalqları klassik musiqisinin əsasını təşkil edən 12 müğamdan biri.

K

KABİLİ. “Mahur-Hindi” kökündə zərbli muğam (bax: Heyratı).

KAMAN (itl.: arco). Azərbaycan zərbli musiqi aləti. Simli alətlərdə səsçixarma vasitəsi kimi simlər üzərində sürüsdürülür.

KAMANÇA. Simli musiqi aləti. Çanağı kürəvi, qolu pərdəsiz, membranası (üzü) balıq dərisindən, ya da qaramal ciyərinin pərdəsindən çekilir. Ağac çubuğa (yay) bağlanmış bir çəngə at tükünün tutamı simləri səsləndirir. Kamança əvvəllər 3 simli olmuş, hazırda 4 simlidir.
Kamança ən qədim Azərbaycan musiqi alətlərindən biridir.

KAMİL. Klassik Şərq musiqisində çox təsadüf edilən bəhrlərdən biri.

KAMİLEŞİTMƏ (qabiliyyəti; itl.: absolutus - mükəmməl). Eşitməklə müəy-yənetmə və səsin dəqiq yüksəkliyini özün üçün təyinətmə qabiliyyəti. Kamileşitmənin mövcudluğu musiqiçi üçün vacib deyil, lakin, adətən, onun professional inkişafına kömək edir.

KAR. Qədim musiqi kitablarının bəzisində dəstgahlar tərkibinə daxil olan guşələrin adı. Musiqidən bəhs edilən başqa risalılarda də kar sözünə təsadüf edilir.

Övliya Çələbi öz “Səyahətnamə”sində xanəndə dərvish Ömər Gülşəninin nəğməkarlıq sənətini alqışlayaraq yazar ki, o, “Segah” məqamında nə qədər “Kar”, “Nəqs”, “Səvt”, “Zikr”, “Zəcəl”, “Təsnifat”, “Qollar”, “Şərqiyyat”, “Ərəsəfiyyat” varsa, hamısını böyük məharətlə ifa edirdi.

KEREŞMƏ. İran musiqisində “Mahur” və “Çahargah” dəstgahının başlanğıcında ifa olunan kiçik guşə.

KEY-XOSROVANİ. Muğamın şöbələrindən biri.

KEŞİŞOĞLU. Zərbi müğamlarda (“Maani-Osmanlı”) melodiyaların pərdə-pərdə zilə qaldırılması ilə əlaqədar olaraq ifa olunan guşə.

KƏRƏMİ. Ənənəvi aşiq havası, ”Əslı və Kərəm” dastanı ilə bağlıdır. Xanəndəlik təcrübəsində zərbi müğam kimi ifa olunur, ”Bayatı-Qacar” və ya ”Segah” köklüdür.

KƏRİM-ABADI. ”Çahargah” müğamının ”Mənsuriyyə”dən əvvəldə olan şöbəsi.

KƏRKÜKİ. Azərbaycan klassik musiqisində ”Rast”, ”Çahargah” və ”Nəva” dəstgahlarının tərkibində olan əsas şöbələrdən biri.

KƏSMƏ ŞİKƏSTƏ. Azərbaycan zərbi müğamı. İnstumental müşayiət zamanı bəzi musiqi cümlələri bir növ qırıq-qırıq ifa olunduğundan kəsmə adlandırılmışdır. Melodik cəhətdən şikəstənin başqa növlərindən az da olsa, fərqlənir. Vokal hissəsi olduqca lirik səslənir.

KOOS. Azərbaycan zərbli musiqi aləti.

KLASSİK (lat.: *classicus* - nümunəvi). Əsərləri, fikirləri istənilən zaman kəsiyində aktual olan şəxsiyyətlər nəzərdə tutulur. Geniş mənada: ümumxalq şöhrəti, nüfuzu qazanmış, mədəniyyət və elm xəzinəsinə zənginləşdirən əsərlər yaratmış yazıçı, rəssam, musiqiçi, alim. Bu söz bədii əsərlərə də şamil edilir.

KÖK. Pillələrin tezliyə görə nisbəti. Riyazi kəmiyyətlərlə göstərilir. 12 səslə bərabər temperasiyalı kök qəbul olunmuşdur.

Səs ucalığı etalonu olan kamertonun köklənmə tezliyi. Musiqi alətlərində geniş mənada səsdüzümü, dar mənada açıq simlərin interval nisbəti, nəfəslə musiqi alətlərinin qəbul olunmuş not yazılısı ilə real səslənməsinin ucalıq nisbəti kimi başa düşülür. Azərbaycan musiqisində müğamların əsasını təşkil edən məqamlar müəyyən kökdə verilir. Başqa sözlə desək, hər bir müğam özünəməxsus kökdə ifa olunur.

KULMINASIYA (lat.: *culmen* - zirvə). Musiqi əsərində və ya onun nisbətən tamamlanmış hissəsində inkişafın yüksək nöqtəsi, zirvəsidir. Kulminasiyanın yaranmasında bütün musiqi ifadə vasitələri iştirak edir və bu, dinamikanın, striixin dəyişməsi, diapazonun yüksəlməsi və s. vasitələrlə əldə edilir. Müğam - dəstgahlarda musiqi tədricən inkişaf etdirilərək kulminasiyaya - zilə çatdırılır.

KÜRD-OVŞARI. “Şur” köklü muğam. “Şur” dəstgahı kökündə zərbi muğam. Fikrət Əmirovun bəstələdiyi eyni adlı məşhur simfonik muğamda “Ovşarı” zərbli muğamı ilə yanaşı “Maani” (Osmanlı) zərbi muğamından da geniş istifadə edilmişdir. Əsər “Şur” simfonik muğamının ibtidai melodiyaları ilə tamamlanır ki, bu da hər iki əsər arasında gözəl tematik vəhdət yaratmış olur.

KÜRD-ŞAHNAZ. “Şur” köklü muğam.

KÜRDİ. Əsas etibarilə kamançada ifa olunan lirik xarakterli musiqi pyesi. “Bayati-Kürd” kökündə olduğundan “Kürdi” adlandırılmışdır.

Q

QAFQAZ HUMAYUNU. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan musiqi təcrübəsində mövcud olmuş “Humayun” muğamının bir növü.

QANON. Ən qədim Azərbaycan dərtimli, simli musiqi alətlərindən biri.

Qanon iki tərəfi müvazi olmayan dördbucaq (trapesiya) biçimdə emal edilir. Gövdəsinin üst dekası iki hissəyə ayrılır; çox qismi çınar ağacından yonulmuş nazik taxta ilə örtülür, açıq hissəsinin üzərinə isə dəri çekilir. Taxta dekası üzərində ulduz şəklində üç böyük dəlik olur ki, bunlar dəri membranla birləşdə qanonun səs rezonansını artırır. Qanona hər səs üçün üç sim qosulur. Cəmisi 72 simi olur. Qanonun diapazonu üç oktavadan böyükdür.

QANUN. Simli musiqi aləti. Yaxın və Orta Şərqdə geniş yayılmışdır. Azərbaycan şairləri Nizaminin, Füzulinin və b. əsərlərində bu alət haqqında məlumat verilmişdir. Qanun üzərində naxışlı üç resonator dəliyi olan düzbucaqlı trapesiya formalı yastı taxtaqtutdan ibarətdir. Qanunun üzünü aşağı hissəsinə çəkilmiş dərinin üzərində xərək yerləşir. Xərəyin üstündən 24-25 üçlüşdirilmiş sim keçir. Qanunun simləri barmaqlara taxılmış oymaqlara bənzər metal mizrablarla səsləndirilir. Diapazonu 3 oktava yarımdır. Qanunun incə, məlahətli səsi var. Azərbaycan Xalq Çalğı Alətləri ansamblının və orkestrinin tərkibinə daxildir.

QARABAĞ MUĞAM MƏKTƏBİ. Qarabağ bölgəsinin mərkəzi olan Şuşa şəhərində təşəkkül tapmış və Qarabağda yaşayıb-yaradan xanəndləri, xalq çalğı alətləri ifaçılarını - sazəndləri, muğam ifaçılığı ənənələrini özündə cəmləşdirən məktəb. Qarabağ muğam ifaçılığı məktəbi məhz ayrı-ayrı görkəmli sənətkarların adı ilə bağlı olub, onların ifaçılıq üslubunu yaşıdan və davamçıları tərəfindən nəsildən-nəslə ötürülmən ənənələrdən yaranmışdır. Qarabağ muğam ifaçıları Azərbaycanın qədim

musiqi ənənələrinin inkişaf etdirilməsində böyük xidmət göstərmişlər. Xanəndələr və instrumental ifaçılar ənənəvi şəkildə muğam ifaçılığı sənətinin incəliklərini, muğamları nəsildən-nəslə ötürürək böyük bir məktəb yaratmağa nail olmuşlar.

Qarabağ sənətkarlarının neçə nəslə dəyişsə də, onların yaratdıqları ənənələr bu gün də muğam ifaçıları tərəfindən yaşadılmaqdadır. Bu baxımdan Qarabağın görkəmli muğam ustadları Hacı Hüsnü, Əbdülbəği Zülalov, Cabbar Qaryağdıoğlu, Keçəcioğlu Məhəmməd, İslam Abdullayev, Seyid Şuşinski, Xan Şuşinski və b. öz məktəblərini yaratmışlar. Qarabağ musiqi mədəniyyəti tarixində tədris ocağı kimi “muğam məktəbi” ilk dəfə XIX əsrin ortalarında Xarrat Qulu tərəfindən yaradılmışdır (Bax: Xarrat Qulunun məktəbi). Xarrat Qulunun məktəbi Qarabağ muğam ifaçılığı məktəbinin inkişaf tarixində mühüm bir mərhələ olmuşdur.

Xarrat Qulunun vəfatından sonra Şuşada musiqi məktəbində muğamin tədrisi işini Kor Xəlifə adlı musiqıcı, daha sonra Molla İbrahim davam etdirərək yeni musiqicilər nəslini yetişdirilər. Şuşa məktəblərində də poeziyanın və musiqinin sirləri yeniyetmələrə gənc yaşılarından öyrədilirdi. Ona görə də muğamı və şeiri Qarabağın sənətkarları, xüsusən də xanəndələri və instrumental muğam ifaçıları hələ uşaq yaşılarından dərindən bilirdilər.

QARABAĞ MUĞAM MƏCLİSLƏRİ. Qarabağın muğam ifaçılığı sənətinin inkişafında XIX əsr də fəaliyyət göstərən musiqi məclislərinin böyük və əhəmiyyətli rolü olmuşdur. Musiqi məclisləri ziyafətlərdən və toy şənliklərindən fərqlənirdi.

Bu məclislərdə ədəbiyyata, rəssamlığa və musiqi sənətinə dair maraqlı söhbətlər aparılırdı. Burada şeir, musiqi və sənətin estetik problemləri ətraflı müzakirə olunurdu. Musiqi məclislərində birinci növbədə muğam ifaçılığına diqqət yetirilirdi. Muğam dəstgahları təkmilləşdirilir, müxtəlif şöbə və guşərlər zənginləşdirilir, yeni yaradılan təsnif və rənglər səsləndirilirdi. Bəzən musiqi məclislərində muğamı bir neçə xanəndə oxuyar, muğam biliciləri onların haqqında rəylərini söyləyərdilər.

Şuşa musiqi məclisinin rəhbəri olan Mir Möhsün Nəvvab xanəndə Hacı Hüsnünün yaxından iştirakı ilə “Xanəndələr məclisi” təşkil etmişdi. Onun musiqi məclisi Xarrat Qulunun musiqi məktəbindən və Xurşidbanu Natəvanın “Məclisi-üns”ündən sonra şəhərin mədəni həyatında müstəsna rol oynamışdır.

Şuşa musiqi məclisləri milli musiqicilərin, muğam ifaçılarının yetişməsində müstəsna rol oynamış və Azərbaycan musiqisinin inkişafına təkan vermişdir.

“QARABAĞ XANƏNDƏLƏRİ”. CD-albom. Qarabağ muğam ifaçılığı məktəbinin müxtəlif nəsillərinə aid 24 xanəndənin səsyazaları olan CD

disklərdən və çap olunmuş xanəndələrin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı məlumat və fotoları əhatə edən 5 dildə (Azərb., ing., rus, alman, fransız) albomdan ibarətdir. Layihənin müəllifi və rəhbəri YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevadır. Layihənin koordinatoru Tariyel Məmmədovdur. Layihədə Azərbaycan Respublikası Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Şirkətinin, Azərbaycan Dövlət Musiqi Mədəniyyəti Muzeyinin, Azərbaycan Respublikası Ədəbiyyat və İncəsənət Dövlət Arxivinin, Üzeyir Hacıbəylinin Evmuzeyinin, Bülbülün Xatirə Muzeyinin fondlarından, F.Şuşinskinin, B.Mansurovun, X.Şuşinskinin şəxsi arxivlərindən istifadə olunmuşdur. Qarabağ xanəndələrinin 1903-1912 illərə məxsus qrammoson vallarındakı səs yazılarının rəqəmsal bərpası “Musiqi dünyası” jurnalının yaradıcı qrupu tərəfindən həyata keçirilmişdir.

QARABAĞ ŞİKƏSTƏSİ. Segah muğam kökündə olan zərbi muğamlardan biri. Musiqi ölçüsü 2/4-dir. Dörd misradan ibarət hər bir bənddən sonra melodik cəhətdən müxtəlif olan araçalığı (instrumental epizod) ifa olunur.

QATAR. 1. Zil registrə (tonikası tarda ağ simin şah pərdəsi) əsaslanan kiçik bir muğam. Melodik cəhətdən “Mahur-Hindi” dəstgahındaki “Əraq” şöbəsini xatırlatsa da, ondan müəyyən dərəcə fərqlənir; 2. Klassik musiqidə: “Şur” dəstgahında “Bəstə-Nigar” ilə “Qərai” arasında ifa olunan şöbə.

QATAR-BAYATI. Kiçik həcmli muğam. “Qatar” muğamı ilə “Çoban Bayatı”nın intonasiyalarının birləşməsindən əmələ gəlmışdır. Bu muğam “Qatar” dan fərqli olaraq, “Çoban Bayatı”sı kadensiyaları ilə tamamlanır.

QAVAL. Zərbli musiqi aləti. Eni 60-75 və diametri 350-450 mm (əvvəllərdə daha çox) olan sağanağa balıq dərisi çekilir. Sağanağın içərisində xırda halqalar (əvvəllərdə çox xırda zinqirovlar) yerləşdirilir ki, çalğı vaxtı bunlar da səslənsin. Azərbaycanda ən qədim zamanlardan geniş intişar tapmış, qonşu ölkələrə də yayılmışdır.

QAYNATMA. Xanəndənin ifasında müəyyən bir notun boğazda trel tərzində iti surətlə növbələnməsi.

QƏMƏNGİZ. “Dəştı” muğamı daxilində olan bir dəstgahın son şöbələrindən biri.

QƏNA, QİNA. Oxuma (vokal), qənayı-rükban - karvan mahnisı, qənayı-mütqan - sənətkar mahnisı.

QƏRAİ. “Rast” müğam dəstgahında “Əraq” və “Pəncəgah” dan sonra gələn şöbə. Müğamin zilindən bəminə - mayəyə doğru enmək “Qərai” şöbəsinə xasdır. “Rast” ailəsinə daxil olan digər müğam dəstgahlarında da cini əhəmiyyətə malikdir.

QƏRRƏ. Müğam guşəsi.

QƏSİDƏ. Böyük həcmli musiqi - şeir forması. Məzmunundan asılı olaraq əsas etibarilə üç bitkin fəsilə bölünür: nəsib - təriflənən gözəl haqqında xatır, vəsf - vüsal ümidi ilə gedilən yolun təsviri, qəsd - əsərin əsas hissəsi. Burada ya müəyyən bir şəxs alqışlanır, mədh edilir, ya da qəsidi müəllifinin öz keçmiş həyatındaki xoş günlər yad edilir. Məzmunu ilə əlaqədar olaraq hər fəslin özünə müvafiq musiqisi olur.

QƏZƏL. Fortepiano müşayiəti ilə avaz üçün bəstələnən musiqili poetik əsər. Azərbaycan musiqi sənətində bu yeni janrın ilk klassik nümunəsi Ü.Hacıbəylinin Nizami Gəncəvinin sözlərinə bəstələdiyi “Sənsiz” və “Sevgili canan” qəzəlləridir.

QOŞA QAFİYƏ. Dörd misradan (rübai) ibarət olan hər bəndə bir-iki söz əlavə etmək yolu ilə şeirin inkişafını təmin edən üsullardan biri.

QOŞA-NAĞARA. Bir-birinə bağlı bir cüt nağaradan ibarət zərbli musiqi aləti. Nağalaralar, adətən gildən (bişmiş palçıqdan) hazırlanır, üzərinə heyvan dərişi çökülür və bir cüt kiçik çubuqla vurularaq səsləndirilir.

QRAMMOFON (yun.: gramma - yazı + phone - səs). Qrammofon valına yazılmış səsi mexaniki quruluşlarla yenidən səsləndirən aparat. Qrammofon işləyən zaman firlanan val üzərindəki spiral cığırda hərəkət edən qrammofon iynəsi ucunun mexaniki rəqsələri membrana ötürülür və oradan alınan səs rəqsələri ruporla gücləndirilir.

Qrammofondan və xüsusilə onun yiğcam variantı olan patefondan XX-ci əsrin ortalarına kimi istifadə edilmişdir. Sonralar daha təkmilləşmiş cihazlar - elektrik valoxudanı və elektrofon meydana gəlmişdir.

QRAMMOFON VALI. Səthindəki spiral cığırlara səs yazılmış disk. Qrammofon valı sintetik materialdan hazırlanır, qrammofon, elektrofon və s. aparatlar vasitəsilə oxudulur. Monofonik (cığırında bir səs kanalı olan) və stereofonik (cığırında iki səs kanalı olan) növləri var. Beynəlxalq standartlarda diametrinə görə üç ölçüdə qəbul olunmuşdur: 17,5 sm (valın hər üzü 6 dəqiqə oxuyur); 25 sm (18 dəqiqə); 30 sm (28 dəqiqə). Mexaniki yazma və səsləndirmə prinsipi ilk dəfə fransız şairi, musiqiçisi və alimi Ş.Kro (1842-1888) tərəfindən kəşf edilmişdir.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində bir sıra ölkələrin səhmdar cəmiyyətləri tərəfindən qrammoson valları fabriki təşkil olunmuş və səsyazma sənayesi inkişaf etməyə başlamışdır. “Qrammoson”, “Sport-Rekord”, “Premyer-Rekord”, “Pate”, “Ekstrafon”, “Nogin zavodu” fəaliyyət göstərmişdir. 1901-1902-ci illərdən başlayaraq, Riqada “Qrammoson” ingilis səhmdar cəmiyyəti tərəfindən məşhur Azərbaycan xanəndələrindən Cabbar Qaryağdıoğlu, Keçəcioğlu Məhəmməd, Məşədi Məmməd Fərzəliyev, İslam Abdullayev, Əbdülbəği Zülalov, Məcid Behbudov, Seyid Mirbabayev, Ələsgər Abdullayev və başqalarının səsi yazılmış qrammoson valları buraxılmışdır.

1908-1912-ci illərdə Cabbar Qaryağdıoğlu, Qurban Primov və Şaşa Oqanezaşvili dən ibarət trio Varşavada bir neçə dəfə qastrol səfərlərində olarkən “Sport-Rekord” firması onların çıxışlarını qrammoson vallarına yazmışdır. 1916-cı ildə Kiyevdəki “Ekstrafon” şirkəti Üzeyir Hacıbəylinin “Leyli və Məcnun” operasını vala yazmışdır. 1957-ci ildə yaranan “Melodiya” firması da keçmiş Sovet İttifaqında böyük tirajla qrammoson valları istehsal etmişdir. Bu firmada Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri ilə yanaşı, bir çox görkəmli ifaçıların da səsyazaları kütləvi tirajla buraxılmışdır. Azərbaycan bəstəkarlarından Q.Qarayevin, F.Əmiriyevin əsərləri ABŞ-da, YUNESKO xətti ilə tarzən Bəhram Mansurovun ifasında Azərbaycan müğamları Hollandiyada qrammoson valına yazılmışdır.

L

LAD. Müxtəlif yüksəklikdə yerləşən səslərin bir-birinə tərəf meyil edərək, eyni zamanda bir sabit səs - tonika ətrafında birləşməsi; o cümlədən, həmin səsdən qurulan interval və ya akkord (adətən tonika üssəslisi) ətrafında cəmlənməsi.

Ladı əmələ gətirən səslər pillə adlanır və tonikadan (I pillə) başlayaraq, yuxarıya doğru artan sıra ilə rum rəqəmləri ilə işarə olunur. Ladin hər bir pilləsi müəyyən funksiya (vəzifə) daşıyır.

Ladlar bir-birindən səs sırasının quruluşuna görə fərqlənir, yəni səslər arasındaki intervalın kəmiyyəti və keyfiyyəti, həmçinin ayrı-ayrı pillələr arasındaki qarşılıqlı münasibət ladin səs sırasının quruluşunu müəyyən edən amildir. Bu, ladin quruluş formulu adlanır. Hər bir lad özünəməxsus adla adlandırılır.

LADTONALLIQ. Eyni vaxtda ladin və onun tonikasının (mayəsinin) təyin olunması. Məs., C-dur; lya minor; do rast, sol şur və s.

LAL BARMAQ. Simli musiqi alətlərində mızrabın və ya yayın iştirakı olmadan simin səsləndirilməsi.

LAL PƏRDƏ. Simli musiqi alətlərinin qoluna çəkilmiş əsas pərdələrin arasındakı əlavə pərdələr.

LƏHN (ər.) - səs, səda, motiv, ton, melodiya. Ləhn bir-biri ilə mehriban münasibətdə olmaq sayəsində yaradılan xoş təranədir.

LİRİK, LİRİKA (yun.: lira sözündən). Bədii ədəbiyyatın üç növündən (epik, lirika, dramatik) biridir. Lirikada qəhrəmanın daxili aləmi, fərdi hiss - həyəcanları eks olunur.

Musiqidə əsas lirik janrlar romans, mahnı, instrumental miniatürdür. Lirik opera, lirik kantata və simfoniyalar da olur.

M

MAANI. “Şur” kökündə zərbi müğam.

MAHUR. Azərbaycan klassik musiqisində “Mahur”, “Şur”, “Əşiran”, “Dilkəş”, “Dügah”, “Zəng-Şötör”, “Hicaz”, “Mavərrənnəhr”, “Şahnaz”, “Hacı Yuni”.

MAHUR-HİNDİ. Muğam dəstgahı. “Rast” muğam ailəsinə daxildir. Məcmusu: “Bərdəşt”, “Mayəyi-Mahur”, “Üşşaq”, “Hüseyni”, “Vilayəti”, “Şikəsteyi-fars”, “Əraq”, “Qərai” şöbə və guşələrindən ibarətdir. “Mahur-hindi” şöbə tərkibinə görə “Rast” müğamına uyğun olsa da, xarakterinə görə fərqlənir və coşgun, əzəmətli, cətirəsləşmiş səslənməyə malik guşələr üzərində qurulur.

MAHURI-MÜHƏYYƏR (ər.: mühəyyər, heyrətə gətirən). Muğam guşəsi. “Mahur” müğamında “Əraq” şobəsindən sonra ifa olunub.

MAKAM (ər.: məkan, yer). Yaxın və Orta Şərqi xalqlarının şifahi ənənəli professional musiqisinin əsasını təşkil edən sistem. Şərqi musiqi mədəniyyətində “makam” termini bir neçə məna daşıyır: sarayda musiqiçinin çıxışı üçün ayrılan yer, pərdə, simli musiqi alətinin qrifində barmağın tutduğu mövqə, səs-strukturu, modus, məqam səs sırası, melodiya tipi, melodik model, musiqinin inkişaf prinsipi, universal variasiya prinsipi və ya monodiyanın inkişafı, janr, improvizasiya modeli, bədii yaradıcılıq qanunları.

MAKOM. Özbəkistan və Tacikistan xalqlarında şifahi ənənəli professional musiqi anlayışı. Makom termini bir neçə məna kəsb edir. Xüsusi fəlsəfi, sosial-etik və ya lirik-psixoloji konsepsiyanı təmsil edən melodiya - model. 12 lad, var : “Üşşaq”, “Navo”, “Busəlik” (Əbu Səlik), “Rast”, “İrok”, “İsfahan”, “Zirəfkənd”, “Buzurq”, “Zəngulə”, “Rəhəvi”, “Hüseyni”,

“Hicaz”, “Şaşmakom”. 6 lad sistemi var: “Buzruk”, “Rast”, “Navo”, “Duqox”, “Seqox”, “İrok”. Emosional-obrazlı modus, bu və ya digər lada aid, birhissəli və ya çoxhissəli vokal, vokal-instrumental və ya instrumental formadır solist və ya ansambl tərəfindən ifa oluna bilər. Şifahi ənənəli professional musiqinin janr sistemini daxildir.

MANƏND. “Zabul Segah” dəstgahında “Orta Segah”a keçməzdən əvvəl “Muyə” ilə “Segah” arasında şöbə.

MANƏNDƏ (f.: bənzər, oxşar). “Zabul Segah” dəstgahında “Orta Segah”a keçməzdən əvvəl “Muyə” ilə “Segah” arasında yerləşən şöbə.

MANƏNDƏ-HASAR (f.: “manənd” - kimi, bənzər, oxşar, “manəndi-hasar” -hasara bənzər). “Zabul Segah” müğamında “Bərdaş” şobəsindən sonra oxunan guşə.

MANƏNDİ-MÜXALİF (f.: manənd - kimi, bənzər, oxşar; manəndi-müxalif - müxalifə bənzər). Müğam şöbəsi. “Zabul Segah” müğamında “Muyə” və “Segah” arasında yerləşən şöbə. Ə.Bədəlbəylinin məlumatına əsasən, ilk dəfə xanəndə Xan Şuşinskinin şəxsi yaradıcılıq təşəbbüsü ilə “Mirzə Hüseyn Segahı” müğamında “Manəndi-müxalif”dən başlanıb sonra “Segaha” keçilmişdir. Belə halda “Manəndi-müxalif” oxunan dəstgahın bir növ müqəddiməsi mahiyyyətini kəsb edir. Sonradan bu, müğam ifaçılığı təcrübəsində ənənəyə çevrilmişdir.

MAYƏ. 1. Məqamın əsas sabit pərdəsi;

2. Dəstgahların birinci şöbəsi. Müğamat ifaçılığında, bir qayda olaraq bəm registrdən zilə doğru, şobədən-şobəyə keçərək dəstgahın inkişafı prosesi hər nə qədər davam etdirilərsə etdirilsin, müğamın mayəsi öz cazibə qüvvəsinin əvvəl-axır üstün göləcəyini göstərəcək, nəticədə dəstgah yenə də mayəyə qayıdır, yenidən məhz mayədə, mayə pərdəsində tamamlanacaqdır;

3. Yaxın Şərq xalqları musiqisinin əsasını təşkil edən altı avazatdan biri.

MAVƏRƏNNƏHR. 1. “Dügah” dəstgahında “Ruh-ül-ərvah” ilə “Hüseyni” arasında yerləşən şöbə;

2. Azərbaycan klassik musiqisində: “Rast” dəstgahında “Bayati-Qacar” ilə “Bal-Kəbutər” arasında; “Rahab” dəstgahında “Zəmin-xara” ilə “Bal-kəbutər” arasında; “Çahargah” dəstgahında “Zəmin-xara” ilə “Hicaz” arasında olan şöbə;

3. İran musiqisində: “Rast-pəncəgah” dəstgahında “Əbülcəp” ilə “Rak-Abdulla” şobələri arasında yerləşən guşə.

MİRZƏ HÜSEYN SEGAHI. “Orta Segah”dan bir kvarta yuxarıda olan “Segah”.

MELODİYA. 1. Təranə, hava; müəyyən yüksəkliyə, uzunluq və cazibə qüvvəsinə malik (lad və metrə əsaslanan) səslərin birsəslə qaydada ardıcıl birləşərək əmələ gətirdiyi quruluş. Musiqi əsərinin əsasını təşkil edən müxtəlif obraz və əhvali-ruhiyyəni əks etdirməyə qadir olan mühüm ifadə vasitəsi.

2. Homofon quruluşlu musiqidə ən ifadəli səs.
3. Harmonik çalışmalarda yuxarı səsin şərti adı.

MELİZMLƏR (yun. melismos - xüsusi bir üsul üzrə oxuma). Melodiyanın ayrı-ayrı səsləri ətrafında gəzişmədən əmələ gələn melodik dönmələri, bəzəkləri göstərən xüsusi işarələr.

Melizmlər bunlardır: forşlaq, qruppetto, mordent, ikiqat mordent, träl.

MƏCLİS. Oturmaq yeri, yığıncaq yeri. Mədrəsədə “dərs otağı”, “qəbul otağı”, “görüş yeri” mənalarında işlənmişdir. Müasir dövrdə Türkiyə, İran və Azərbaycanda parlament mənasında da işlənir. Müsəlman ölkələrində məclislər ictimai və mədəni həyatda geniş yayılmışdır. Xüsusilə alimləri, şairləri, xanəndə və musiqi ifaçılarını özündə birləşdirən məclislər mədəniyyət tarixinin inkişafında mühüm rol oynamışdır.

MƏCLİSİ-ÜNS (ərəbcədən tərcümədə: ülfət məclisi). Ədəbi məclis.

1864-cü ildə Şuşada, şair H.A.Aağahın evində təşkil olunmuş, X.Natəvanın rəhbərliyi ilə 1897-ci ilədək fəaliyyət göstərmişdir. X.Natəvan, M.P.Fəna, M.Ə.Növrəs, A.H.Yüzbaşov, M.Məmai, M.S.Piran və b. şairlər məclisin fəal iştirakçıları idilər. Məclisə Qarabağ xanəndələri də dəvət olunur və onlar şairlərin qəzəlləri əsasında muğamlar ifa edirdilər.

MƏCLİSİ-FƏRAMUŞAN (farscadan tərcümədə: unudulanlar məclisi).

Ədəbi məclis. 1872-ci ildə M.M.Nəvvabın evində təşkil edilmiş, 1910-cu ilədək fəaliyyət göstərmişdir. M.M.Nəvvab, H.Qaradağı, F.Kəminə, A.Asi, M.Ə.Baki, B.Səbur, B.Fədai, M.Katib və b. şairlər məclisin fəal iştirakçıları idilər. Qarabağ xanəndələri də bu məclisdə yaxından iştirak edirdilər.

MƏCMƏÜŞ-SÜƏRA (ərəbcədən tərcümədə: şairlər yığıncağı). Ədəbi məclis. 1880-ci ildə Bakıda təşkil edilmişdir. M.Cürminin, sonralar isə A.Sürəyyanın rəhbərliyi ilə təxminən 1915-ci ilədək fəaliyyət göstərmişdir. Zülali, M.Dilxun, Ə.Vaqif, Ə.Cənnəti, Ə.Yusif, K.Salik, M.Müsəvvir, M.Azər və başqları məclisin fəal üzvlərindən idilər. Məclisdə bəzən qonaq sıfəti ilə Seyid Əzim Şirvani də iştirak edirdi. Məclisin üzvləri olan şairlərin qəzəlləri Abşeron xanəndələrinin muğam ifaçılığında geniş istifadə edilirdi.

MƏĞLUB. “Çahargah” dəstgahında “Müxalif”dən sonra gələn guşə.

MƏXLUT. “Zabul Segah” dəstgahında “Orta Segah”dan “Şikəsteyi-Fars”a keçməzdən əvvəl kiçik güşə.

MƏQAM. Müxtəlif səslər, pərdələr məcmusunun bir vahid əsas kök ətrafında birləşməsi.

Musiqidə hər səsin, hər pərdənin öz mövqeyi və öz xüsusi keyfiyyəti var. Bu keyfiyyət ayrı-ayrı pərdələr arasında müəyyən qarşılıqlı münasibət yaratmış olur ki, bu da nəticə etibarilə, bütün pərdələrin mayəyə doğru olan meyil və istiqaməti ilə səciyyələnir (bax: Mayə).

Məqam bir-birinə tərəf meyil göstərən, yönələn və bir sabit səs (maya) ətrafında toplaşan müxtəlif yüksəklikdə (ucalıqda) olan musiqi sədalarının qarşılıqlı münasibət sistemindən ibarətdir.

MƏNSURİYYƏ. “Çahargah” kökündə olan zərbi muğam. “Çahargah” dəstgahının tərkibinə daxil olaraq, muğamin son şöbələrindən biri hesab olunur. Əvvəllər “Rast” dəstgahında da çalındığı məlumdur. Lakin bu halda “Mənsuriyyə”nin yalnız vəzni (ritmik şəkli) saxlanılır, melodiyası isə “Rast” dəstgahı kökündə “tərcümə” edilmiş olur.

MƏRSİYƏ. Məzmunu müsibətnamədən ibarət olan vokal əsər.

MƏSİHİ. “Rahab” muğamında şöbə.

MƏSNƏVİ. 1. Azərbaycan klassik musiqisində: “Rahab” dəstgahının sonunda ifa olunan şöbə.

2. İran musiqisində:

“Şur” dəstgahının son şöbəsi;

“Bayatı-İsfahan” muğamının “Üşşaq” ilə “İbadət” (Məsnəvinin başqa variantı) guşələri arasında yerləşən şöbəsi.

MOALİF. “Humayun” dəstgahının əvvəlində ifa olunan parça.

“MUĞAM-DƏSTGAH” LAYİHƏSİ. Heydər Əliyev Fondu tərəfindən həyata keçirilən muğam layihələrindən biri. Layihənin məqsədi həm köhənə val yazılarının, həm də məhərətlə ifa olunan muğamların bütün şöbə və guşələrinin yenidən bərpasından ibarətdir. Layihə çərçivəsində muğam-dəstgahların konsertlərdən birbaşa yazıya alınması və gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanması nəzərdə tutulur.

MUĞAM DƏSTGAHLARI. Şifahi ənənəli Azərbaycan professional musiqisinin ən böyük janrı, mükəmməl və klassik formasıdır. “Dəstgah” sözündə “dəst” bütöv, tam, “gah” yer, mövqə deməkdir. Dəstgah muğamin vokal-instrumental şəkildə bütün hissələrinin - şöbə, guşə, rəng, təsniflərin tam, bütövlükdə, muğam kompozisiyasının tələbləri səviyyəsində ifası

deməkdir. Dəstgahın ən başlıca xüsusiyyəti muğam şöbələrinin və guşələrinin, təsnif və rənglərin məntiqli surətdə silsilə yaratmasından ibarətdir. Bunun da nəticəsində muğam dəstgahlarının özünəməxsus inkışaf dramaturgiyası yaranır.

Muğam dəstgahları kamil formalı, çoxhissəli, silsilə quruluşlu musiqi əsərləridir. Azərbaycan muğam dəstgahları bunlardır: “Rast”, “Şur”, “Segah”, “Çahargah”, “Bayatı-Şiraz”, “Mahur-Hindi”, “Orta Mahur”, “Mirzə Hüseyn Segahı”, “Zabul Segahı”, “Xaric Segah”, “Şüstər”, “Humayun”. Bu muğam dəstgahları “Rast”, “Şur”, “Segah”, “Şüstər”, “Bayatı-Şiraz”, “Çahargah”, “Hümayun” məqamlarına əsaslanır. Bir məqam əsasında bəzən bir neçə muğam qurulur, beləliklə, muğam ailələri əmələ gəlir. Azərbaycan musiqisində “Rast”, “Şur”, “Segah” muğam ailələri yaranmışdır.

Muğam dəstgahlarının mətn əsasını qəzəllər təşkil edir. Qəzəl seçimi hər bir xanəndənin öz zövqündən və istəyindən asılı olmaqla yanaşı, həm də muğamin xarakteri ilə bağlı olur. Məsələn, “Rast”da oxunan qəzəllər “Segah”da və ya “Çahargah”da oxunmur. Muğam dəstgahlarının ifa müddəti (xronometraj) sabit deyil. Eyni dəstgah 2-3 saat, 30-40 dəqiqə və ya 10-15 dəqiqə müddətində ifa oluna bilər.

“MUĞAM DÜNYASI” LAYİHƏSİ. Heydər Əliyev Fondu tərəfindən həyata keçirilən muğam layihələrindən biri. Layihə çərçivəsində simpoziumların, “XXI əsrдə muğam sənəti” beynəlxalq konfransının keçirilməsi, müxtəlif festival və yarışmaların, həmçinin muğam mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmış xüsusi layihələrin təşkili planlaşdırılır.

“MUĞAM ENSİKLOPEDİYASI” LAYİHƏSİ. Heydər Əliyev Fondu və “Musiqi Dünyası” jurnalının birgə layihəsi. Layihənin Azərbaycan muğamına həsr olunmuş nəşri həm elektron, rəqəmsal, həm də kitab variantlarını əhatə edir.

Elektron kitabı: <<http://mugam.musigi-dunya.az>>

MUĞAM ETÜDLƏRİ. Azərbaycan bəstəkarlarının xalq çalğı alətlərinin ifaçılıq tədrisi məqsədilə bəstələdikləri əsərlər. Adil Gərayın, Səid Rüstəmovun “Muğam etüdlər”indən çox istifadə olunur.

“MUĞAM - İRS” LAYİHƏSİ. Heydər Əliyev Fondu tərəfindən həyata keçirilən muğam layihələrindən biri. Layihənin məqsədi Azərbaycan xanəndələrinin qədim qrammonfon vallarının bərpasından və yeni disklerin buraxılmasından ibarətdir. Layihə çərçivəsində “Qarabağ xanəndələri”, “Unudulmuş səslər”, “Azərbaycan qadın xanəndələri”, “Instrumental muğamlar”, “Muğam ustaları” CD - albomlarının hazırlanması nəzərdə tutulur.

MUĞAM LAYİHƏLƏRİ. Heydər Əliyev Fondu yaratdığı irəli sürdüyü və muğam mədəniyyəti ənənələrinin qorunub saxlanması nəzərdə tutan “Muğam İrs”, “Muğam - Dəstgah”, “Muğam Ensiklopediyası”, “Muğam - Antologiya”, “Muğam dünyası”, “Muğam mərkəzi” layihələri bu gün uğurla həyata keçirilməkdədir.

Bu layihələrin özünəməxsusluğunu onların sırf muğam aləminə, muğam fenomeninə həsr olunması ilə bağlıdır, onlar Azərbaycan muğam sənətinin qorunub saxlanılaraq gələcək nəsillərə ötürülməsinə, hərtərəfli surətdə öyrənilməsinə və təbliğinə xidmət edir. Səsyazlarını, elektron və çap nəşrlərini özündə ehtiva edən bu layihələrdə dünyamiqyaslı tədbirlərin, beynəlxalq festivalların və müsabiqələrin keçirilməsi də nəzərdə tutulur.

MUĞAM MƏCLİSLƏRİ. Azərbaycan mədəniyyət tarixində mövcud olmuş xanəndə və sazəndələrdən, muğam bilicilərindən ibarət yığıncaq, dərnək. XIX əsrin II yarısında Bakı, Şamaxı, Şuşa kimi iri mədəni mərkəzlərdə müxtəlif şəxslər - görkəmli şair və musiqiçilər, mədəniyyət hamiləri - mesenatlar, eləcə də zadəganlar tərəfindən saraylarda və kübar salonlarında “musiqi məclisləri” təşkil olunurdu. Bu musiqi məclislərini bəzən “musiqi dərnəyi” və ya “musiqi salonu” da adlandırırdılar.

Şuşada “Nəvvabın məclisi”, Şamaxıda “Mahmud ağanın dərnəyi”, Bakıda isə “Məşədi Məlik Mansurovun salonu” musiqi məclislərindəndir. Bütün bu musiqi məclisləri əsl musiqi məktəbinə, sənətkarlıq məktəbinə çevrilmişdi. Belə məclislərin əks-sədasi təkcə iri şəhərlərdə deyil, əyalətlərdə və hətta kəndlərdə yayılır, buradakı musiqisevərlər tərəfindən də xüsusi muğam məclisləri təşkil olunurdu.

“MUĞAM MƏRKƏZİ” LAYİHƏSİ. Heydər Əliyev Fondu tərəfindən irəli sürürlən muğam layihələrindən biri. Layinənin məqsədi Azərbaycanda muğam mərkəzinin yaradılmasından ibarətdir. Mərkəz eyni zamanda muğamlı bağlı bütün layihələrin fəaliyyətini əlaqələndirən bir qurum kimi nəzərdə tutulur.

MUĞAM MÜSABIQƏLƏRİ. Muğam ifaçılarının yarışı. Müxtəlif təşkilatlar tərəfindən müxtəlif yaş səviyyələrində təşkil olunur. Ayrı-ayrı görkəmli muğam ustadlarına həsr olunmuş müsabiqələr və gənc istedadlarının üzə çıxarılması məqsədi ilə müsabiqələr keçirilir: Sadıqcan adına müsabiqə, Cabbar Qaryagdıcıoğlu adına müsabiqə, Üzeyir Hacıbəylinin 100 illiyinə həsr olunmuş müsabiqə, Əhsən Dadaşov adına müsabiqə. Məktəblilər arasında muğam müsabiqələrinin keçirilməsi də ənənəvi hal almışdır.

MUĞAM ÜÇLÜYÜ. Üç ifaçıdan - xanəndə (və qavalçı), tarzən və kamançacalanandan ibarət ənənəvi muğam ansamblı. Xanəndə və sazəndə dəstəsi.

MUĞAMIN NOT YAZILARI. Muğam şifahi ənənəli professional musiqi növü kimi eşitmə yolu ilə qavranılaraq, yaddaş vasitəsilə müəllimdən şagirdə, bir ifaçından digərinə ötürülmüşdür. Orta əsrlərdə Səfiəddin Urməvinin icad etdiyi not yazı sistemi (əbcəd) Şərqdə musiqi alımları tərəfindən geniş tətbiq olunmuş, bu sistemlə S.Urməvinin, Ə.Marağayının və b. yaratdıqları musiqi əsərləri yazıya alınaraq, qorunub saxlanılmışdır.

XX əsrə universal Avropa not yazı sisteminin Azərbaycan musiqisində tətbiqi nəticəsində 1930-cu illərdən sonra yetişən bəstəkar və musiqişünaslar tərəfindən muğam dəstgahları, zərbi muğamlar, təsnif və rənglər nota salınıb çap olunmuşdur. Azərbaycan şifahi ənənəli musiqisinin ilk nümunələri - xalq mahnı və rəqs melodiyaları hələ XIX əsrin II yarısından başlayaraq, rus etnoqrafçıları - P.Vostrikov, M.P.Polonski və b. tərəfindən nota yazılıb müxtəlif jurnallarında nəşr olunmuşdur. Azərbaycanda ilk dəfə olaraq, 1927-ci ildə isə Ü.Hacıboylinin və M.Maqomayevin nota yazış işlədikləri “Azərbaycan türk el nəğmələri” məcməsi çap olunmuşdur.

Azərbaycanda ilk dəfə muğamın nota köçürülməsi işi ilə Müslüm Maqomayev məşğul olmuşdur. O, 1928-ci ildə Qurban Primovun ifasından «Rast» muğamını nota salmışdır. Həmin not yazısı çap olunmamışdır (AMEA-nın Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır). Muğamların nota yazılması sahəsində Niyazinin xidmətləri qeyd edilməlidir. «Rast» və «Şur» dəstgahları vokal-instrumental şəkildə Cabbar Qaryağdıoglunun ifasından nota yazılmış, lakin çap olunmamışdır (Niyazinin ev-muzeyi). 1932-ci ildə ADK-nin nəzdində Bülbü'lün rəhbərliyi ilə yaranmış Elmi-tədqiqat Musiqi Kabinetinin əməkdaşları tərəfindən də muğamların notlaşdırılması sahəsində mühüm işlər görülmüşdür. 1936-ci ildə nəşr olunmuş ilk not yazıları - Tofiq Quliyevin «Rast» «Zabul», Zakir Bağırovun «Dügah» muğam dəstgahları tarzın Mansur Mansurovun ifasından nota yazılmışdır və L.Rudolfun harmonizasiyasında, yəni fortepiano üçün işləməsində təqdim edilmişdir. Qara Qarayev tərəfindən Qurban Primovun ifasından nota yazılmış «Şur» muğamı muğam melodiyalarını olduğu kimi, heç bir işlənmə elementlərinə yol verməyərək, dəqiq əks etdirir (əlyazması AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxivində saxlanılır, inv.Ne 94). Bu əlyazmasının yalnız bir hissəsi - “Mayə” şöbəsi V.Belyayevin «Oçerki istorii muziki narodov SSSR» (“SSRİ xalqlarının musiqi tarixinə dair ocerklər”) kitabında nümunə kimi təqdim edilmişdir).

Bundan başqa, 1930-cu illərin sonunda F.Əmirov xanəndə Bilal Yəhyanın ifasından “Rast”, “Şur”, “Segah” muğamlarının şöbələrini; M.İsmayılov xanəndə Əlizöhrəbin ifasından təsnifləri nota yazılmışdır. V.Belyayevin adı çəkilən kitabında Qurban Primovun ifasından nota salınmış “Rast” muğamının daha iki not yazısı verilmişdir. Birincisini -

instrumental şəkildə “Rast” müğamını rus musiqişünası V.Krivenosov nota yazmışdır. İkinci not yazılısı isə bəstəkar Tofiq Quliyevə məxsusdur. Bu not yazılışı “Rast” müğam dəstgahının vokal-instrumental şəkilini əks etdirir və Zülfü Adıgözəlovun və Qurban Primovun ifasından yazılmışdır.

1960-ci illərdə bəstəkar Nəriman Məmmədovun tarzən Əhməd Bakıxanovun ifasından nota yazdığı instrumental müğamlar çap olunmuşdur: “Bayati-Şiraz” və “Şur” (1962), “Rast” və “Şahnaz” (1963), “Çahargah” və “Humayun” (1962), “Segah-Zabul” və “Rahab” (1965). N.Məmmədovun 1970-ci illərdə vokal-instrumental şəkildə nota yazdığı “Çahargah” (1970) müğamı xanəndə Yaqub Məmmədovun, “Rast” (1978) müğamı Hacıbaba Hüseynovun ifaçılıq təfsirinə uyğundur. 2000-ci illərdə müğamların not yazılıları kamança ifaçısı, sənətşünaslıq namizədi Arif Əsədullayev tərəfindən tarzən Elxan Mirzəfərovun ifasında nota salınıb çap edilmişdir: “Bayati-Şiraz” və “Humayun” (2003), “Rast” və “Çahargah” (2005), “Şüştər”, “Şur”, “Zabul Segah” (2006). Müğam-dəstgahlarla yanaşı, müğamin digər janrlarına aid nümunələr də nota yazılıb çap olunmuşdur: S.Rüstəmov. “Azərbaycan xalq rəngləri” (I dəftər - 1954, II dəftər - 1956), Ə.Bakıxanov. “Azərbaycan xalq rəngləri” (1964), “Azərbaycan ritmik müğamları” (1968), R.Zöhrabov. “Azərbaycan təsnifləri” (1983), “Azərbaycan zərbi müğamları” (1986), “Zərbi müğamlar” (2004), E.Mansurov və A.Kərimov. “Azərbaycan dəraməd və rəngləri” (1984), “Azərbaycan diringi və rəngləri” (1986).

MUĞAM OPERASI. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda meydana gəlmiş orijinal opera janrı Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığında təşəkkül tapmışdır. Onun müğam sənətinə əsaslanaraq yaratdığı “Leyli və Məcnun” (1908) operası ilə Azərbaycanda və Şərqi opera sənətinin əsası qoyulmuşdur. Bu əsərin tamaşaşa qoyulması musiqi teatrının yaranmasına səbəb olmuş, Azərbaycanda bəstəkarlıq sənətinin bünövrəsini qoymuşdur.

Bu hadisə müğam ifaçılığı sənətinin hüdudlarını genişləndirmiş, xanəndələrin opera səhnəsinə çıxmasına tökan vermişdir. Ü.Hacıbəyli həmçinin “Şeyx Sənan” (1909), “Rüstəm və Söhrab” (1910), “Şah Abbas və Xurşid Banu” (1912), “Əsli və Kərəm” (1912), “Harun və Leyla” (1915) operalarının müəllifidir. Ü.Hacıbəylinin yaradıcılıq təcrübəsindən bəhrələnən digər bəstəkarlar da müğam operaları yaratmışlar: Z.Hacıbəyovun “Aşıq Qərib” (1916), M.Maqomayevin “Şah İsmayıł” (1916) operaları bu janrin maraqlı nümunələridir. Bu ənənə XX əsrin II yarısında da bəstəkarlar tərəfindən davam etdirilmişdir: Ş.Axundovanın “Gəlin qayası”, C.Cahangirovun “Xanəndənin taleyi” operaları bu qəbildəndir. V.Mustafayevin “Vaqif”, V.Adıgözəlovun “Natəvan” operalarında dövrün görkəmli xanəndələrinin obrazlarını canlandırmak üçün əsərin musiqi məzmununda müğamlardan istifadə edilmişdir.

MUĞAMIN SƏS YAZILARI. Muğamların qrammoson vallarında ilk səs yazıları 1900-cu illərdən başlayaraq meydana gəlmişdir. 1906-ci ildə “Qrammoson” şirkətinin dəvətilə Rıqa şəhərində Şərq musiqi tarixində ilk dəfə olaraq, Cabbar Qaryağdiovunun səsi qrammoson valına yazılmışdır. Ondan sonra Ələsgər Abdullayev, Seyid Mirbabayev, İslam Abdullayev, Məşdi Məmməd Fərzəliyev, Keçəcioğlu Məhəmməd, Məcid Behbudov, Seyid Şuşinski və bir çox başqa xanəndələr 1906-1915-ci illər ərzində “Qrammoson”, “Sport-Rekord”, “Pate” şirkətləri tərəfindən Rıqa, Varşava, Peterburq, Kiyev, Moskva, Tiflis şəhərlərinə dəvət olunmuş və onların səsləri qrammoson vallarına yazılmışdır. Bu xanəndələri əksər hallarda tarzən Qurban Primov və kamançaçı Saşa Oqanezaşvili müşayiət etmişlər. Sonrakı illərdə “Noqin zavodu”, “1905”, “Melodiya” səsyazma şirkətləri tərəfindən xanəndələrin qrammoson valları kütləvi tirajla buraxılmışdır.

Muğamların səsyazlarının daha bir mərhələsi ADK-nin nəzdində Bülbülün rəhbərlik etdiyi Elmi-tədqiqat Musiqi Kabineti tərəfindən həyata keçirilmişdir. Burada Cabbar Qaryağdioğlu və başqa xanəndələrin ifasından xalq mahnları və təsniflər, muğamlar fonovalıkə yazılmış və onların bir hissəsi nota köçürülmüşdür (Bülbülün ev-muzeyində saxlanılır). Müasir dövrdə muğam ifaçılarının səsyazları kütləvi tirajla Azərbaycanda və xarici ölkələrdə CD-DVD formatında buraxılır.

Qədim qrammoson valları milli musiqi xəzinəsinin ən dəyərli sərvəti kimi Azərbaycan Dövlət Səsyazları Arxivində, Ü.Hacıbəylinin ev-muzeyində və Azərbaycan Dövlət Musiqi Mədəniyyəti Muzeyinin fondlarında saxlanılır. Qədim qrammoson vallarının bir hissəsi “Musiqi Dünyası” jurnalının yaradıcı qrupu tərəfindən rəqəmsal şəkildə bərpa olunmuşdur. Qrammoson vallarının kataloqu “Azərbaycan diskografiyası (1900-1940)” adlı internet saytına yerləşdirilmişdir və həmin kataloq çox böyük həcmdə informasiyanı əhatə edir. Bundan başqa, «Musiqi Dünyası»nın yaradıcı qrupu tərəfindən Almaniya və Fransa respublikalarının Azərbaycandakı səfirliliklərə birgə «Qədim qrammoson vallarının bərpası» (1900-1940) layihəsi həyata keçirilərək (2003-2005), görkəmli xanəndələrin səsyazlarından ibarət 450 CD - disk formatında muzeylərə və Dövlət Səsyazları Arxivinə təqdim olunmuşdur. Azərbaycan Diskoqrafiyasının elektron kataloqu:

<<http://diskografiya.musigi-dunya.az>>

MUYƏ. “Zabul Segah” dəstgahında “Mayeyi-Zabul” ilə “Manəndi-Müxalif” şöbələri arasında ifa olunan guşə.

MÜBƏRRİQƏ. 1. “Zabul” və “Rahab” dəstgahlarında “Şikəsteyi-Fars” ilə “Əraq” arasında, yerləşən şöbə;
2. İran musiqisində: “Rast-Pəngəh” dəstgahında “Qaraçə” ilə “Nəhib” arasında ya da “Bayatı-Əcəm” ilə “Qaraçə” arasındaki şöbə.

MÜGƏNNİ. Nəğməkar, xanəndə, avaz ilə oxuyan.

MÜXALİF. “Çahargah” dəstgahında “Hasar” ilə “Məğlub” arasındakı şöbə.

MÜHƏYYƏR. “Mahur” dəstgahında “Əraq” şöbəsindən sonra ifa olunan parça.

N

NAĞARA. Zərb musiqi aləti.

NEHOFT (f.: gizli, məxfi). İran musiqisində “Nəva” dəstgahında “Həzin” ilə “Qəveş” arasında yerləşən muğam şöbəsi.

NEY (f. :- qarğı, qamış). Ney ən qədim Azərbaycan musiqi alətlərindən biridir. Ağacdən, qamışdan, ya da büründən hazırlanan üfləmə musiqi aləti. Düz silindr şəklində, 60-70 sm uzunluqda lülədən ibarətdir. Ucunda heç bir müştük və ya dilçək olmur. Yalnız lülənin aşağı tərəfində bir neçə (3-6) dəlik açılır ki, bu da səslərin müxtəlisf ucalıqda olduğunu təmin edir. Neyin səsi olduqca məlahətli, zərif və təsirlidir.

NEY-DAVUD. İran musiqisində “Humayun” dəstgahında “Bidad” ilə “Bavi” arasında bulunan muğam şöbəsi.

NƏFİR. Nəfəsli musiqi aləti. Qədim dövrdə “Humayun” dəstgahında “Mureh” ilə “Camədəran” arasında ifa olunub.

NƏFİR-FƏRƏNG. Şərq musiqisində : “Rast-Pəncəgah” dəstgahında “Müəttər” şöbəsindən “Novruz-Ərəbə” keçmək üçün çalınan kiçik instrumental epizod.

NƏĞMƏ. Qədim musiqidə muğam mənasında, avazın tonu, mahni, təرانə, poetik surətlə musiqi obrazını üzvi surətdə birləşdirən vokal musiqi sənətinin ən sadə və ən geniş yayılmış forması. Dəstgahlarda bəzi şöbə intonasiyaları əsasında olan vokal-instrumental epizod.

NƏHAVƏND. Muğam guşəsi.

İzahlı muğam lüğəti

NƏXCİRKAN. Orta əsrlərdə muğam şöbələrindən biri.

NƏSTƏRİ. “Nəva” dəstgahının son muğam şöbəsi.

NƏVA. 1. Yaxın Şərq xalqları klassik musiqisində 12 əsas muğamdan ikincisi;
2. Azərbaycan klassik musiqisində: “Nəva”, “Nişapur”, “Dəramad-Şahnaz”, “Busəlik”, “Hüseyni”, “Məsihi”, “Şahnaz”, “Hacı Yuni”, “Bayatı-Kürd”, “Azərbaycan”, “Əşiran”, “Zəng-Şötör”, “Kərkuki”, “Şah Xətai”, “Əfşari” və “Şikəsteyi-Şirvan” şöbə və guşələrindən ibarət dəstgah;
3. İran musiqisində: “Mayayı-Nəva”, “Gərdaniyyə”, “Qəveş”, “Nəhoft”, “Bayatı-Race”, “Həzin”, “Əraq”, “Üşşaq”, “Nişapurək”, “Mülk-Hüseyni”, “Xocəstə”, “Rahab”, “Zəmīneyi-Hüseyn”, “Hüseyni”, “Busəlik”, “Məsihi”, “Taqdis” ya da “Təxt-Kavus”, “Əşiran”, “Nizir-Səgir”, “Firuz-Binəva” və “Nəstəri” şöbə və guşələrindən ibarət dəstgah.

NƏVAYI. 1. “Nəva” kökündə, ya da “Nəva” üslubunda çalınan hər hansı bir musiqi parçası;
2. Əmir Əlişir Nəvai şərəfinə tərtib olunan mahnı.

NƏVAYI-NİŞAPUR. “Nəva” dəstgahının ikinci adı.

NİİRİZ. Şərq xalqları musiqisində: “Mahur” dəstgahında “Nişapurək” ilə “Dilkəş” şöbələri arasında; “Rast” dəstgahında “Üşşaq” ilə “Bayatı-Əcəm” arasında şöbə.

NİMRUZ. Muğam şöbələrindən biri.

NİŞAPUR. “Nəva” dəstgahında birinci şöbə.

NİŞAPURƏK. “Nəva” dəstgahında guşə.

NİŞİBİ-FƏRAZ (f., hərf. - eniş, yoxuş). “Bayatı-Şiraz” dəstgahında “Bayatı-İsfahan”dan əvvəl ifa olunan bağlayıcı şöbə.

NOT (lat. nota - işarə, qeyd). Ayrı-ayrı musiqi səslərinin işaretisi; qaralanmış şəkildə və ya boş oval şəklində yazılır, müxtəlif işaretələr əlavə olunur. Notun qrafik təsviri səsin uzunluğunu, onun beşxətli not sətrindəki yeri - səsin yüksəkliyini bildirir.

NOT SƏTİRLƏRİ. Beş paralel horizontal düz xətdən ibarət sətir. Üzərində notlar yazılır, xətlər aşağıdan yukarı sayılır, səsin yüksəkliyini təyin etməyə xidmət edir.

Not sətrində notlar a) xətlərin üzərində; b) xətlərin arasında; c) yuxarıdakı xəttin üstündə; d) aşağıdakı xəttin altında yazılır. Eyni zamanda, not

sətrindən yuxarıda və aşağıda yazılın əlavə xətlərdən də istifadə olunur. Not sətrində yazılmış notların adı və onların hansı oktavaya mənsub olması sətrin başlanğıcında qoyulan açar işarəsi ilə təyin olunur, yazılmış səslərin yüksəkliyini dəqiqləşdirmək üçün alliterasiya işarələri tətbiq edilir.

NOVRUZ-BAYATI. Yaxın Şərqi xalqları klassik musiqisində 24 şöbədən biri.

NOVRUZ-BÜZÜRG. Muğam şöbələrindən biri.

NOVRUZİ-RƏVƏNDƏ. Rast muğam dəstgahının müqəddiməsi “Bərdəşt-Rast” şöbəsinin ikinci adı. Farsca Novruz - “yeni gün”, Rəvəndə - “gedişə başlanması” deməkdir.

NOVRUZ-SƏBA. Yaxın Şərqi xalqları klassik musiqisində 24 şöbədən biri.

NOVRUZ-XARA. Yaxın Şərqi xalqları klassik musiqisində 24 şöbədən biri.

NÜZHƏ. Səfiəddin Urməvinin icad etdiyi simli musiqi aləti. Zahiri görünüşü cəngə bənzəyir, 81 simi vardır. Bu simlərdən hər üçünün cyni ucalıqda (unison) köklənmiş olduğunu nəzərə alsaq, nüzhə musiqi alətində 27 müxtəlif səs əldə edildiyi məlumdur.

O

OXUMA. Vokal musiqi ifaçılığının ən qədim növlərindən biri, musiqi əsərinin obrazlı - bədii məzmununu müğənni səsi ilə çatdırılması. Oxuma solo (birsəsli) və ansambl (duet, trio və s.) və xor şəklində olur. Oxuma, əsasən, instrumental müşayiətlə söslənir.

ORTA MAHUR. “Mahur-Hindi”dən bir kvarta yuxarıda ifa olunan müğam. Tarın ağ simi do köklənirsə, “Orta Mahur”un mayəsi fa notunda olur.

ORTA SEGAH. “Zabul Segah” dəstgahında əsl “Segah” müğamının özü. Bir qayda olaraq “Manənd-Müxalif” şöbəsindən sonra ifa olunur. Tarın ağ simi do köklənmişsə, “Orta Segah”ın mayəsi mi notuna düşür.

OVUC (övc, öuc, ovc, ouc; hərfi mənası: ən uca zirvə, göyün ən yüksək qatı). Bir çox müğam-dəstgahlar tərkibində zil şöbə (məsələn, “Əraq” şöbəsi) funksiyasını daşıyan, eləcə də yuxarı registrdə söslənən şöbə.

P

PEŞREV. İnstrumental musiqinin bir janrı, hər bir muğam, ya dəstgahdan əvvəl çalınan instrumental müqəddimə.

PƏNCGAH. “Rast” dəstgahında bilavasitə “Əraq”dan sonra ifa olunan şöbə. Bu şöbənin “Rast” dəstgahında tutduğu mövqe çox əhəmiyyətli olduğundan, “Rast” dəstgahı çox zaman “Rast-Pəncgah” adlandırılır.

PƏRDƏ. 1. Səsdüzümünün ayrılıqda hər bir səsi;

2. Bəzi simli musiqi alətlərinin (tar, saz, dütar, tənbur və s.) qoluna bağlanılan bölmə. Qoyun bağırşından nazik kəndir kimi eşilib emal edilir (son vaxtlar tarçalanlardan bir çoxu pərdəni daha möhkəm və davamlı sayılan kapron sapla əvəz edirlər). İfaçılar şərti olaraq ayrı-ayrı pərdələrə ad vermişlər ki, bu da cyni zamanda həmin musiqi alətində hansı səsin nəzərdə tutulduğunu göstərir.

3. Teatr üçün yazılmış əsərin müəyyən bir hissəsi (məs.: dörd pərdəli opera, üç pərdəli balet).

PƏRDƏ VURMAQ. Xüsusi tarçalma təcrübəsində barmaqla sıxılmış pərdədən əlavə, ondan (çanağa tərəf) daha qabaqda duran pərdənin də istənilmədən müəyyən dərəcədə sıxılmış olması. Bu hal tar qolunun çanağa düzgün nəsb edilməməsi, ya da çanaq içərisindəki ağacın düzgün taxilmamasından irəli gəlir (bax: Çəngəl). Nəticədə simlərin səslənməsində xoşagəlməz bir vizilti eşidilir.

PƏR-PƏRƏSTUK. “Çahargah” dəstgahının mayəsində son dərəcə təsirli instrumental gəzişmə.

PƏRVANƏ. Qədim klassik musiqidə “Rast-Pəncgah” dəstgahının əvvəlində “Zəng-Şötör” ilə “Ruh-Əfza” arasında səslənən şöbə.

PƏST (f., hərfi mənası: aşağı, alçaq), 1. aşağı registrdə bəm səslə oxumaq;
2. yavaş səslə oxumaq.

PƏSTDƏN OXUMAQ. Muğam ifaçılığında, xanəndəlik təcrübəsində istifadə olunan termin; aşağı registrdə bəm səslə oxumaq, bəzən isə yavaş səslə oxumaq mənasında istifadə olunur.

PƏSTXAN. Səsi aşağı registrdə, “bəm pərdələrdə” daha sərbəst işləyən xanəndə.

PİŞDƏRAMƏD. 1. Muğamatda xanəndə və sazəndə dəstəsi tərəfindən “tamam dəstgah” ifası üçün çalınan müqəddimə;
2. muğamın mayədən əvvəlki zərbli instrumental hissəsi.

R

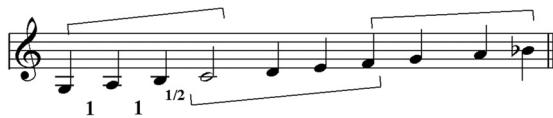
RAK (ər. - əsas, dayaq). 1. “Rast” dəstgahında “Pəncgah” şöbəsi ilə “Xavəran” guşəsi arasındaki epizod; başqa variantlara görə, yenə də “Rast” dəstgahında “Xocəstə” şöbəsindən sonra (“Saqinamə”dən əvvəl) “Rak-Hindi”, “Rak-Xorasani” guşələri ifa olunur;
2. Qədim klassik musiqisində: “Rast” və “Mahur” dəstgahlarının axırında (son şöbəni ifa etdikdən sonra) mayəyə qayıtmazdan əvvəl, bir qayda olaraq, hökmən “Rak-Abdulla” adlanan guşədə dayanmaq lazıim gəlirdi. “Rak- Abdulla”, “Rak-Xorasani” və “Rak-Hindi” adlanan guşələr əslində eyni melodik gəzismənin müxtəlis variantlarıdır.

RAST (hərf. - düz, dürüst, müstəqim, düzgün). Yaxın Şərq xalqları klassik musiqisinin 12 muğamından biri. “Qədim musiqişünaslar “Rast”ı muğamların anası adlandırmışlar. “Rast” muğamı nəinki öz adını və kökünün səsdüzümünü, hətta öz tonikasının (mayəsinin) ucalığını belə zəmanəmizə qədər mühafizə edib saxlaya bilmışdır” (Ü.Hacıbəyli). Azərbaycan musiqisində “Novruz-Rəvəndə”, “Rast”, “Üşşaq”, “Hüseyni”, “Vilayəti” (bəzən “Dilkəş”), “Xocəstə”, “Xavəran”, “Əraq”, “Pəncgah”, “Rak”, “Əmri” və “Məsihi” şöbələrinində ibarət dəstgah.

RAST MƏQAMI (mənası: doğru, dürüst, müstəqim, düzgün). Azərbaycan musiqisində yeddi əsas məqamdan birincisi (Ü.Hacıbəyli). Quruluşu: 1-1- 1/2 ton formullu üç tetraxordun qovuşuq üsulla (x.1 - intervalı məsafəsində) birləşməsindən ibarətdir; səssirəsi 10 pilləlidir, IV pillə mayə (tonika) pilləsidir. Məqamin səssirəsinin IV, VI, VII, VIII pillələri istinad - dayaq pilləsi kimi “Rast” muğamının şöbələrinin əsasını təşkil edir; bu məqamda qurulan musiqi nümunələri - xalq mahnları, rəqsəri, aşiq havaları həmin pillələrə əsaslanır.

İzahçı musiqi lüğəti

Do “Rast” məqamının səssirası.

RAST MUĞAM AİLƏSİ. Azərbaycan musiqisində “Rast” məqamında qurulan müğamlar “Rast müğam ailəsi” əmələ gətirir: “Mahur-Hindi”, “Orta-Mahur”, “Bayatı-Qacar”, “Dügah”. Bu müğamlar musiqi məzmununu baxımından bir-birinə uyğundur, bununla belə xarakter cəhətdən, tərkib hissələrinə və tonallığına görə bir-birindən fərqlənilərlər.

RAST MUĞAMININ NOT YAZILARI. “Rast” müğamı bir neçə dəfə müxtəlif ifalardan nota salınmışdır. M.Maqomayev tərəfindən tarzən Q.Primovun ifasından (1928, əlyazma), Niyazi xanəndə Cabbar Qaryağdıoğluunun ifasından (1935, əlyazma), T.Quliyev tarzən M.Mansurovun ifasından (Bakı, 1936), xanəndə Zülfü Adıgözəlov və tarzən Qurban Primovun ifasından (əlyazma, bir hissəsi V.Belyayevin “O muzikalnom folklore i drevney pismennosti” - “Musiqi folkloru və qədim yazılar haqqında” (Moskva, 1971) kitabında nəşr olunmuşdur), N.Məmmədov Əhməd Bakıxanovun ifasından (Bakı, 1963), xanəndə Hacıbabə Hüseynovun və tarzən Bəhram Mansurovun ifasından (Moskva, 1978), A.Əsədullayev tarzən Elxan Mərzəfərovun ifasından (Bakı, 2005) nota yazmışdır. Bəstəkar yaradıcılığında “Rast” müğamından geniş istifadə olunmuşdur. Bu müğam-dəstgah əsasında Niyazi “Rast” simfonik müğamını bəstələmişdir (1949).

RAST-PƏNCİGAH. Azərbaycan musiqisində “Rast” müğamının ikinci adı. Bu müğam İran musiqisində əsas dəstgahlardan biridir.

RAVƏNDİ. Müasir Şərq musiqisində “Rast” və “Humayun” dəstgahlarında müğam şöbəsi.

REPERTUAR (lat. repertorium - siyahi). Hər hansı ifaçı, yaxud ifaçı qrupu, teatr truppası tərəfindən ifa olunan əsərlərin toplusu.

RƏCƏZ (ərcuzə). 1. “Çahargah” dəstgahının sonunda olan zərbli müğam, “Mənsuriyyə”dən əvvəl ifa edilən şöbə;
2. Orta əsr musiqisində cəngavərlər fəxriyyəsini ifadə edən mahnilar üçün on münasib bəhr.

RƏHAB. Qədim mənbələrə əsasən Azərbaycan musiqisində “Rahab”, “Humayun”, “Tərkib”, “Üzzal”, “Bayatı-Türk”, “Bayatı-Qacar”, “Zəmin-Xara”, “Mavərənnəhr”, “Bal-Kəbutər”, “Hicaz”, “Bağdadi”, “Şahnaz”, “Azərbaycan”, “Əraq”, “Əşiran”, “Zəng-Şötör”, “Osmani”,

“Bayatı- Kürd”, “Bayatı-Şiraz”, “Hacı Yuni”, “Sarənc”, “Şüştər”, “Məsnəvi-Səqil” və “Suzi-Güdəz” şöbə və guşələrindən ibarət dəstgah.

RƏMƏL. Əruz bəhri. Bir çox növü var. Bu növlər özlüyündə müəyyən təqsimat daxilində qruplaşdırılır. Burada səslərin “hərəkat” və “sekunat” cəhətinə təvazön (müvazinət) və tənasibi əsas rol oynayır.

Ərəb-İran klassik musiqisində rəməl bəhri rəməl-xəsif və rəməl-səqil təqsimlərinə ayrıılır. Bunlardan rəməl-səqil iki şəkildə olur:

- a) fəsilətün təfiləsinin dörd dəfə təkrarlanmasından əmələ gələn bəhr;
- b) fəsilətün-fəilün-məfəlün-məfəlün-fəilün təfilələrinin ardıcıl birləşməsindən düzələn bəhr.

Azərbaycan musiqisində də rəməl bəhri ən çox işlənən ölçülərdən biridir.

RƏNG. Azərbaycan şifahi ənənəli professional musiqisində instrumental musiqi janrı. Dəqiq metro-ritmik ölçülü, rəngarəng melodik quruluşlu musiqi məzmununa malikdir. Rənglər həm müstəqil pyeslər kimi, həm də muğam dəstgahının tərkibində ifa olunur.

RUBƏND. XIX əsr Azərbaycan musiqisində “Çahargah” dəstgahının son şöbələrindən biri olub.

RUH-ÜL-ƏRVAH. “Düğah” dəstgahında ilk şöbə. “Şur”da “Simayı-Şəms”in ikinci nəfəsi.

RÜBAB (rebab). Simli dərtimli musiqi aləti. Vaxtilə bütün Yaxın Şərqi xalqlarının musiqi məişətində geniş istifadə olunmuşdur. Hazırda başlıca olaraq Orta Asiya xalqlarının çalğıçıları tərəfindən daha çox işlənir.

Rübəbin bir çox növləri var. Hər növ intişar tapıldığı yerin adı ilə adlanır. Məs.: tacik rübəbi, qaşqar rübəbi, əfqan rübəbi və s. Bəzən tamamilə eyni növdə və eyni konstruksiyada olan rübəb başqa-başqa adlar daşıyır. Rübəbin əsas olaraq üç simi var, lakin rezonans vermək üçün çox zaman ona əlavə bir neçə sim də qoşulur. Rübəb simləri qaramal buynuzundan hazırlanan kiçik mizrabla səsləndirilir.

S

SANTUR. Simli, zərbli musiqi aləti.

SARƏNC. “Şur” dəstgahında “Hicaz” ilə “Nişibi-Fəraz” arasında yerləşən şöbə.

SAZƏNDƏ. Musiqiçi, musiqi alətində çalan, çalğıçı.

SEGAH MUĞAMI. Yaxın və Orta Şərqi xalqları musiqisində 24 müğam şöbəsindən biri. Azərbaycanda geniş yayılmış müğamlardan biri. Müğam sənətində “Segah”ın bir neçə variantı mövcuddur: “Zabul Segah”, “Xaric Segah”, “Mirzə Hüseyn Segahı”.

SEGAH MUĞAM AİLƏSİ. Azərbaycan musiqisində “Segah” ən geniş yayılmış və sanballı dəstgahlardandır. Azərbaycanda “Segah”ın bir neçə variantı mövcuddur: “Orta Segah”, “Xaric Segah”, “Mirzə Hüseyn Segahı”, “Zabul Segah”, “Haşim Segah”. Qədim qrammonfon vallarında xanəndə İslam Abdullayevin oxuduğu “Yetim Segahı” variantına da rast gəlinir. Ümumiyyətlə, İ.Abdullayev bu müğaminin ən mahir ifaçısı olduğuna görə ona xalq arasında “Segah İslami” deyilmişdir. Onun repertuarında “Segah”ın bütün variantları səslənmişdir. “Segah” ailəsinə aid bütün müğamlar bir-birindən tonallıq (kök) etibarilə fərqlənir və “Segah” müğamı inkişaf edərək özünəməxsus tonallıq sistemi yaratmışdır: “Xaric Segah” si (kiçik oktava) mayəli, “Orta Segah” mi (I oktava) mayəli, “Zabul Segah” mi (kiçik oktava) mayəli, “Mirzə Hüseyn

Segahı” lya (I oktava) mayəli, “Yetim Segah” - re (I oktava) mayəli, “Haşim Segahı” - sol (I oktava) mayəli “Segah” məqam tonallığında qurulur. “Segah”ın variantları özünəxas xarakteri, səslənməsi, yozumu, istinad pillələrinin dəyişilməsi ilə fərqləndiyinə görə onların dirləyiciyə bağışladığı təsir müxtəlif olur.

SEGAH MUĞAMININ NOT YAZILARI. “Segah” ailəsinə aid muğamlardan “Segah Zabul” bəstəkarlar tərəfindən nota alınmışdır. M.Mansurovun ifasından “Zabul” muğamını T.Quliyev notlaşdırmışdır (1936), “Segah Zabul” instrumental muğamı N.Məmmədov tərəfindən Ə.Bakıxanovun ifasından (1965), A.Əsədullayev tərəfindən E.Mirzəfərovun ifasından (2006) nota salınmışdır. Bəstəkar yaradıcılığında da bu muğama çox müraciət olunur. V.Adigözəlov bu muğam əsasında “Segah simfoniyası”nı (2005) yaratmışdır.

SETAR. Üç simli qədim musiqi aləti.

SƏLMƏK. 1.”Şur” dəstgahında “Dəştii” ilə “Muyə” arasında yerləşən şöbə; 2. Şərq musiqisində: “Şur” dəstgahında “Gəraylı” və “Molla Nazi” guşələri arasındaki şöbə olub.

SƏMAYI-ŞƏMS. “Şur” dəstgahına mənsub zərbi muğam. Bir qayda olaraq “Zəmin-Xara” şöbəsindən, ya da “Şikəsteyi-Fars”dan sonra (“Hicaz” şöbəsindən əvvəl) ifa olunur.

SƏNC. Yeddi simli musiqi aləti.

SƏS. 1. Musiqi fakturasını təşkil edən hər bir melodik xətt.
2. Müğənni səsi.

SİMFONİK MUĞAM. Azərbaycan musiqisinin bir janrı. 1948-ci ildə bəstəkar Fikrət Əmirov tərəfindən yaradılmışdır. F.Əmirovun muğamların musiqi materialına və kompozisiya xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq yazdığı “Şur” və “Kürd Ovşarı” simfonik əsərləri ilə Azərbaycan simfonik musiqisində bu janının bünövrəsi qoyulmuşdur.

Janrin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada muğam dəstgahına xas tədrici və ardıcıl yüksəlmə və inkişaf prinsipi, onun kompozisiya quruluşu, dramaturji hərəkət xətti saxlanılmış, eyni zamanda, muğam melodiyalarının inkişafında simfonik işləmə, rəngarəng orkestrləşdirmə üsulları tətbiq olunmuşdur. Bir çox Azərbaycan bəstəkarları bu janra müraciət etmişlər.

Niyazi “Rast”, S.Ələsgərov “Bayatı-Şiraz”, F.Əmirov “Gülüstan Bayatı-Şiraz”, T.Bakıxanov “Humayun”, “Nəva”, “Rahab” və s. simfonik muğamlarını yaratmışlar.

SOLİST (itl.: solista). Solo ifaçı; bir səs üçün və ya alət üçün yazılmış əsərin ifaçısı; ansamblda əsas, daha qabarılq partiyanın (bütün əsərdə və ya onun ayrılmış hissələrində) ifaçısı.

Muğam ifaçılığında solist - xanəndə instrumental ansamblın - sazəndə dəstəsinin müşayiəti ilə çıxış edir.

SOLO (itl.: solo, lat.: solus - tək, tənha, vahid). Bir ifaçının müstəqil çıxış etməsi. Ansamblda daha qabarılq və mühüm partiya. Muğam ifaçılığında muğamların müxtəlif alətlərdə solo ifası geniş tətbiq olunur. Muğam ansamblında xanəndənin partiyası solo əhəmiyyətlidir, ayrı-ayrı epizodlarda tar və kamança alətlərinin solosu diqqətəlayiqdir.

SÜMSÜ. Qarğıdan düzəldilən üfləmə musiqi aləti.

S

ŞAH XƏTAİ. Azərbaycan musiqisində muğam şöbəsi; aşiq harası.

ŞAH PƏRDƏ. Dartımlı simli musiqi alətlərinin (tar, saz) qoluna bağlanmış pərdələrdən mərkəz mövqə tutan, adətən, açıq simdən bir oktava yuxarı səslənən pərdələr.

ŞAHNAZ. Kiçik həcmli muğam. XIX əsrin ifaçılıq təcrübəsində həm müstəqil muğam dəstgahı, həm də muğam şöbəsi kimi mövcud olmuş (Mir Möhsüm Nəvvab. "Vüzuhul-Ərqam"), sonradan kiçik həcmli muğama çevrilmişdir. "Şur" muğam ailəsinə daxildir. Tərkibi üç şöbədən ibarətdir: "Şahnaz", "Dilkəş", "Zil-Şahnaz" ("Şəddi-Şahnaz"). Bu muğamin musiqisi coşğun, ehtirashlı, eyni zamanda, lirik, təsirli xarakter daşıyır. Orta əsrlərdə Şərqi xalqlarının musiqisində 6 avazdan biri olmuşdur.

ŞAXƏ. Birlikdə yeni bir dəstgah təşkil edən muğamat şöbələrinin məcmusu. "Şur" muğam ailəsinə daxil olan "Dəştı", "Əbu-Əta" və s. kiçik muğamlar.

ŞAMAXI MUĞAM MƏCLİSLƏRİ. XIX əsrin II yarısında Şamaxıda məşhur mülkədar Mahmud ağa tərəfindən yaradılan və Şirvan zonasında xanəndəlik sənətinin inkişafında mühüm rol oynayan musiqili poetik məclislər. Bu dövrdə Şamaxıda Seyid Əzim Şirvaninin başçılıq etdiyi "Beytüs-Səfa" adlı ədəbi məclis də fəaliyyət göstərirdi. Mahmud ağa həmin məclisin üzvlərinə himayədarlıq edirdi. O, öz malikanəsində musiqili gecələr keçirmək üçün düzəldirdiyi xüsusi salonda tez-tez xanəndələrin müsabiqəsini keçirir, birinci yerləri tutanlara qiymətli hədiyyələr və mükafatlar verirdi.

XIX əsrin II yarısında Şamaxıya qonaq gələn bir çox səyyahlar Mahmud

ağanın evinə düşürdülər. Fransız yazılıçısı Aleksandr Dümanın, rus rəssamı knyaz Qaqarinin və b. bu haqda məlumatları maraqlı doğurur. Mahmud ağanın musiqi məclislərində yerli musiqicilərlə birlikdə Tiflis, Qarabağ, İran musiqiciləri də çıxış edirdilər. Hacı Hüsnü, Məşədi İslə, Bülbülcan, Ərdəbilli Səttar, Sadıqcan, Cabbar Qaryağdioğlu kimi dövrünün məşhur xanəndələri Mahmud ağanın qonağı olub, onun təşkil etdiyi musiqi məclislərində iştirak etmişlər.

Mahmud ağa öz məclislərinə gənc musiqiciləri də dəvət edib onlara klassik Şərq musiqisindən təlim verərmiş. Onun məclisi bütün Zaqqafqaziyada musiqicilər üçün bir növ sənətkarlıq məktəbi idi.

Şamaxıda yetişmiş Mirzə Məhəmmədhəsən, Mehdi, Məbud, Şükür, Davud Səfiyarov kimi xanəndələr, Məhəmmədqulu və Hümayi kimi tarzənlər Mahmud ağanın yetirmələri olmuşlar.

Təsadüfi deyildir ki, Mahmud ağanın adı və Şamaxı musiqi məclisi bu gün də xatırlanır və örnək kimi göstərilir.

ŞAŞMAKOM (f.: altı + məqam). Şifahi ənənəyə malik olan Orta əsrlər özbək, tacik professional musiqi janrı. XVIII əsrдə formalasmışdır. Silsilə əsər olan Şaşmakom 6 iri həcmli müstəqil əsərdən - “Buzruk”, “Rost”, “Navo”, “Duqox”, “Seqox”, “İrok” makomlarından ibarətdir. Hazırda Şaşmakomun Buxara və Xarəzm növləri var. Şaşmakom tam şəkildə nota salınmışdır.

ŞƏDDİ-ŞAHNAZ. Muğam şöbəsi. Şədd - bir melodiyanın ən ucadən, zildən oxunan hissəsinə deyilir, “Şahnaz”ın zili mənasını verir. İfaçılıq təcrübəsində “Zil-Şahnaz” muğam şöbəsini bəzən belə adlandırırlar.

ŞƏHDİ-ŞAHNAZ. Muğam şöbəsi. “Şahnaz”ın balı mənasını verir.

ŞƏKKİ-ŞAHNAZ. Muğam şöbəsi. Şəkk-şübhəli “Şahnaz” mənasını verir.

“ŞƏRQ KONsertləri”. XIX əsrin axırlarında xanəndə və çalğıçıların musiqili səhnəciklərdə çıxışlarına verilən ad. Moskvada, Peterburqdə, Tiflisdə və b. şəhərlərdə təşkil olunan “Şərq konsertləri”, əsasən, yoxsul müsəlman (Azərb.) tələbələrinə maddi yardım göstərmək məqsədi daşıyırıdı. “Şərq konsertləri”nin programı, əsasən, xanəndə və sazəndə dəstəsinin ifasında muğam və təsniflərdən ibarət olduğuna görə bu konsertləri simfonik və kameralı musiqisi konsertlərindən fərqləndirmək üçün belə adlandırıldılar.

Azərbaycanda ilk “Şərq konserti” 1901-ci ildə Şuşada “Xandəmirovun teatrı”nda yazılıçı Ə.Haqverdiyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə təşkil edilmişdir. Həmin konsertdə çıxış etmək üçün Qarabağın ən yaxşı sazəndə dəstələri, məşhur xanəndələrdən Cabbar Qaryağdioğlu, Keçəcioğlu Məhəmməd, Qasım Abdullayev, tarzənlərdən Mirzə Sadıq Əsəd oğlu (Sadıqcan), Məşədi Zeynal, Gülablı aşığıları Abbasqulu və Nəcəfqulu

dəvət olunmuşdu. Konsertdə Ə.Haqverdiyev 12 nəfərdən ibarət ansamblı, el nəgmələrini ifa edən xor dəstəsini səhnəyə çıxarmışdı. Bu konsert onun təribə etdiyi “Azərbaycan toyu” musiqili tamaşası ilə başa çatdırılmışdı. Bakıda ilk “Şərq konserti” yenə də Ə.Haqverdiyevin rəhbərliyi ilə 1902-ci ildə təşkil edilmiş, burada Şuşadakı konsert programı təkrar göstərilmiş, cəmi zamanda, Ələsgər Abdullayev, Seyid Mirbabayev kimi məşhur Bakı xanəndələri də konsertdə iştirak etmişlər. Şərq konsertlərinin ənənəsi bu gün də davam etdirilir, “Muğam konserti”, “Muğam axşamı” adı ilə müasir dövrdə də keçirilərək geniş diniyyəci kütləsi cəlb edir. Bu konsertlər muğam sənətinin inkişafında, yaşadılmasında və təbliğində mühüm rol oynayır.

“ŞƏRQ GECƏLƏRİ”. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda təşkil edilən geniş programlı konsertlərə verilən ad. “Şərq gecələri”ndə xanəndə və aşıqların çıxışları ilə yanaşı, kiçik həcmli teatr tamaşaları göstərilir, rəqslər təşkil olunurdu.

Azərbaycanda ilk “Şərq gecəsi” 1907-ci ildə Bakıda “Müsəlman xeyriyyə cəmiyyəti” tərəfindən şəhər yoxsullarının xeyrinə keçirilmişdir.

ŞİFAHİ ƏNƏNƏLİ PROFESSIONAL XALQ MUSIQİSİ. Azərbaycan şifahi ənənəli musiqi mədəniyyətinin folklorдан sonra ikinci təbəqəsi - professional xalq musiqi mədəniyyəti fərdi-müəllif yaradıcılığının icimai-folklor şəkilli təzahürü olub, xalq kütlələrinin dünyagörüşünü əks etdirən şifahi-yazılı ifadəli bədii rabitə vasitəsidir. Şifahi ənənəli professional xalq musiqisinə aşiq sənəti aid edilir. İfaçılıq mədəniyyətinin ənənəvi xarakter daşıması baxımından aşiq sənəti professional yaradıcılığın bir tərəfini təmsil edir. Lakin musiqi üslubu və quruluş cəhətdən folklorla yaxındır.

Instrumental ifaçılıq sənəti də professional xalq musiqisi mədəniyyətinin bir hissəsidir. Professional xalq ifaçılığında ənənəvilik, kollektivlik, dəyişməz, təmaslı şəkildə ənənəni ötürmə kimi cəhətlər başlıca rol oynayır və bunların sayısındə xalq musiqisi ancaq ifada yaşayır və yaşadılır. Eyni zamanda, o, özünəməxsus professionallığı ilə seçilir. Xalq musiqiçisi yaşadığı mühitdə seçilir, musiqiçilik onun yeganə fəaliyyət dairəsinə çevrilir. Xalq musiqiçilərinin özünəməxsus peşəkarlığı ifaçılıq məktəblərinin yaranmasında başlıca amildir. Zurnaçıların, balabançıların, nağaraçıların arasında yerli ənənələrə yaxşı bələd olan və öyrədən ustadlar - müəllimlər var; hər bir ustad qavrama tələbləri, təlim üsulları, öz terminologiyası ilə seçilir. Şifahi ənənəli xalq professional musiqisi xalq yaradıcılığı ilə professional yaradıcılığın birgə fəaliyyət modelini özündə yaşadır.

ŞİFAHİ ƏNƏNƏLİ PROFESSIONAL MUSIQİ. Azərbaycan şifahi ənənəli musiqi mədəniyyətinin ən yüksək təbəqəsi; muğam sənəti - əsaslı məktəb, keçmiş xanəndə, sazəndə kimi peşəkar musiqiçilərin yaradıcılığı və bu

sənətkarların yaradıcılıq məhsulu olan muğam dəstgahları, kiçik formalı muğamlar, zərbi muğamlar, təsnif və rəng kimi janrlar nəzərdə tutulur. Bu janrların təşəkkülündə, formallaşmasında və inkişafında xanəndə və sazəndələrin böyük rolü vardır. Xanəndə və sazəndələr üçün möhkəm məqam sisteminə əsaslanan muğam-dəstgahlar ən yüksək yaradıcı təfəkkürün məhsulu sayılır.

Muğam sənətində tələb olunan qanunlar çərçivəsində ifaçı parlaq istedadı, zəngin təxəyyülü, gözəl zövqü sayəsində yeni ənənələr, orijinal üslublar, məktəblər yaradırlar.

Ənənəvi professional musiqi sənətinin mühüm amillərindən biri şifahilik xüsusiyyətinə malik olması, yəni onun şifahi şəkildə, yaddaş vasitəsilə ustaddan şagirdə, bir ifaçıdan digərinə ötürülməsindən ibarətdir. Ənənəvi professional musiqi ifaçıları solo şəklində çalıb oxuyurlar, bələ ifa tərzı muğam sənətinin inkişafında şifahi ənənənin əhəmiyyətini qabarıq göstərir. Solo ifa zamanı xanəndə və ya sazəndə əsrilərdən bəri qorunub saxlanılan muğam sənətinin ümumi qanunlarına riayət etməklə yanaşı, improvisə etmək bacarığı sayəsində onun şəxsi, fərdi yaradıcılıq tapıntıları da üzə çıxır.

ŞİKƏSTƏYİ-FARS. Bir çox muğam (“Şur”, “Segah”, “Rahab” və s.) kökünün beşinci pilləsində qurulan mərkəz şöbə.

ŞİKƏSTƏ (hərfi mənası: sıniq, qırılmış, məğlub edilmiş). 1. “Segah” məqamında

zərbli muğam. Ölçüsü 2/4 - dür. Bir çox növləri var: “Qarabağ Şikəstəsi”, “Kəsmə Şikəstə”, “Şirvan Şikəstə”si və s.

ŞİRVAN ŞİKƏSTƏSİ. Şikəstə növlərinən biri.

ŞÖBƏ. Muğamat dəstgahının melodik və məqam cəhətinə bitkin və müstəqil hissəsi.

SUR. Azərbaycan xalq musiqisində əsas muğamlardan biri. “Şur” muğamının kökü aşiq musiqi yaradıcılığında da görkəmlı yer tutur - aşiq mahnılarının çoxu məhz “Şur” kökündə olur. Azərbaycan xalq mahnıları, oyun havaları və başqa instrumental formalar (cəngi, qəhrəmani, koroqlular və s.) da çox vaxt “Şur” muğamı kökündə yaradılır. Dəstgahlar içərisində də “Şur” ən böyük həcmli, ən sanbalı dəstgah sayılır. Bələ ki, özlüyündə müstəqil bir dəstgah mahiyyəti kəsb etmiş “Şur-Şahnaz”, “Əbu-Əta”, “Dəştə”, “Bayatı-Türk” kimi kiçik dəstgahlar da əslində “Şur”a mənsub muğamlardır. Başqa dəstgahlara nisbətən “Şur”un zərbi muğamları da çoxdur (“Səmayi-Şəms”, “Ovşarı”, “Osmanlı” - “Maani”, “Arazbarı” və s.).

Ən lakonik şəkildə verilmiş olsa, “Şur” dəstgahı tərkibinə aşağıdakı şöbə və guşələr daxildir: “Mayə”, “Səlmək”, “Hacı Yuni”, “Şur-Şahnaz”,

“Busəlik”, “Bayatı-Qacar” (“Bayatı-Türk”), “Şikəsteyi-Fars”, “Əşiran”, “Şəmayi-Şəms”, “Zəmin-Xara”, “Hicaz”, “Sarənc”, “Nişib-Fəraz”.

ŞUR MƏQAMASI (mənasi: eşq, sevgi). Azərbaycan musiqisində yeddi əsas məqamdan biri (Ü.Hacıbəyli). Quruluşu: 1 - 1/2 - 1 ton formullu üç tetraxordun qovuşaq üsulla (x1- intervalı məsafəsində) birləşməsindən ibarətdir; səssirəsi 10 pilləlidir, IV pillə mayə (tonika) pilləsidir. Məqamın səssirəsinin III, IV, VI, VII, VIII pillələri istinad-dayaq pilləsi kimi “Şur” muğamının şöbələrinin əsasını təşkil edir; bu məqamda qurulan musiqi nümunələri həmin pillələrə əsaslanır. Re “Şur” məqamının səssirəsi:

ŞUR MUĞAMININ NOTA YAZILMASI. “Şur” muğamı instrumental şəkildə N.Məmmədov tərəfindən Əhməd Bakıxanovun ifasından (1962), Əsədullayev tərəfindən E.Mirzəfərovun ifasından (2006) nota salınmışdır. Bəstəkar yaradıcılığında da bu muğama çox müraciət olunur. Fikrət Əmirov bu muğam əsasında “Şur” və “Kurd Ovşarı” simfonik muğamlarını (1948) yaratmışdır.

ŞUR-ŞAHNAZ. Şur məqamında “Şahnaz”, “Dilkəş”, “Şəddi-Şahnaz” tərkib şöbələrindən ibarət muğam.

ŞÜŞTƏR. “Bərdaş”, “Əmiri”, “Şüstər”, “Tərkib” şöbələrindən ibarət kiçik bir dəstgah.

“Şüstər” məqamı - Azərbaycan musiqisində yeddi əsas məqamdan biridir (Ü.Hacıbəyli). Quruluşu: 1/2 - 1- 1/2 ton formullu iki tetraxordun yanaşı üsulla (art.2 - intervalı məsafəsində) birləşməsindən ibarətdir; səssirəsi 8 pilləlidir, VI pillə mayə (tonika) pilləsidir, bu məqamda III pillə də mayə ilə yanaşı, tamamlayıcı ton əhəmiyyəti daşıyır.

Məqamın səssirəsinin III, VI, VII pillələri istinad - dayaq pilləsi kimi “Şüstər” muğamının şöbələrinin əsasını təşkil edir; bu məqamda qurulan musiqi nümunələri həmin pillələrə əsaslanır. Lya “Şüstər” məqamının səssirəsi:

ŞÜŞTƏR MUĞAMININ NOTA YAZILMASI. “Şüstər” muğamı instrumental şəkildə A.Əsədullayev tərəfindən E.Mirzəfərovun ifasından (2006) nota salınmışdır.

T

TAR. 1. Azərbaycan simli dərtimli musiqi aləti. İranda, Orta Asiyada, Dağıstanda və başqa qonşu ölkələrdə də geniş yayılmışdır. Lakin Azərbaycan tarı öz quruluşu, konstruksiyası etibarilə İran tarından xeyli fərqlənir. XIX əsrin ikinci yarısı Azərbaycan musiqi sənətinin ən görkəmli nümayəndəsi sayılan Mirzə Sadıq Əsəd oğlu tar musiqi alətinin konstruksiyasını elmi-akustik prinsiplər əsasında xeyli dəyişdirdi.

O, tarın səsini gücləndirmək üçün simlərinin sayını artırırdı; qolun yuxarısında (kəlləyə yaxın yerdə) əlavə pərdə (zabol pərdəsi) bağladı; tar ifaçılığı texnikasında lal barmaq adlanan üsuldan geniş istifadə edilməsinə yol açdı; tarı əvvəllərdə olan adət üzrə diz üstünə qoyub əyilərək çalmaq qaydasını aradan qaldırırdı və tarı sına üstünə alıb çalmağı daha münasib, daha əlverişli hesab etdi.

2. Ərəb ölkələrində: dəf; 3. sim.

TARZƏN. Tar alətinin ifaçısı; solist və müşayiətçi kimi fəaliyyət göstərən peşəkar musiqiçi.

TƏBİL. Zərbli musiqi aləti.

TƏXNİS. Çox zil səs.

TƏQSİM. 1. Əsas kök (məqam) üstündə sərbəst improvisasiya;
2. Türk musiqisində müğam, ya da müğam şöbəsi.

TƏRANƏ. Melodiya, mahni, nəğmə.

TƏRKİB. “Şüstər” müğamında ikinci şöbə, “Humayun” dəstgahında “Şüstər” ilə “Üzzal” arasında şöbə.

TƏSNİF. Ərəb sözüdür, dəstgah şöbələri arasında (əvvəlkinə nəhayət vermək, “yekun vurmaq”, sonrakına isə keçmək üçün) ifa olunan mahnı formasına bənzər (bənd formalı) dəqiq və sabit ölçülü nəğmə.

TÜTƏK. Üfləmə ağac musiqi aləti.

UD. Yaxın Şərqi xalqlarının mizrabla çalınan ən qədim simli, dərtimli musiqi aləti. Ərəbistan, Türkiyə və qismən İran ölkələrində çox geniş intişar tapmışdır.

Ud əsrlər boyu müxtəlif surətdə islah edilmiş və onun konstruksiyası tez-tez dəyişdirilərək təkmilləşdirilmişdir.

Müasir ud altı simli musiqi alətidir. Bunlardan beşi qoşa, altıncısı isə tək qoşular. Simlərin düzülüş və yerləşdirilməsi çox qəribədir: ortada melodik, yəni musiqinin əsl havasını (modulyasiyasını) çalan simlər, yanlardan isə (hər iki tərəfdən dəm saxlayan) bəm simlər (alikvot simlər) qoşular.

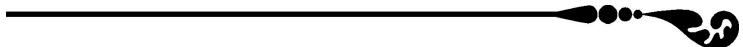
ÜN (arxaizm). Səs, avaz, vokal səs.

ÜST MİZRAB. Xüsusilə tar ifaçılıq təcrübəsində mizrabı simlər üzərinə hər dəfə yalnız üstdən, yuxarıdan aşağı (alt mizraba müqabil olaraq) vurmaq üsulu.

ÜŞŞAQ (hərfi mənası: aşiqlər, aşiq-məşuq). 1. Yaxın Şərqi xalqları musiqisinin əsasını təşkil edən 12 əsas muğamdan birincisi;
2. “Rast” dəstgahının mayəsində ifa olunan guşələrdən biri.

ÜZZAL. “Bayati-Şiraz” dəstgahında “Xavəran” şöbəsindən sonra muğamın sonunda yerləşən zil şöbə.

V

VAMIQ. Qədimdə zərbli muğam olub.

VİLAYƏTİ. “Rast” və “Mahur” dəstgahlarında ifa olunan mərkəz şöbələrdən biri.

Y

YETİM SEGAH. “Xaric Segah” kökündə kədər əhvali-ruhiyyəli formada ifa olunan muğam.

YƏDİ-HASAR. “Zabul Segah” dəstgahında “Əraq” ilə “Aşıq-Guş” şöbələri arasında guşə.

Z

ZABUL. 1. XIX əsrдə Azərbaycan klassik musiqisində: “Çahargah” muğamında “Segah” ilə “Yədi-Hasar” arasındaki şöbə olub;
2. İran musiqisində: a) “Humayun” dəstgahında “Üzzal” ilə “Bayatı-Əcəm” arasındaki şöbə;
b) “Çahargah” dəstgahında “Bədr” ilə “Mayeyi-Səgir” arasındaki şöbə.

ZABUL SEGAH. “Mayəyi-zabul”, “Muyə”, “Manəndi müxalif”, “Segah” (orta segah), “Məxlut”, “Şikəsteyi-fars”, “Mürəbbiqə”, “Əraq”, “Yədi-Hasar”, “Aşıq-Guş” şöbələrini birləşdirən dəstgah.

ZƏMIN-XARA (hərfi mənası: qayalıq yer, tikanlı torpaq). 1. XIX əsrдə Azərbay-

can klassik musiqisində: “Rast” dəstgahında “Mənsuriyyə” ilə “Rak-Hisar” arasında; “Rahab” dəstgahında “Bayatı-Qacar” ilə “Mavərən-Nehr” arasında; “Çahargah” dəstgahında “Mənsuriyyə” ilə “Mavərən-Nehr” arasında yerləşən şöbədir;
2. Hal-hazırda “Şur” muğamında “Səmayi-Şəmsdən” sonra oxunan şöbə. Son dərəcə yaniqli, niskilli və təsirli intonasiyası olan bir muğamdır. Məhz buna görə də təziyə və başqa dini ayinlərdə oxunan mərsiyə və minacat əsas etibarilə “Zəmin-Xara” üstündə tərtib olunur.

ZƏMR. Üfləmə ağac, musiqi aləti.

ZƏNGİ-ŞÜTÜR. 1. “Dügah” dəstgahının sonunda “Əraq” ilə “Rak” arasında yerləşən şöbə;
2. “Rast”, “Çahargah” və “Nəva” dəstgahlarında “Əşiran” ilə “Kərkükü” arasında ifa olunan şöbə.

ZƏNGULƏ (hərfi mənası: zinqirov, xırda zəng, cinqral). 1. Yaxın Şərqi xalqları klassik musiqisinin əsasını təşkil edən 12 müğamdan doqquzuncusu; 2. Azərbaycan vokal musiqi yaradıcılığında geniş istifadə olunan bəzək və zinət üsullarından biri. Xanəndə və aşiq ifaçılığında avazın yekrəng səslənməsi və dirləyiciyə daha artıq xoş gəlməsi üçün oxunan müğam, qoşma və sairənin melodiyasında təğənni olunan ayrı-ayrı səsin yüksəliyi etibarı ilə ona ən yaxın qonşu səslər ilə növbələndirilməsi.

ZƏRBİ MUĞAM. İnstumental müşayiəti dəqiq və sabit ölçülü musiqidən, vokal qismi isə ritmik cəhətdən sərbəst improvisasiya əsasında ifa olunan mürəkkəb və dəyişkən vəznli müğamdan ibarət Azərbaycan orijinal xalq musiqi forması. Məsələn: “Heyrati”, “Şikəstə”, “Mənsuriyyə”, “Kərəmi”, “Maani”, “Ovşarı”, “Arazbarı” və s.

ZİL. Yuxarı registr, yuxarı səs.

ZİRƏFKƏND. 1. Yaxın və Orta Şərqi xalqları klassik musiqisinin əsasını təşkil edən 12 müğamdan yeddinciisi.

ZİRKEŞ. “Şur” dəstgahının əvvəlində olan kiçik guşə.

ZİRVƏ. 1. İnterval zirvəsi, intervalın yuxarıda yerləşən səsi.
2. Melodiya zirvəsi.

ZURNA (sur - böyük ziyafət, toy, dügün + nay). Üzləmə ağac musiqi aləti. Ağacdan (çox vaxt ərik ağacından) hazırlanır. Gövdəsinin ön tərəfində 7, arxa tərəfində 1 dəlik var ki, bunlar lazımı vaxtda barmaqlarla örtülüb açılır. Əlavə olaraq zurnanın ağızı tərəfdə bir dəlik daha var ki, bu da kök üçündür. Zurnanın müştüyü iki nazik, yonulmuş qarğı parçasından hazırlanır.

Onun asəfi zurna, ərəbi zurna, əcəmi zurna, qaba zurna, şəhabı zurna, cürə zurna kimi bir çox müxtəlisf növləri olmuşdur. Zurna gur və çox güclü səslənən musiqi alətidir.

ZÜXMƏT. Mizrab.

ZÜMZÜMƏ. Havanın yavaş səslə oxunması. Çox vaxt musiqinin melodiyasını mənimsemək prosesində istifadə olunan üsullardan biri.

SÖZLÜK

SÖZLÜK

A

Ağı	7	Bas tar	11
Alət	7	Bayatı	11
Alətşünaslıq	7	Bayatı-Əcəm	11
Alt mızrab	7	Bayatı-İsfahan	11
Ansamlı	7	Bayatı-Kürd	11
Araçalığı	8	Bayatı-Qacar	12
Arazbarı	8	Bayatı-Race	12
Aşıq-guş	8	Bayatı-Şiraz məqamı	12
Aşix	8	Bayatı-Şiraz muğamı	12
Avaz	8	Bayati-Şiraz muğamının	12
Avazat	8	not yazıları	
Avazi-Naqis	8	Bayatı-türk	12
Avazı Xoş Ulu Muğam	8	Beytüs-Səfa	13
Avazə	8	Bəhr-nur	13
Avazəxan	8	Bəhr	13
Ayaq etmə	8	Bəxtiyari	13
Azərbaycan	9	Bəm	13
Azərbaycan xalq çalğı	9	Bərbət	13
alətləri ansanbli		Bərdaşt	13
Azərbaycan xalq çalğı	9	Bəsit	13
alətləri orkestri		Bəstəkar	13
Azərbaysan xalq	9	Bəstə-Nigar	14
musiqisinin əsasları		Bidak	14
		Boğaz	14
		Busəlik	14
		Bütürg	14

B

Baba – Tahir	10	C	
Bağdadi	10	Cabbar Qaryağdıoğlu	15
Bağlayıcı hissə	10	adına muğam üçlüyü	
Bakı Muğam Məclisləri	10	Cəld mızrab	15
Bal-Kəbutər	10	Cidayı	15
Balaban	11	Cümlə	15
Barmaq	11		
Bas alətlər	11		

İzahlı muğam lüğəti

Ç			
Çahargah məqamı	16	Əsas pillələr	21
Çahargah muğamı	16	Əsas ton	21
Çahargah muğamının not yazıları	17	Əsər	21
Çahar mızrab	17	Əşiran	21
F			
Çalğı alətləri fəsiləsi	17		
Çanaq	17	Fili	22
Çəkavək	17	Folklor	22
Çəng	17		
Çəqanə	17		
Çoban Bayatı	17	G	
		Gaf	23
D		Gəbri	23
		Gərdaniyyə	23
Dəf	18	Gəzişmə	23
Dəraməd	18	Guşə	23
Dəstgah	18	Gülriz	23
Dəştı	18		
Dilkəş	19	H	
Dilruba	19		
Dirijor	19	Hacı Dərvişi	24
Diringi	19	Hacı Yuni	24
Duet	19	Harmoniya	24
Duettino	19	Hasar	24
Dulogiya	19	Hava	24
Dügah	19	Heyratı	24
Dütar	19	Həzəc	24
		Həzin	24
Ə		Həziz	25
		Hicaz	25
Əbülçəp	20	Humayun	25
Əfşarı (ovşarı)	20	Humayun muğamının	26
Əmiri	20	not yazıları	
Əraq	20	Hüseyni	26
Əruz vəzni	20	Hüzzan	26
Ərğənun	21		

X			
Xalq musiqi alətləri	27	Klassik	33
Xalq mahnısı	27	Kök	33
Xanəndə	27	Kulminasiya	33
Xanəndə və sazəndə dəstəsi	28	Kürd-Ovşarı	34
Xaric	28	Kürd-Şahnaz	34
Xaric Segah	28	Kürdi	34
Xarrat Qulunun məktəbi	28	Q	
Xavəran	29	Qafqaz Humayunu	35
Xocəstə	29	Qanon (qanun)	35
Xun	29	Qanun	35
I		Qarabağ Muğam Məktəbi	35
İfaçı	30	Qarabağ Muğam Məclisləri	36
İqa	30	“Qarabağ xanəndələri”	36
İmprovizasiya	30	Qarabağ şikəstəsi	37
İnstrumental muğam	30	Qatar	37
İtonasiya	31	Qatar-Bayati	37
İsfahan (İsfahani)	31	Qaval (qabal)	37
K		Qaynatma	37
Kabili	32	Qəməngiz	37
Kaman	32	Qəna, qina	37
Kamança	32	Qərai	38
Kamil	32	Qərrə	38
Kamil eşitmə	32	Qəsidiə	38
Kar	32	L	
Kereşmə	32	Lad (məqam)	40
Key-Xosrovani	33	Ladtonallıq	40
Keşiş oğlu	33	Lal barmaq	40
Kərəmi	33	Lal pərdə	40
Kərim-Abadi	33	Ləhn	40
Kərkükü	33	Lirik, lirika	40
Kəsmə şikəstə	33		
Koos	33		

İzahlı muğamın lüğəti

M			
Maani	41	Muğamın not yazıları	47
Mahur	41	Muğamın səs yazıları	48
Mahur-Hindi	41	Muyə	49
Mahuri-Mühəyyər	41	Mübərriqə (mobərqə)	49
Makam	41	Müğənni	50
Makom	41	Müxalif	50
Manənd	42	Mühəyyər	50
Manəndə	42		
Manəndə-Hasar	42	N	
Manəndi-Müxalif	42	Nağara	51
Mayə	42	Nehoft	51
Mavərənnəhr	42	Ney	51
Mirzə hüseyn segah	42	Ney-Davud	51
Melodiya	43	Nəfir	51
Melizmlər	43	Nəfir-Fərəng	51
Məclis	43	Nəgmə	51
Məclisi-Üns	43	Nəhavənd	51
Məclisi Fəramuşan	43	Nəxcirkan	52
Məcməüs-Şüəra	43	Nəstəri	52
Məglub	43	Nəva	52
Məxlut	44	Nəvayı	52
Məqam	44	Nəvayi-Nişapur	52
Mərsiyə	44	Niiriz	52
Məsihi	44	Nimruz	52
Məsnəvi	44	Not	52
Moalif	44	Not sətirləri	52
“Muğam-dəstgah” layihəsi	44	Novruz-Bayatı	53
Muğam dəstgahları	44	Novruz-Büzürg	53
“Muğam Dünyası” layihəsi	45	Novruzi-rəvəndə	53
“Muğam ensiklopediyası”	45	Muğam layihələri	53
layihəsi		Novruz-səba	53
Muğam etüdləri	45	Novruz-xara	53
“Muğam -İrs” layihəsi	45	Nühüft, nehoft	53
Muğam layihələri	46	Nüzhə	53
Muğam məclisləri	46	Muğam Üçlüyü	53
“Muğam Mərkəzi” layihəsi	46		
Muğam müsabiqləri	46		
Muğam Üçlüyü	46		

O	Rübəb (rebab)	59	
Oxuma, ğina	54		
Orta mahur	54		
Orta segah	54		
Ouvc (övc, öüç, ovc, ouc)	54		
P	S		
Peşrev	55	Santur	60
Pəncgah	55	Sarənc (sarəng)	60
Pərdə	55	Sazəndə	60
Pərdə vurmaq	55	Segah muğamı	60
Pər-pərəstuk	55	Segah muğam ailəsi	60
Pərvanə	55	Segah muğaminin not yazıları	61
Pəst	56	Şətar	61
Pəstdən oxumaq	56	Səlmək	61
Pəstxan	56	Səmayi-Şəms	61
Pişdəraməd	56	Sənc	61
		Səs	61
		Simfonik muğam	61
		Solist	62
		Solo	62
		Sümsü	62
R	S		
Rak	57	Şah-Xətai	63
Rast	57	Şah pərdə	63
Rast məqamı	57	Şahnaz	63
Rast muğam ailəsi	58	Şaxə	63
Rast muğaminin not yazıları	58	Şamaxı muğam məclisləri	63
Rast-pəncgah	58	Şaşmakom	64
Ravəndi	58	Şəddi-Şahnaz	64
Repertuar	58	Şəhdi-Şahnaz	64
Rəcəz (ərcuzə)	58	Şəkki-Şahnaz	64
Rəhab	58	“Şərq konsertləri”	64
Rəməl	59	“Şərq gecələri”	65
Rəng	59	Şifahi ənənəli professional	65
Rubənd	59	xalq musiqisi	
Ruh-ül-ərvah	59	Şifahi ənənəli professional	65
		musiqi	
		Şikəsteyi-Fars	66

Izahlı muğamın lüğəti

Şikəstə	66	V	
Şirvan şikəstəsi	66		
Şöbə	66	Vamiq	70
Şur	66	Vilayəti	70
Şur muğamının nota yazılması	67		
Şur-Şahnaz	67	Y	
Şüstər	67		
Şüstər muğamının nota yazılması	67	Yetim Segah	70
		Yədi-Hasar	70

T

Tar	68	Zabul (zabul, zaboli)	71
Tarzən	68	Zabul Segah	71
Təbil	68	Zəmin-xara	71
Təxnis	68	Zəmr	71
Təqsim	68	Zəngi-Şütür	71
Təranə	68	Zəngulə	72
Tərkib	68	Zərbi-muğam	72
Təsnif	69	Zil	72
Tütək	69	Zirəfkənd	72
		Zirkeş	72

U

Ud	69	Zirvə	72
		Zurna	72

Ü

Ün	69		
Üst mizrab	69		
Üşşaq	69		
Üzzal	69		

Z

Zabul (zabul, zaboli)	71		
Zabul Segah	71		
Zəmin-xara	71		
Zəmr	71		
Zəngi-Şütür	71		
Zəngulə	72		
Zərbi-muğam	72		
Zil	72		
Zirəfkənd	72		
Zirkeş	72		
Zirvə	72		
Zurna	72		
Züxmət	72		
Zümzümə	72		

AZƏRBAYCAN
MUĞAMI -
KOLLEKSİYA

AZƏRBAYCAN XANƏNDƏLƏRİ (Kişilər)

1-Cİ ALBOM

Cabbar Qaryağdıoğlu:

Arazbarı	03.01
Bayati-Qacar	03.24
Dəştə təsnifi	03.02
Gül açdı	02.54
Mahur təsnifi	02.54
Manəndi-Müxalif	02.43
Orta Mahur	03.10
Mirzə Hüseyn Segahı	03.02
Mənsuriyyə	03.01
Mahur təsnifi	03.55

(qrammoson vallarından köçürmələr 1903 - 1912)

Keçəcioğlu Məhəmməd:

Qarabağ şikəstəsi	03.03
Şüstər təsnifi	03.02
Yetim Segah	03.14
Tac	03.03
Şüstər	03.09
Segah	02.56
Rahab	03.12
Tehranım	03.03
Dəştə	03.08
Yeri, dam üstə yeri	03.06

(qrammoson vallarından köçürmələr 1903 - 1912)

İslam Abdullayev:

Axşam oldu	03.20
Qatar-Bayati	03.15
Şüstər	03.16
Təsnif "Məndən oldu"	03.21
Yeri, dam üstə yeri	03.18
Sarənc	02.48
Şikəsteyi-Fars	02.56
Yetim Segah	03.12

(qrammoson vallarından köçürmələr 1903 - 1912)

İzahlı müzənnən lügəti

Məşədi Məhəmməd Fərzəliyev:

Alma	02.58
Bayatı	02.06
Bayatı-Əcəm	03.18
Cəlal Xalıq	03.15
Bayatı-İsfahan	03.50
Hisar	03.20
Budaq sarı	03.04
Ceyranım	03.02
Durun gedək	03.23
Şüstər	03.01
Yeri, dam üstə yeri	03.03

(qrammofon vallarından köçürmələr 1903-1912)

Məcid Behbudov:

Əraq təsnifi	03.06
Axşam oldu	02.58
Kərəmi	03.20
Mahur	03.14
Təsnif “Zil Sultan”	03.04
Xaric Segah	03.27
Zəminxarə	03.24
”Xuda diləm”	03.03

(qrammofon vallarından köçürmələr 1903-1912)

Seyid Şuşinski:

Çahargah (1964 ilin ifası)	15.54
<i>B. Mansurov (tar)</i>	
<i>T. Bakıxanov (kamança)</i>	
Arazbarı (1963)	12.36
<i>B. Mansurov (tar)</i>	
<i>T. Bakıxanov (kamança)</i>	

Bülbül:

Füzuli təsnifləri (1959)	16.38
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Təsniflər (1959)	24.56
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı Ə.Dadaşov (tar)</i>	

Xan Şuşinski:

Şur (1958)	25.44
<i>ATR xalq çalğı alətləri orkestri</i>	
<i>Dirijor: S.Rüstəmov</i>	
<i>A.Cavanşirov (tar)</i>	
<i>H.Mirzəliyev (kamança)</i>	
Şahnaz (1956)	05.49
<i>A.Cavanşirov (tar)</i>	
<i>H.Mirzəliyev (kamança)</i>	

Zülfü Adıgözəlov:

Xumar oldum (1957)	03.45
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Əraq-Pəncigah	06.02
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>B.Mansurov (tar)</i>	
<i>T.Bakıxanov (kamança)</i>	
Vilayəti-Dilkəş (1959)	13.49
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>B.Mansurov (tar)</i>	
<i>T.Bakıxanov (kamança)</i>	

İzahlı müğənni lügəti

Əbülfət Əliyev:

Rast (1953)	17.56
<i>B.Mansurov (tar)</i>	
<i>H.Mirzəliyev (kamança)</i>	
Cahargah (1958)	18.13
<i>H.Məmmədovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>H.Məmmədov (tar)</i>	
Müxalif (1960)	06.32
<i>H.Məmmədovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>H.Məmmədov (tar)</i>	

Yaqub Məmmədov:

Rast (1956)	20.56
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>H.Bayramov (tar)</i>	
<i>E.Bədəlov (kamança)</i>	
Mirzə Hüseyin Segahı	10.31
<i>S.İbrahimov (tar)</i>	
<i>T.Bakıxanov (kamança)</i>	
<i>Ə.Nəcəfzadə (qaval)</i>	
Mənsuriyyə (1966)	03.50
<i>H.Əliyev (kamança)</i>	
<i>A.İmanov (nağara)</i>	

Mütəllim Mütəllimov:

Orta Mahur (1956)	13.39
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>Ə.Dadaşov (tar)</i>	
<i>T.Bakıxanov (kamança)</i>	
Mirzə Hüseyin Segahı (1956)	14.08
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>Ə.Dadaşov (tar)</i>	
<i>T.Bakıxanov (kamança)</i>	

İslam Rzayev:

Çahargah (1965)	30.10
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı H.Bayramov (tar) H.Əliyev (kamança)</i>	
Bəstə-Nigar təsnifi (1962)	07.36
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Arif Babayev:

Zabul-Segah (1966)	26.52
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı H.Bayramov (tar) E.Bədəlov (kamança)</i>	
Bayatı-Şiraz (1983)	22.21
<i>B.Salahovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı A.Abdullayev (tar) N.Əsədullayev (kamança)</i>	

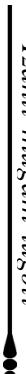
Mürşid Məmmədov:

Bayatı-Şiraz (1955)	17.44
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı H.Bayramov (tar) E.Bədəlov (kamança)</i>	
Mənsuriyyə (1959)	02.59
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Vahid Abdullayev:

Zabul Segah (1982)	24.33
“Xatırə” xalq çalğı alətləri ansamblı	
Qarabağ şıkəstəsi (1983)	04.48
“Xatırə” xalq çalğı alətləri ansamblı	

İzahlı müzənnən lügəti

Qədir Rüstəmov:

Sona bülbüllər (1968)	07.55
Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	
Ə.Dadaşov (tar)	
Mirzə Hüseyn Segahı (1988)	20.05
İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	

Süleyman Abdullayev:

Mirzə Hüseyn Segahı (1969)	16.18
Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	
H.Bayramov (tar)	
E.Bədəlov (kamança)	
Şur təsnifi (1968)	07.17
Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	

Səxavət Məmmədov:

Heyratı (1987)	07.24
Ə.Bakıxanov adına xalq çalğı alətləri ansamblı	
Səmayi-Şəms (1987)	09.50
Ə.Bakıxanov adına xalq çalğı alətləri ansamblı	

Fehruz Məmmədov:

Şahnaz (1998)	19.39
“Qarabağ” xalq çalğı alətləri ansamblı	
Ə.Sədiyev (tar)	
S.Mürşüdov (kamança)	
Bayatı-Şiraz (1999)	14.50
Ə.Sədiyev (tar)	
S.Mürşüdov (kamança)	

Zahid Quliyev:

Mirzə Hüseyn Segahi (1995)	35.55
<i>F.Əliyev (tar)</i>	
<i>Ə.Vəzirov (kamança)</i>	
Bayati-Kurd (1996)	27.41
<i>F.Əliyev (tar)</i>	
<i>Ə.Vəzirov (kamança)</i>	

Qaraxan Behbudov:

Bayati-Şiraz (1968)	18.40
<i>H.Məmmədovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>H.Məmmədov (tar)</i>	
Qatar (1972)	11.56
<i>H.Məmmədovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>H.Məmmədov (tar)</i>	

Sabir Abdullayev:

Dilkəş təsnifi (1998)	07.03
<i>Ə.Zeynalov (tar)</i>	
<i>İ.Həsənov (kamança)</i>	
Şur təsnifi (2000)	06.30
<i>Ə.Zeynalov (tar)</i>	
<i>İ.Həsənov (kamança)</i>	
Segah təsnifi (1998)	05.22
“Araz” xalq çalğı	
<i>alətləri ansamblı</i>	

Mənsum İbrahimov:

Rahab (1994)	20.59
<i>A.Abdullayev (tar)</i>	
<i>N.Əsədullayev (kamança)</i>	
Segah təsnifi (1996)	07.15
<i>Ə.Bakıxanov adına</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

İzahlı müzənnin lügəti

AZƏRBAYCAN XANƏNDƏLƏRİ (Kişilər) 2-Cİ ALBOM

Şəkili Ələsgər:

qrammofon vallarından köçürmələr (1903 - 1919)

Rahab	03.13
Qatar təsnifi	03.06
Qatar-Bayatı	03.01
Şur-Şahnaz	03.25
Avara	03.17
Şüstər təsnifi	03.10
Avazi-Şüstər	03.05
Ey vətəndaşlar	03.21
Heyratı	03.25
Mahur təsnifi	03.40
Mənsuriyyə	03.37
Bəstə-Nigar	03.30
Çahargah	03.24
Baxçalarda	03.09

Seyid Mirbabayev:

qrammofon vallarından köçürmələr (1903-1915)

Səmayi-Şəms	02.43
Şüstər	02.40
Mahur	03.09
Hicaz	02.45
Əraq	03.08
Dügah	02.41
Müxalif	02.20
Ay bəri bax	02.40

Hüseynağa Hacıbababəyov:

Bayatı-Şiraz (1958)	19.08
Ə. Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	
Zabul Segah (1958)	17.20
Ə. Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	

Hacıbaba Hüseyinov:

Rast (1971)	32.26
<i>Ə.Bakıxanov adına ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Mahur təsnifi	05.04
<i>Ə.Bakıxanov adına ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Ağabala Abdullayev:

Zabul-Segah (1957)	23.04
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Rast (1955)	25.35
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

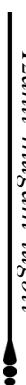
Əlibaba Məmmədov:

Rahab (1956)	15.22
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Rast (1960)	11.27
<i>İnstroval üçlük</i>	
Humayun (1961)	05.59
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Qulu Əsgərov:

Segah-Zabul (1974)	20.39
<i>Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>Ə.Dadaşov(tar), A.Əliyev (kamança)</i>	

İzahlı müzəm lügəti

Əliövsət Sadıxov:

Qaşın, gözün sürməli (1957)	3.26
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı B.Mansurov (tar)</i>	
Xumar oldum (1957)	04.08
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı B.Mansurov (tar)</i>	
Ay qız (1957)	03.00
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı B.Mansurov (tar)</i>	
Almanı atdim xarala (1957)	01.59
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı B.Mansurov (tar)</i>	

Bakir Haşimov:

Əraq-Pəncəgah (1986)	12.12
<i>R.Quliyev (tar) E.Bədəlov (kamança)</i>	
Heyratı (1980)	07.35
<i>Azərbaycan Televiziya və Radiosunun S.Rüstəmov adına xalq çalğı alətləri orkestri</i>	

Ramiz Hacıyev:

Dəştı təsnifi	04.37
(2002-ci ildə grammonfon valından köçürüldüb).	
<i>B.Mansurovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Qaçaq Nəbi (1974)	03.51
<i>Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Eynulla Cəbrayılov:

Zabul-Segah (1971)	17.32
<i>Ə.Bakıxanov adına xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Qarabağ şikəstəsi (1990)	04.25
<i>"Araz" xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Novruz Feyzullayev:

Humayün (1989)	23.53
<i>Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>Ə.Dadaşov (tar)</i>	
<i>A.Əliyev (kamança)</i>	

Canəli Əkbərov:

Şikəsteyi-Fars (1992)	13.51
<i>V.Məmmədəliyev (tar)</i>	
<i>T.Bakıxanov (kamança)</i>	
Çoban-Bayatı (1992)	08.23
<i>V.Məmmədəliyev (tar)</i>	
<i>T.Bakıxanov (kamança)</i>	

Nəriman Əliyev:

Şur (1987)	27.14
<i>A.Abdullayev (tar)</i>	
<i>N.Əsədullayev (kamança)</i>	

Şahməli Hacıyev (Kürdoğlu):

Rast (1965)	17.14
<i>Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>Ə.Dadaşov (tar)</i>	
<i>A.Əliyev (kamança)</i>	
Zabul-Segah (1967)	21.14
<i>B.Salahovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Teymur Mustafayev:

Segah təsnifi (1968)	08.36
<i>Ə.Bakıxanov adına xalq</i>	
<i>çalğı alətləri ansamblı</i>	
Çahargah təsnifi (1968)	07.28
<i>Ə.Bakıxanov adına xalq</i>	
<i>çalğı alətləri ansamblı</i>	
Segah təsnifi-2 (1968)	08.45
<i>Ə.Bakıxanov adına xalq</i>	
<i>çalğı alətləri ansamblı</i>	

İzahlı müzəkan işləşti

Sabir Mirzəyev:

Qarabağın maralı (1997)	06.04
İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	
Aşıqəm (1967)	04.30
Xalq çalğı alətləri ansamblı	
Gülə-gülə (1989)	02.09
İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	

Tələt Qasımov:

Şur (1968)	26.45
B.Mansurovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	
B.Mansurov (tar)	
Zabul-Segah (1968)	20.13
B.Mansurovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	
B.Mansurov (tar)	

Mürşüd Abbasov:

Çahargah təsnifi (1969)	07.21
Ə.Bakıxanov adına xalq çalğı alətləri ansamblı	
Bayatı-Qacar təsnifi (1968)	06.22
Ə.Bakıxanov adına xalq çalğı alətləri ansamblı	
Dilkəş təsnifi (1966)	05.20
Ə.Bakıxanov adına xalq çalğı alətləri ansamblı	
Şur təsnifi (1972)	04.15
Q.Əliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı	

Məmmədbağır Bağırzadə:

Dilkəş təsnifi (1984)	07.20
“Dilkəş” ansamblı	
Şur təsnifi (1984)	07.14
“Dilkəş” ansamblı	

Ağaxan Abdullayev:

Zabul-Segah (1992)	28.32
<i>Z.Əliyev (tar)</i>	
<i>Ə.Vəzirov (kamança)</i>	
Rahab (1992)	16.36
<i>Z.Əliyev (tar)</i>	
<i>Ə.Vəzirov (kamança)</i>	
Ovşarı (1992)	05.47
<i>Zamiq Əliyev (tar)</i>	
<i>Ə.Vəzirov (kamança)</i>	

Baba Mahmudoğlu:

Çahargah (1988)	30.55
“Dastan” ansamblı	
Mirzə Hüseyn Segahı (1971)	15.44

Ə.Bakıxanov rəhbərliyi ilə
 xalq çalğı alətləri ansamblı

İldirim Həsənov:

Güləsən gərək (1957)	04.05
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərləiə ilə</i> <i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Nazlana-nazlana (1957)	03.55

Ə.Bakıxanovun rəhbərləiə ilə
 xalq çalğı alətləri ansamblı

Sabir Novruzov:

Şahnaz (2003)	11.25
<i>Xatırə</i> xalq çalğı alətləri ansamblı	
<i>M.Əsədullayev (tar)</i>	

A.Səlimova (kamança)

Niyaməddin Musayev:

Şahnaz təsnifi (1974)	08.30
<i>Əbdüllağa Manafovun rəhbərliyi</i> <i>ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Dilkəş təsnifi (1966)	03.20

Əhməd Bakıxanovun rəhbərliyi
 ilə xalq çalğı alətləri ansamblı

İzahlı müzəm lügəti

Razi Şükürov:

Zabul-Segah (1979)	17.27
<i>B.Mansurov (tar), E.Bədəlov (kamança)</i>	

Alim Qasımov:

Mahur-Hindi (1984)	17.50
<i>B.Mansurov (tar) T.Bakıxanov</i>	
Mirzə Hüseyn Segahı (1988)	19.33
<i>M.Müslümov (tar) F.Dadaşov (kamança)</i>	
Bayatı-Şiraz (1983)	16.42
<i>B.Mansurov (tar) E.Bədəlov (kamança)</i>	

Qəzənfər Abbasov:

Şüştər (1990)	10.38
<i>R.İsmayılov (tar) H.Aslanov (kamança)</i>	

Zabit Nəbızadə:

Sarənc təsnifi (2003)	06.55
<i>A.Abdullayev (tar) N.Əsədullayev (kamança)</i>	
Müxalif təsnifi (2003)	03.41
<i>A.Abdullayev (tar) N.Əsədullayev (kamança)</i>	

AZƏRBAYCAN XANƏNDƏLƏRİ (Qadınlar)

3-CÜ ALBOM

Yavər Kələntərli:

Şur (1958)	18.11
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı B.Mansurov (tar)</i>	
Bayatı-Şiraz (1959)	13.58
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı B.Mansurov (tar)</i>	
Bayatı-Kurd (1958)	09.06
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı B.Mansurov (tar)</i>	

Həqiqət Rzayeva:

Sona keçdi (1969)	07.41
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Nəbi (1969)	03.23
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Əlində sazin qurbanı (1969)	02.35
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Niyə belə baxırsan (1961)	03.29
<i>A.Gərayın rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Gül baxçalar (1956)	03.30
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Qara tellər (1957)	04.06
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Qara tellər (1969)	03.41
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Gözlərinə aşiqəm (1969)	04.14
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
A dağlar (1969)	02.30
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

İzahlı muzıqan lüxəzi

Sürəyyə Qacar:

Yar bızə qonaq gələcək (1958)	4.03
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Ana can (1958)	02.27
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Get, ay batandan sonra gəl (1958)	03.09
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Kəsmə Şikəstə (1958)	02.51
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Üç telli durna (1958)	02.52
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Segah (1958)	02.58
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
El malı (1958)	02.59
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Gəl, gözəlim (1958)	02.13
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Gəl, yar (1958)	03.02
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
İşçi qız (1958)	02.55
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Sara Qədimova:

Bayatı-Şiraz (1958)	18.30
<i>Ə. Quliyevin rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Sur (1966)	21.20
<i>B. Mansurovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>B. Mansurov (tar)</i>	
<i>T. Bakıxanov (kamança)</i>	
Xaric-Segah (1959)	15.51
<i>Ə. Bakıxanovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>Ə. Quliyev (tar)</i>	

Şövkət Ələkbərova:

Mirzə Hüseyn Segahı (1961)	15.13
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı H.Bayramov (tar) F.Dadaşov (kamança)</i>	
Şahnaz	14.33
<i>Ə.Quliyevan rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı Ə.Dadaşov (tar)</i>	
Qatar	12.03
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı S.İbrahimov (tar) F.Dadaşov (kamança)</i>	
Kəsmə Şikəstə (1985)	06.09
<i>“Xatırə” xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Rübəbə Muradova:

Humayün (1958)	15.31
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Mirzə Hüseyn Segahı (1974)	21.00
<i>B.Salahovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Xaric-Segah (1958)	15.17
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı Ə.Hüseynov (tar) E.Bədəlov (kamança)</i>	
Qatar (1957)	11.36
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı Ə.Hüseynov (tar) E.Bədəlov (kamança)</i>	
Şahnaz (1958)	13.55
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı Ə.Hüseynov (tar) E.Bədəlov (kamança)</i>	

İzahlı muzıqan lüxəzi

Fatma Mehrəliyeva:

Kəsmə Şikəstə (1963)	07.06
<i>Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Səhnaz (1957)	16.01
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı Ə.Hüseynov (tar) M.Novruzov (kamança)</i>	
Mirzə-Hüseyn Segahı (1963)	16.06
<i>B.Mansurovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı B.Mansurov (tar) H.Mirzəliyev (kamança)</i>	
Qarabağ şikəstəsi	07.18
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Gülxar Həsənova:

Kəsmə Şikəstə (1974)	07.08
<i>B.Salahovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Çahargah təsnifi (1997)	06.27
<i>“Araz” xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Mirzə Hüseyn Segahı (1983)	17.54
<i>Instrumental üçlük</i>	

Tükəzban İsmayılova:

Qatar (1960)	11.43
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı H.Bayramov (tar)</i>	
Xarıc-Segah (1965)	14.56
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı H.Bayramov (tar)</i>	

Zeynəb Xanlarova:

Çahargah (1960)	18.38
<i>B.Salahov (tar)</i>	
<i>F.Dadaşov (kamança)</i>	
Şahnaz (1968)	14.09
<i>Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>T.Məmmədov (tar)</i>	
<i>E.Bədəlov (kamança)</i>	

Rəsmiyə Sadıxova:

Bayati-Şiraz (1974)	26.43
<i>B.Salahovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Nisə Qasımovə:

Çahargah təsnifi (1971)	08.38
<i>B.Salahovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Bayati-Şiraz təsnifi (1974)	05.24
<i>B.Salahovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Nəzakət Məmmədova:

Rast (1974)	29.46
<i>B.Salahovun rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
<i>A.Abdullayev (tar)</i>	
<i>N.Əsədullayev (kamança)</i>	

Səkinə İsmayılova:

Qatar (1980)	11.42
“Xatırə” xalq çalğı alətləri ansamblı	
Şahnaz (1985)	14.20
“Xatırə” xalq çalğı alətləri ansamblı	

İzahlı müraciət lişəsi

Qəndab Quliyeva:

Qarabağ şikəstəsi (1986)	06.17
“Araz” xalq çalğı alətləri ansamblı	
Segah təsnifi (2003)	05.24
Ə.Bakıxanovun adına	
xalq çalğı alətləri ansamblı	
M.Müslümov (tar)	
Muğana ceyran (2003)	06.15
Ə.Bakıxanovun adına	
xalq çalğı alətləri ansamblı	

Şahnaz Haşimova:

Kəsmə Şikəstə (1979)	08.05
“Göy göl” xalq çalğı alətləri ansamblı	
Şur təsnifi (1997)	07.23
“Göy göl” xalq çalğı alətləri ansamblı	

Mələkxanım Əyyubova:

Bayatı-Şiraz (2004)	33.04
Ə.Bakıxanov adına	
xalq çalğı alətləri ansamblı	
M.Müslümov (tar)	
F.Dadaşov (kamança)	

Gülyaz Məmmədova:

Bayatı-Şiraz (1997)	24.42
S.Cəfərov (tar)	
A.Məmmədov (kamança)	

Aygün Bayramova:

Olmaz-olmaz (2008)	08.40
<i>E.Həşimov (tar)</i>	
<i>E.Əhmədov (kamança)</i>	
<i>Q.Həşimov (ud), T.Əliyeva (kanon)</i>	
<i>K.Kərimov (nağara)</i>	
Çahargah təsnifi (2008)	03.41
<i>E.Həşimov (tar)</i>	
<i>E.Əhmədov (kamança)</i>	
<i>Q.Həşimov (ud), T.Əliyeva (kanon)</i>	
<i>K.Kərimov (nağara)</i>	
Kəsmə Şikəstə (1993)	07.45
<i>Xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Könül Xasiyeva:

O sürməli gözlərin (1995)	04.57
<i>İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Qadan mən alım (1995)	04.20
<i>İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Getdi yar (1995)	07.07
<i>İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	

Nuriyyə Hüseynova:

Baxçada güllər (2002)	05.55
<i>Qədim musiqi alətləri ansamblı</i>	
Nazlana-nazlana (2002)	03.45
<i>Qədim musiqi alətləri ansamblı</i>	

İzahlı müşəm lişəsi

Nəzakət Teymurova:

Mirzə Hüseyin Segahı (2001)	33.03
<i>Ə.Cəbiyev (tar)</i>	
<i>E.Mansurov (kamança)</i>	
<i>Ş.Fətəliyev (balaban)</i>	
<i>K.Kərimov (nağara)</i>	
Qarabağ şikəstəsi (2007)	06.36
<i>Ə.Cəbiyev (tar)</i>	
<i>E.Mansurov (kamança)</i>	
<i>Ş.Fətəliyev (balaban)</i>	
<i>K.Kərimov (nağara)</i>	

Zeynəb Behbudova:

Kəsmə Şikəstə (1995)	07.17
<i>İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə</i>	
<i>xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Heyratı (2008)	08.41
<i>R.Qurbanov (tar)</i>	
<i>Z.Rzayev (kamança)</i>	

Bəsti Sevdiyeva:

Rast (1996)	35.51
<i>M.Müsəlümov (tar)</i>	
<i>F.Dadaşov (kamança)</i>	

Sevinc Sarıyeva:

Mənsuriyyə (2001)	06.46
<i>S.Cəfərov (tar)</i>	
<i>A.Əsədullayev (kamança)</i>	
Dağlarda duman (2001)	04.37
<i>S. Cəfərov (tar)</i>	
<i>A.Əsədullayev (kamança)</i>	
Qadan alım (2001)	03.47
<i>S Cəfərov (tar)</i>	
<i>A.Əsədullayev (kamança)</i>	

MUĞAM DƏSTGAHLARI

4-CÜ ALBOM

RAST:

Rast(1960-ilin ifası)	30:03
<i>oxuyur İslam Rzayev Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı, H.Bayramov(tar), E.Bədəlov(kamança)</i>	
Rast(1987)	20:50
<i>oxuyur Arif Babayev, A.Abdullayev(tar), N.Əsədullayev(kamança)</i>	

MAHUR-HİNDİ:

Mahur-Hindi(1950)	17:06
<i>oxuyur Xan Şuşinski, A.Cavanşirov(tar), H.Mirzəliyev(kamança)</i>	
Mahur-Hindi(1989)	25:19
<i>oxuyur Zahid Quliyev, M.Müslümov(tar), F.Dadaşov(kamança)</i>	

ORTA-MAHUR:

Orta-Mahur(1950)	09:23
<i>oxuyur Xan Şuşinski, A.Cavanşirov(tar), X.Mirzəliyev(kamança)</i>	
Orta-Mahur(1987)	24:55
<i>oxuyur Canəli Əkbərov, V.Məmmədəliyev(tar), E.Bədəlov(kamança)</i>	

İzahlı müşəm lişəsi

BAYATI-QACAR:

Bayati-Qacar (1968)	11:23
<i>oxuyur Bakır Haşimov, Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı, H.Bayramov(tar), E.Bədəlov(kamança)</i>	
Bayati-Qacar (1990)	08:11
<i>oxuyur Alim Qasımov, instrumental üçlük.</i>	

DÜGAH, QATAR:

Dügah (1966)	06:44
<i>oxuyur Hacıbaba Hüseynov, B.Mansurov(tar), T.Bakıxanov(kamança)</i>	
Dügah (1968)	05:41
<i>oxuyur Tələt Qasımov, B.Salahovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı.</i>	

Qatar (1963) 13:47

*oxuyur Mürşüd Məmmədov,
Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi
ilə xalq çalğı alətləri ansamblı.*

ŞUR:

Şur (1973)	27:09
<i>oxuyur Arif Babayev müşaiyyət edir Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı, Ə.Dadaşov(tar), Ş.Eyvazova(kamança)</i>	
Şur (1987)	28:37
<i>oxuyur Zahid Quliyev, A.Abdullayev(tar), N.Əsədullayev(kamança)</i>	

RAHAB:

Rahab	10:57
<i>oxuyur Hacibaba Hüseynov, xalq çalğı alətləri ansamblı, B.Mansurov(tar), T.Bakıxanov(kamança)</i>	
Rahab (1992)	16:37
<i>oxuyur Ağaxan Abdullayev, Z.Əliyev(tar), Ə.Vəzirov(kamança)</i>	

BAYATI-KÜRD:

Bayati-Kurd (1962)	09:28
<i>oxuyur Qulu Əsgərov, Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı.</i>	
Bayati-Kurd (1985)	15:03
<i>oxuyur Alim Qasımov, B.Mansurov(tar), T.Bakıxanov (kamança)</i>	

DƏŞTİ:

Dəştı (1965)	12:13
<i>oxuyur Əlibaba Məmmədov, Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Dəştı (1967)	07:21
<i>oxuyur İslam Rzayev, Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı, Ə.Dadaşov(tar).</i>	
Dəştı (1969)	06:27
<i>oxuyur Novruz Feyzullayev, Ə.Dadaşovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı Ə.Dadaşov(tar).</i>	
Dəştı (1979)	06:19
<i>oxuyur Eyyaz Həsənov, xalq çalğı alətləri ansamblı.</i>	

İzahlı muzıqan lüxəzi

SEGAH:

Orta-Segah (1955)	10:17
<i>oxuyur Əbülfət Əliyev,
Q.Primov(tar),
H.Mirzəliyev(kamança)</i>	
Xaric-Segah(1958)	17:40
<i>oxuyur Hacıbaba Hüseynov,
Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi
ilə xalq çalğı alətləri ansamblı,
H.Bayramov(tar)</i>	
Segah(1962)	06:57
<i>oxuyur Mirəli Cəfərov,
Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi
ilə xalq çalğı alətləri ansamblı.</i>	

ZABUL:

Zabul (1964)	08:05
<i>oxuyur Əbülfət Əliyev,
M.Muradov(tar),
F.Dadaşov(kamança)</i>	
Zabul (1985)	12:22
<i>oxuyur Yaqub Məmmədov,
B.Mansurovun rəhbərliyi
ilə xalq çalğı alətləri ansamblı
S.İbrahimov(tar),
E.Bədəlov(kamança).</i>	
Zabul(1963)	12:59
<i>oxuyur Hacıbaba Hüseynov,
Ə.Quliyevin rəhbərliyi
ilə xalq çalğı alətləri ansamblı,
Ə.Quliyev(tar),
T.Bakıxanov(kamança).</i>	
Zabul(1955)	09:50
<i>oxuyur Mürşüd Məmmədov,
Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi
ilə xalq çalğı alətləri ansamblı,
H.Bayramov(tar), F.Dadaşov.</i>	

ZABUL-SEGAH:

Zabul-Segah (1950)	23:47
<i>oxuyur Xan Şuşinski, A.Cavanşirov(tar), H.Mirzəliyev(kamança).</i>	
Zabul-Segah(1963)	19:30
<i>oxuyur Əbülfət Əliyev, xalq çalğı alətləri ansamblı, Ə.Dadaşov(tar), F.Dadaşov(kamança).</i>	

MİRZƏ-HÜSEYN SEGAHI:

Mirzə-Hüseyn Segahi (1973)	12:23
<i>oxuyur Yaqub Məmmədov, S.Ibrahimov(tar), F.Dadaşov(kamança)</i>	
Mirzə-Hüseyn Segahi(1986)	17:55
<i>oxuyur Səxavət Məmmədov, M.Müslümov(tar), F.Dadaşov(kamança)</i>	
Mirzə-Hüseyn Segahi (1967)	14:06
<i>oxuyur Bakır Haşimov, Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı, H.Bayramov(tar), E.Bədəlov(kamança).</i>	

ŞÜŞTƏR:

Şüştər (1967)	11:45
<i>oxuyur Hacıbaba Hüseynov, Ə.Bakıxanovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı, S.Ibrahimov(tar), E.Bədəlov(kamança).</i>	
Şüştər(1987)	19:02
<i>oxuyur Alim Qasımov, M.Müslümov(tar), F.Dadaşov(kamança)</i>	
Şüştər (1992)	10:39
<i>oxuyur Canəli Əkbərov, V.Məmmədəliyev(tar), T.Bakıxanov(kamança).</i>	

İzahlı muzğum lışığı

ÇAHARGAH:

Çahargah (1962)	15:07
<i>oxuyur Əbülfət Əliyev, S.İbrahimov (tar), E.Bədəlov(kamança).</i>	
Çahargah (1989)	32:44
<i>oxuyur Zahid Quliyev, M.Müslümov(tar), F.Dadaşov(kamança).</i>	

BAYATI-ŞIRAZ:

Bayatı-Şiraz	16:03
<i>oxuyur Ağaxan Abdullayev</i>	
Bayatı-Şiraz (1989)	24:04
<i>oxuyur Zahid Quliyev, M.Müslümov (tar), F.Dadaşov(kamança).</i>	

HUMAYUN:

Humayun	12:40
<i>oxuyur Əbülfət Əliyev, Ə.Quliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı, Ə.Quliyev(tar), F.Dadaşov(kamança)</i>	
Humayun (1987)	22:04
<i>oxuyur Arif Babayev, A.Abdullayev(tar), N.Əsədullayev(kamança)</i>	

ŞAHNAZ:

Şahnaz(1999)	13:21
<i>oxuyur Canəli Əkbərov V.Məmmədəliyev(tar), E.Bədəlov(kamança).</i>	
Şahnaz(2004)	12:59
<i>oxuyur Qədir Rüstəmov, A.Mehrəliyevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı, A.Mehrəliyev(tar), S.Ağazadə(kamança)</i>	

ZƏRBİ MUĞAMLAR:

Heyrati (1980)	07:35
<i>oxuyur Bakir Haşimov, xalq çalğı alətləri orkestri, dirijor N.Əzimov</i>	
Ovşarı (1992)	05:48
<i>oxuyur Ağaxan Abdullayev, Z.Əliyev(tar), Ə.Vəzirov(kamança).</i>	
Arazbarı (1983)	06:07
<i>oxuyur Alim Qasimov B.Mansurov(tar), E.Bədəlov(kamança).</i>	
Mənsuriyyə (1991)	06:06
<i>oxuyur Qədir Rüstəmov, İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Manı (1983)	06:49
<i>oxuyur Alim Qasimov, B.Mansurov(tar), E.Bədəlov(kamança).</i>	
Heydəri (1983)	02:52
<i>oxuyur Alim Qasimov, B.Mansurov(tar), E.Bədəlov(kamança).</i>	
Səmayi-Şəms (1986)	10:32
<i>oxuyur Baba Mahmud oğlu, "Dastan" instrumental ansamblı.</i>	

İzahlı muğam lişəsi

ZƏRBİ MUĞAMLAR VƏ ŞİKƏSTƏLƏR:

Arazbarı-Mani (1987)	13:08
<i>oxuyur Ağaxan Abdullayev, A. Abdullayev(tar), Ə. Vəzirov(kamança).</i>	
Səmayi-Şəms (1989)	12:53
<i>oxuyur Qədir Rüstəmov, İ.Rzayevin rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri ansamblı.</i>	
Ovşarı (1983)	04:12
<i>oxuyur Alim Qasımov, B. Mansurov(tar), E. Bədəlov(kamança).</i>	
Kəsmə şikəstə (1988)	07:13
<i>oxuyur Eynulla Cəbrailov, xalq çalğı alətləri ansamblı.</i>	
Qarabağ şikəstəsi (1989)	05:34
<i>oxuyur Zahid Quliyev, "ARAZ"xalq çalğı alətləri ansamblı</i>	
Üzzal Zərbi (2002)	04:04
<i>oxuyur Elbrus Abdulzadə, E. Mansurov(tar), E. Mansurov (kamança).</i>	

**AZƏRBAYCANIN
GÖRKƏMLİ
XANƏNDƏLƏRİ
(XIX-XX əsrlər)**

ƏBDÜLBAQI KƏRBƏLAYI
ƏLİ OĞLU ZÜLALOV
(BÜLBÜLCAN) (1841-1927)

CABBAR QARYAĞDIOĞLU
(CABBAR MƏŞƏDİ
İSMAYIL OĞLU) (1861-1944)

KEÇƏCİOĞLU MƏHƏMMƏD
(MƏHƏMMƏD MƏŞƏDİ
XƏLİL OĞLU) (1864-1940)

İSLAM ƏBDÜL OĞLU
ABDULLAYEV (1876-1964)

MƏŞƏDİ MƏMMƏD FƏRZƏLİYEV
(1872-1962)

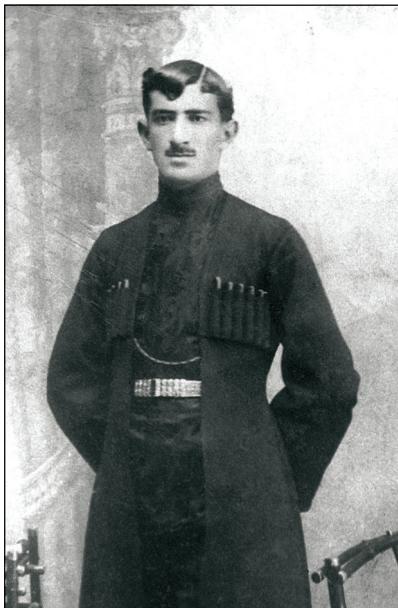
MƏCID BEHBUDALI OĞLU
BEHBUDOV (1873-1945)

HÜSEYNQULU SARABSKI
(HÜSEYNQULU MƏLİK OĞLU
RZAYEV) (1879-1945)

SEYİD ŞUŞİNSKİ
(MİR MÖVSÜM AĞA SEYİD
İBRAHİM OĞLU) (1889-1965)

MURTUZA RZA OĞLU
MƏMMƏDOV (BÜLBÜL)
(1897-1961)

ZÜLFÜ (ZÜLFÜQAR)
SƏMƏD BƏY OĞLU
ADIGOZƏLOV (1898-1963)

XAN ŞUŞİNSKİ İSFƏNDİYAR
ASLAN OĞLU CAVANŞIROV
(1901-1979)

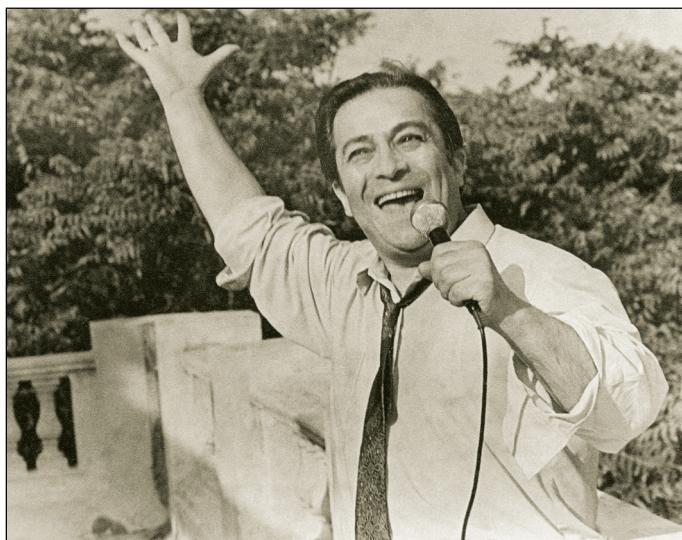
YAVƏR ƏLİ QIZI KƏLƏNTƏRLİ
(1902-1979)

CAHAN RZA QIZI TALİŞİNSKAYA
(1909-1967)

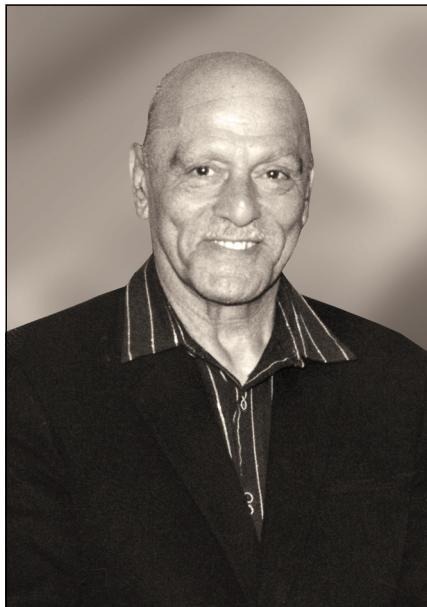
MƏHBUBƏ İBAD QIZI PAŞAYEVA
(1913-1970)

RƏŞİD MƏCID OĞLU BEHBUDOV
(1915-1989)

**GÜLXAR İBRAHİM QIZI
HƏSƏNOVA (1918-2005)**

**HACIBABA HÜSEYNƏLİ OĞLU
HÜSEYNOV (1919-1993)**

**ŞÖVKƏT FEYZULLA QIZI ƏLƏKBƏROVA
(1922-1993)**

SARA BƏBİŞ QIZI QƏDİMOVA
(1922-2005)

TÜKƏZBAN MƏHƏRRƏM QIZI
İSMAYILOVA (1923-2008)

ƏBÜLFƏT ƏSƏD OĞLU ƏLİYEV
(1926-1990)

FATMA YUSİF QIZI
MEHRƏLİYEVA
(1926-2000)

QULU RÜSTƏM OĞLU ƏSGƏROV
(1928-1989)

YAQUB MƏHƏMMƏD OĞLU
MƏMMƏDOV (1930-2002)

NƏRİMAN MÖVSÜM OĞLU ƏLİYEV
(1930-1998)

RÜBABƏ XƏLİL QIZI MURADOVA
(1933-1983)

NƏZAKƏT ƏLİ QIZI
MƏMMƏDOVA (1944-1981)

SƏFA HÜSEYN OĞLU
QƏHRƏMANOV (1949-2008)

MƏMMƏDBAĞİR
MƏMMƏDƏLİ OĞLU
BAĞIRZADƏ (1950-2005)

SƏXAVƏT ƏMİRХAN OĞLU
MƏMMƏDOV (1953-1991)

Nəşriyyat redaktorları:

Nigar Həsənova - filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Səadət Təhmirazqızı - sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

Bədii redaktorlar:

Ellada Hüseynova - sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Leyla Məmmədova-Fərəcova - sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə
doktoru, professor

Rəssam:

Alina Cahangirova

Dizayn:

İrina Tişakova

Kompyuterdə yiğan:

Fidan Nəsirova,
Nərmin Əliyeva

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	5
İzahlı muğam lüğəti.....	7
Sözlük.....	75
Azərbaycan muğami – Kolleksiya.....	83
Azərbaycanın görkəmli xanəndələri (XIX-XX əsrlər).....	115

**Azerbaijan National Academy of Sciences
Institute of Folklore**

**EXPLANATORY
MUGHAM
DICTIONARY**

Baku - 2015

Editorial board

Akif Alizade

Firangiz Alizade

Isa Habibbeyli

Teymur Karimli

Farhad Badalbeyli

Siyavush Karimi

Ertegin Salamzade

Mukhtar Imanov

Leaders of the project:

Isa Habibbeyli – the real member of ANAS

Farhad Badalbeyli - People's artist of USSR and Azerbaijan, professor

Compilers: Tariyel Mammadov - Honoured Art Worker, doctor of art criticism, professor

Javanshir Guliyev - Honoured Art Worker, professor

The author of the introduction: Tariyel Mammadov, Honoured Art Worker, doctor of art criticism, professor

The scientific editors: Mukhtar Imanov – the corresponding member of ANAS

Naila Rahimbeyli – ANAS Institute of Folklore, the chief of “Folklore of music”, doctor of art criticism

Reviewer: Sevil Farhadova – ANAS Institute of Architecture and Art, the chief “Mugam-study”, doctor of art criticism

Translater into English: Vafa Ibrahimova, ANAS Institute of Folklore, the leading scientific worker of the department “Folklore of ceremony”, Ph.D, associate professor

The book is printed according to the order (11.12.2014, №8) of Scientific Council of the Institute of Folklore Azerbaijan National Academy of Sciences

Explanatory mugham dictionary. Baku, “OL” MMC, 2015, 212 pages, with illustrations.

Azerbaijan mugham is one of the rarest pearls of the world. Protecting mugham heritage to pass to future generation and to introduce it to the world are our spiritual duty. The high mission of the presented mugham project just consists of it.

The book consists of two parts. The first part is dedicated to the explanation of mugham terms. But in the second part called “Azerbaijan mugham - collection” the examples about different genres and kinds have been collected.

The book is intended for musicians, folklorists, composers, music performers, teachers and students of high schools and music schools, at the same time for the readers interested in oral traditional music activity.

Our history is rich. Our people has passed for centuries from big tests, difficulties but has not lost dignity, nationality, language

Heydar Aliyev

INTRODUCTION

There is such material and spiritual wealth that glossing from the centuries, passing the generation they have become the inexhaustible treasure of the modern period. Mugham based on the East music professionalism and the oral traditions is just an art monument.

The mugham art consisting the main heritage of traditional classic music culture has always been differed by its particular characters, the professionalism of music, perfection due to the aesthetic point, vitality and worldliness. Glossed during the centuries the vocal and instrumental performance technique of Azerbaijan mugham mastery, the characteristic style features of music interpretation, the special shade of the colour created from the joint of our national instruments such as tar, kamancha, gaval have raised this art to the top. From the ancient times the improvisational character belonging to mugham was one of the differing points of this unique wealth.

The development of each nation's art depends on the protecting of this art carefully. In the periods when our great leader, the common national leader Heydar Aliyev leaded the Republic many achievements were gained in the development sphere of the art, culture, literature, science and education. Heydar Aliyev always put forward the idea of studying and protecting our national-spiritual values as a duty and according to this duty the serious measures were carried out in the direction of the development of mugham art.

Continuating Heydar Aliyev's traditions our honourable President Ilham Aliyev and the Goodwill Ambassador of UNESCO and ISESCO, President of the Heydar Aliyev Foundation, member of the Milli Majlis Mehriban Aliyeva also approaching mugham art with a great attention and care create opportunities and conditions to propogande this art on the world scale. The organization of international music festivals, mugham projects realized periodically, including the project "Mugham encyclopaedia" and mugham symposiums are the important progresses of the created conditions and opportunities.

We hope that in the “Explanatory mugham dictionary” the explanations of the terms belonging to mugham, the photos and sound collections of mugham performers lived during the 19th-20th centuries will be interesting for the mugham lovers. It is necessary to note that lately in the branch of national music culture there is no mugham dictionary in this style. In the presented project the main criteria of mugham art have been taken into consideration. In the project the valuable sources have been used, including “The bases of Azerbaijan folk music” by U.Hajibeyli, “The explanatory monographic dictionary” by A. Badalbeyli, “Illustrated music history” by A.Aliverdibeyov and “Mugham encyclopaedia” project realized by the leading of President of the Heydar Aliyev Foundation Mehriban Aliyeva. Both the terminological explanation and the music embodiment of mughams consists the base of the project idea. Preparation of “Explanatory mugham dictionary” can be estimated as one of the important steps to fill the great emptiness existing in the branch of term-study of Azerbaijan music.

One of the main advantages of “Explanatory mugham dictionary” is to have the published articles creating the full idea about the mugham world and the explanation of mugham terms in Azerbaijani, at the same time the explanation is given for the first time in English. To realise the project in Azerbaijani and English creates the advantageous assurance for introducing in world standards.

A

ABULCHAP. The part of mugham. A small part played in mugham “Bayati-Shiraz” after “Bayati-Isfahan”.

AFSHARI. 1. One of the percussion mughams of being in the roots of “Shur”; 2. The vocal-instrumental music form in ashug-poem activity in the root of “Shur”. The main size of it is 2/4 as in percussion mugham. It looks like “divani” due to the melodic and rhythmic point; 3. One of the branches belonging “Shur” “dastgah” (the complex of music) in Iranian music. It includes some parts such as “Jamederan”, “Bayati-raje”, “Muye”, “Shikeste”, “Nehib”, “Gerai”, “Mesnevi” and “Shah Khatai”.

ALET. A musical instrument. A special setting to get the definite timbre musical voices. The musical instruments differ according to their extracting voice opportunities and structure characters. The stringed musical instruments are divided into types according to the method of sounding strings: the instruments with bow – a violin, a viola, a violoncello, a contrabass; the tautened instruments – a harp; instruments with mediator, percussion instruments. Azerbaijan folk musical instruments: stringed instruments: tar, saz, ud, tanbur; kamancha (the instrument with bow); ganun, chang (stringed instruments); santur (stringed-percussion instruments) and so on.; wind instruments: zurna, tutek, ney, balaban (kinds of musical wind instruments like a flute) and so on.; percussion instruments: nagara, gosha nagara, gaval, def (musical instruments consisting of one or two drums tied with each other and struck with two sticks drum, a tambourine) and so on.

ALETSHUNASLIG. The science investigating the structure, technical characters and mastery opportunities of musical instruments.

ALT MIZRAB. The playing method with a mediator in stringed musical instruments (tar, saz, ud), sometimes it is called “ters mizrab” (a persistent mediator). It means to hit the string from the bottom part to the upper. Many times is noted in notes as the sign “V”.

AMIRI. The little part acted at the beginning of the mughams “Shur” and “Shushtar”.

ARACHALGI. The term used in folk music; the instrumental performance played among stanzas in vocal-instrumental musical genres – in percussion mughams, tasnif (national rhythmical melody) and songs.

ARAQ. 1. In the fifth place among 12 mughams founded the classical music of Near and Middle East nations; 2. Reflecting the culmination points of dastgahs (the complex of music) such as “Rast”, “Segah”, “Mahur-hindi” and “Rahab” and according to the artistic influence power the main part of the mentioned dastgahs.

ARAZBARI. One of the percussion mughams based on “Shur” point. Its size is 3/4. It is sung solo and in chorus. Its poetical text consists of folk quatrains. At the end of each couplet the words “Ay zalim” (“Hey oppressor”) are repeated. It is included to the heritage of master ashugs as the song of ashugs.

ARGANUN. A blowing musical instrument.

ARUZ VEZNI. Rhythm being the foundation of Eastern classical poem; For the first time the rhythm was created and was systematized by an Arabic poet and scientist Khalil ibn Ahmed in Basra city during the 7th and the 8th centuries. The rhythm aruz has 19 kinds: tavil, kamil, sari, munserih, mutagarib, rajaz, ramal, hazaj, madid, basit, vafir, khafif, muzare, mugtazab, mujtas, mutadarik (the mentioned 16 kinds are used in Arabian poems), jadil, garib (these 2 kinds were created by other nations using aruz rhythm). Azerbaijan classical poets such as Nizami, Khagani, Fuzuli, Seyid Azim, Sabir and others have created very valuable works in aruz rhythm. The ghazal (a kind of eastern poem) creates the poetical base of mughams written in aruz rhythm.

ASAS PILLELER. Stages 1(tonic), 4 (subdominanta), 5 (dominanta) in major and minor scales. Accords formed in these stages have important significances in major – minor systems of lads.

ASHIG-GUSH. (The meaning of this combination is “the speech of the lovers”) The last part of the dastgah “Zabul segah”.

ASHIKH. A little stake tied with strings in the hand of the stringed musical instruments.

ASHIRAN (Relative, friend) . 1. The part after Dilkesh part in “Mahur” dastgah, after “Araq” part in Rahab destgah.

AVAZ. 1. Performing of the music; 2. Modern vocal – the note line belonged to the songster party in instrumental music; 3. Voice, sound, echo.

AVAZAT. In eastern classical music: the definite 12 mughams (“Ush-shag”, “Nava”, “Buselik”, “Rast”, “Irag”, “Isfahan”, “Zirafkand”, “Buzurg”, “Zangula”, “Ravahi”, “Huseyni”, “Hijaz”), in addition six dastgahs’ totality (“Gavesht”, “Gardaniyye”, “Salmak”, “Novruzi”, “Maye”, “Shahnaz”)

AVAZI-NAGIS. The sentence performed at the end of the mugham part, the final little instrumental episode.

AVAZI KHOSH ULU MUGHAM. The project of the concert.

AVAZE. A song

AVAZEKHAN. A singer

AYAG ETME. Finishing the musical essence the process of returning to the beginning root; at the end of the mugham dastgah to return to the beginning root is very large and it creates the musical organization.

AZERBAIJAN. One of the parts among the dastgahs such as “Rast”, “Shur”, “Chahargah”; folk dance; the last part performed in the content of mughams “Bayati-Kurd” and “Shahnaz”.

AZERBAIJAN FOLK MUSIC BASIS. The monumental investigation work about studying the lad-opportunity system of Azerbaijan. It was published in 1945 in Baku. The author characterizes the aim of this investigation so: "My work is a theoretical supply to study the main points of Azerbaijan folk music and at the same time it is an activity help for composers writing on the base of Azerbaijan lads". This monographic work is also valuable as an educational material pedagogically. More than 50 years the course "Basis of Azerbaijan folk music" is educated in all faculties of Azerbaijan State Conservatory and musical colleges and schools. The monographic book has been published many times in Baku: in 1945 (in Russian), 1957, 1962, 1965 (in Azerbaijani), 1985, 2010 (in Azerbaijani, Russian, English); as an electronic book <http://musbook.musigidunya.az> (in Azerbaijani, Russian, English)

B

BABA – TAHIR. The section of mugham. It is played in “Shur” dastgah after the section “Mayeyi-Shur”.

BAGDADI. The section played after “Hijaz” in the dastgah “Rahab” to enter “Shahnaz”.

BAHR-NUR. The section performed in the dastgah “Rast-panjgah” after “Ushshag”, in the dastgah “Humayun” between the “Bayati-ajam” and “Shahnaz”.

BAHR. The origin system of music rhythm. If the rhythm expresses the mutual comparison of the musical voices during the period of sound, measure carries the criterion duty of this comparison in the movement harmony of voices and regular the measure norms. Having measure formation is important for repeating and taking turns of musical voices in logical and sensible form. The most difficult, the most confused and the most intricate rhythm can be accommodated to the definite measure form. As Azerbaijan mughams are performed with the free improvisation their measure are very difficult and changeable.

BAKI MUGHAM MEJLISLERI. The meetings occupying the poets and singers living in Baku and the suburbs of the city in the 19th century. Baku mugham meetings took important place in the development of Azerbaijan mugham art. The leader of the great musical meeting in Baku was Mashadi Malik Mansurov (1838-1909) who was the talented, cultural and the representative of the “family of musicians”. The famous educated people, talented persons were his guests in his house in Icharishahar. Many of the musicians came

from Garabag, Shirvan and Iran. During the meetings the conversations about the history of music, the art and culture of music were discussed. The musical meetings organized by Mashadi Malik had educated the great generation of Baku musicians. Mashadi Malik's sons – Mashadi Suleyman and Mirze Mansur had also continued that tradition.

BAL-KABUTAR. (the literal meaning of the word “bal” – wing, “kabutar” - dove). It is based on the special playing of fourth interval each time from high-pitched tone to the deep sound in order to complete every music sentence at the beginning of the dastgahs “Shur” and “Humayun”; The section performed between the parts “Mavarannahr” and “Hijaz” in the dastgahs “Rast” and “Ravahi” in the Middle Ages of classical music of Azerbaijan. The instrumental episode performed at the beginning of the mugham “Chahargah”.

BALABAN. The ancient Azerbaijan wind musical instrument. It is prepared only from trees such as hazel-nut, mulberry tree or apricot. On its cylindrical trunk (about 280-320 centimeters) there are 9 holes (8 of them are in front, the other is on the back side). At the top side of the trunk there is a flat mouthpiece prepared from the cane. That is why among people it is called as “the flat balaban”. The tune of the instrument is changed with the help of the stretcher in the middle of the mouthpiece. The range of the balaban is from “sol” voice of the little octavo till the voice “do” of the second octavo. It has soft, effective, plaintive timbre. Balaban is usually used both as a solo instrument and accompaniment in folk musical instrumental ensembles, orchestras and ashug ensembles. Especially its function is to create tone. Bahruz Zeynalov is one of the famous balaban players.

BAKHTIYARI. The first section in the dastgah “Humayun”.

BAM. The low register, the low voice, the hard voice

BARBAT. (the literal meaning: bar- breast, bat- duck). The ancient Azerbaijan stringed musical instrument.

BARDASHT. The little instrumental episode played as prelude at the beginning of the dastgahs.

BARMAG. The term used in folk musical mastery. Its meaning is to create the melodic phrase, the least, but very complete instrumental episode in the process of improvisation.

BAS ALETLER. The different variants of instruments fitting the low, bass man voice according to their register. The instruments with thick voices in the orchestra; in symphonic orchestra: fagot, tuba, contrabass, etc.; in the orchestra of folk musical instruments: bass tar, bass balaban, etc.

BAS TAR. The kind of tar possessing the least register: the thick, bass voice stringed-taut musical instrument. According to its structure the bass tar is the large form of the tar, its mediator is twice larger than the mediator of the ordinary tar. The notes of the instrument are written in its bass key. It was formed as there was need to the bass voices in the musical collectives during the 60 years of the 20th century.

BASIC TONE. 1. The prime of accord; 2. Harmonic, at the same time the lowest and the clearest voice sung in the echo scale.

BASIT. One of the kinds in aruz rhythm.

BAYATI. Folk poem form; a quatrain; folk lyric vocal music genre.

BAYATI-AJAM. The section of Mugham. The second main part including the content of minor mugham “Bayati-Kurd” (ajem – a man who is not Arabian, it means “the quatrain of ajam”).

BAYATI-ISFAHAN. The main section of the dastgah “Bayati-Shiraz”.

BAYATI-KURD. The mugham sung in mughams “Bayati-Shiraz”, “Dashti”, also in independent songs.

BAYATI-GAJAR. The main sections in mughams “Dugah”, “Shur”.

BAYATI-RAJE. One of the sections Afshari (Ovshari) in content of the dastgah “Shur” in classical music.

BAYATI-SHIRAZ MEGAMI. (Megam is a mode) It is one of the (instrumental eastern music) main seven parts in Azerbaijan music. Its structure consists of 1-1-1/2 tone formulas two tetra-chord k.3 interval; its voice row is 9 stepped, the 4th stage is called “maye” (tonics). The stages 2,3,6,8 of the voice row form the basis of “Bayati-Shiraz” mugham as the stage of support; the musical examples formed in this music are based on those stages. (do- the voice row of “Bayati-Shiraz”).

BAYATI-SHIRAZ MUGHAMI. One of the dastgahs (the complex of music) of Azerbaijan mugham. Its totality consists of some sections and parts such as “Bardasht”, “Mayeyi-Bayati-Shiraz”, “Nishibifaraz”, “Bayati-Isfahan”, “Zil Bayati-Shiraz”, “Khavaran”, “Uzzal”, “Dilruba” and “Bayati-Shiraz”. This mugham dastgah is performed in the root of “Bayati-Shiraz”. The mugham “Bayati-Shiraz” is mostly called “arusi-musigi” by the musicians according to its beautiful, fluent melody and deep influence power. U.Hajibeyli characterized “Bayati-Shiraz” for the emotional point as a mugham with melancholy mood. B. Mansurov says that “Bayati-Shiraz” became an independent mugham only at the end of the 19th century, but before it was known as “Bayati-Isfahan” dastgah.

“BAYATI-SHIRAZ” MUGHAM NOTES. The mugham “Bayati-Shiraz” was noted in instrumental form by N.Mammadov from the performance of the tar player Ahmed Bakikhanov (1962), A.Asadullayev from the performance of the tar player Elkhan Mirzefarov. On the base of this mugham the composers have created some works in different genres, for example, including symphonic mughams such as “Bayati-Shiraz” was created by Suleyman Alasgarov, “Gulustan-Bayati-Shiraz” was created by Fikrat Amirov, the composition “Bayati-Shiraz” for choir and its working for organ was done by Nazim Aliverdiyev, the symphony “Bayati-Shiraz” was created by Polad Bulbuloglu.

BAYATI-TURK. Mugham connecting the sections such as “Dugah”, “Fili”, “Shikeste”, “Jamadaran”, “Mehdiyi zarrabi”, “Ruh-ul-arvah” in the content of the dastgah “Shur”.

BESTE-NIGAR. The first main part of dastgah “Chahargah”.

BEYTUS-SEFA. The literary meeting. It was created in the 60 years of the 19th century in the house of the poet Muhammad Safa in Shamakhi region. The meeting was called by his name. Seyyid Azim Shirvani, Mollaga Bikhud, Agababa Zuhuri, Gafar Ragib, Alakbar Gafil, Molla Mahmud Zuyi and other poets were the active members of the meeting. Seyyid Azim Shirvani and Mollaga Bikhud lead the meeting. The meeting “Beytus-Sefa” was in the close relation with

the other meetings such as “Mejlisi-uns”, “Mejlisi-feramushan” from Shusha and “Mejmeush-shuera” from Baku. In the meetings the problems of literature, art and philosophy were discussed, the classical works were read and the imitative poems were written to them, singing the new ghazals (a kind of eastern poem) were spread by the singers.

BIDAD. (the literal meaning: “complaint from injustice”) The melancholy section sung in the 5th level of the dastgah “Humayun”.

BOGAZ. The least voice combinations of the singer as a private activity product.

BUSELIK. The third mugham formed the base of classical music of Near Eastern nations.

BUZURG. The eighth mugham formed the base of classical music of Near Eastern nations, one of the last sections of “Shur” dastgah.

C

CHAHARGAH MAGAMI. (The literary meaning in Persian: chahar-four; gah-position). 1. It is one of the main seven parts in Azerbaijan music (U. Hajibeyli). The structure consists of 1/2-1 1/2 -1/2 tone formulas three tetra-cord with joint and adjoining methods (1st and 2nd tetra-cords-joint (x1), 2nd and 3rd tetra-cords adjoining – b.2 in interval distance); its voice row consists of 11 stages. The 4th stage is called “maye” (tonics) stage. The stages 2, 4, 6, 8,9 (9#), 11 of the voice row form the basis of “Chahargah” mugham as the stage of support; the musical examples formed in this music are based on those stages. (Do- the voice row of “Chahargah”).

CHAHARGAH MUGHAMI. It is the greatest mugham dastgah in Azerbaijan folk traditional music. Its totality consists of some sections and parts such as “Bardasht”, “Mayeyi-Chahargah”, “ Beste-Nigar”, “Hasar”, “Mualif”, “Garra”, “Mukhalif”, “Maglub”, “Mansuriyya”, “Uzzal”, “Chahargaha ayag”. In order to perform the dastgah laconically and compactly the mugham is sung so: “Bardasht”, “Mayeyi-Chahargah”, “Basta-Nigar”, “Hasar”, “Mukhalif”, “Maglub”, “Mansuriyya”. “Chahargah” is one of the most spread mugham among the eastern nations. “Chahargah” was the mugham section in the music of nations of middle Ages (A.Maragai). In the Azerbaijan music of the 19th century the dastgah “Chahargah” consisted of the following parts:

“Chahargah”, “Segah”, “Zabul”, “Yadi-hasar”, “Mukhalif”, “Maglub”, “Mansuriyya”, “Zamin-khara”, “Mavarannahr”, “Hijaz”, “Shahnaz”, “Azerbaijani”, “Ashiran”, “Zang-shotor” and “Karkuki” (M.M.Navvab). The subject of “Chahargah” dastgah is bright, virtuous, heroic and deeply dramatic. According to the opinions of the musicians the “Chahargah” was created in the connection of the sky thunder. (M.M.Navvab “Vuzuh-ul-argam”). “Chahargah” creates the feelings of indefatigability and passion in the listeners. (U.Hajibeyli. “The basis of Azerbaijan folk music”).

“CHAHARGAH” MUGHAM NOTES. This mugham was noted by different mugham performances: in instrumental form by N.Mammadov from the performance of the tar player Ahmed Bakikhanov (1962), in vocal-instrumental form the singer Yagub Mammadov and from the performance of mugham trio (1970), A.Asadullayev from the performance of the tar player Elkhan Mirzefarov (2005). All of these notes have been included into the “Anthology of Azerbaijan folk music”.

CHAHAR MIZRAB. It is one of the methods of using the traditional mediator in tar mastery, especially forming of the voices 4/4. “Chahar mizrab” is formed saving the definite metro-rhythm strings each time. The method of “Chahar mizrab” is always used in mughams such as “Rast”, “Mahur”, “Chahargah”, “Dugah”, “Gatar” and so on.

CHALGI ALETLERI FESILESI. The group of instruments having the same structure and the principle of extracting voices, but differing due to its size; though such kind of instrumental groups are alike for their timbre, their voice rows occupies the different register. For example, there are groups of saz, tar and so on.

CHANAG. The trunk of the stringed instruments, the strings are tied on it, it increases the resonance of voices got from the strings.

CHAKAVAK. The mugham part sung at the beginning of the dastgah “Humayun”.

CHANG. The musical instrument with many strings in a triangular shape.

CHAGANA. It is a four-stringed instrument. It existed in Azerbaijan area till the end of the 19th century. Having restored in modern period it is used at the ensemble of the ancient musical instruments.

CHOBAN BAYATI. The quatrain performed in the pipe by the shepherds.

CLASSIC. The name given to the ancient writers; the person gained the national reputation, famous popularity, for example, a writer, a painter, a musician, a scientist. This word concerns the literary works too.

COMPOSER. A person who writes music, especially classical music. In folklore the composer and the performer usually unit in one image.

CONDUCTOR. The person leading the performance and studying the ensemble music; the artistic description of the performance belongs to the conductor.

CONNECTING PART. The little episode carrying out the aim of passage among the parts of the work.

CULMINATION. The top point of the growth in the musical composition. All musical expressions take active parts in the creation of culmination and it is got with the changing of dynamics, features, rising of diapason and so on. The music being increased little by little in mugham dastgahs is carried up the culmination.

D

DAF. A percussion instrument; consisting of the wooden circle covered with leather. Little metal plates are joined to the circle.

DERAMED. Little instrumental prelude performed at the beginning of the mugham.

DASTGAH. The organized totality of all branches, parts, sections, tasnif (national rhythmical melody) included to the definite mugham content according to the logical development rule. The mugham dastgahs are the followings: “Rast”, “Mahur-Hindi”, “Orta-Mahur”, “Bayati-Gajar”, “Shur”, “Segah”, “Zabul-segah”, “Mirze Huseyn Segah”, “Shushter”, “Chahargah”, “Bayati-Shiraz”, “Humayun”.

DASHTI. (The literal meaning of the word is “field”, “desert”) 1. One of the main branches of the dastgah “Shur”.
2. Mugham consists of the following parts: “Dubeyti”, “Gileyi”, “Gabri”, “Bayati-Kurd”, “Nahib”, “Garai”, “Masnavi-nur” and “Shah Khatai”.

DILKASH. (The literal meaning of the word is “charming”, “delightful”, “fascinating”) The part of mugham. The second part of little capacious mugham “Shahnaz”; it is performed between “Shahnaz” and “Shadd-Shahnaz”. As it usually makes a great impression on the listeners the singers mostly sing “Dilkash” instead of “Vilayeti” in “Rast” and “Mahur” mughams.

DILRUBA. (The literal meaning of the word is “captivating”, “charming”). The part situated between “Shikesteyi-fars” and “Arag” in the dastgah “Dugah”.

DIRINGI. It is a music genre in Azerbaijan oral traditional professional music. In the mastery of folk music the music like dances are called diringi. The dance melodies form the base of music subject of the diringi.

DUET. Ensemble consisting of two performers – the singer or the musician. The work composed for two performers; each performer has own party.

DUETTINO. The duet with small capacity.

DULOGIYA. The work consisting of two independent parts united in a subject; according to their plot line the parts are differed and performed separately.

DUGAH. The dastgah consisting the following parts: “Gusheyi”, “Bayati-Gajar”, “Ruh-ul-arvah”, “Mavarannah”, “Huseyni”, “Shikasteyi-fars”, “Dilruba”, “Arag”, “Zang-shotor” and “Rak”.

DUTAR. The musical instrument resembling the saz with two strings.

E

ELEGY. (literary genre); languishes words said during crying (weeping for a dead person).

ENSEMBLE. A group consisted of two or more musicians and acts the musical composition together. According to the members of the musicians the ensemble can be duet, trio (terse), quarter, sextet, septet, octet, nonet, desimet; the term “ensemble” concerns the chorus and the orchestra. The mugham ensembles, folk musical instruments take important places in Azerbaijan national musical mastery. The mugham ensemble is called as “the group of khanande and sazende” (a group of singers) or “mugham trio”: this ensemble consists of a singer, a tar player and a kamancha-player. Sometimes nagara and balaban (drum performers) are included into the mugham ensemble. The ensemble of folk musical instruments consists of stringed (tar, kamancha, saz, ganun, ud), wind (zurna, balaban, ney), drum (nagara, gosha nagara) instruments. The art work done by some participants.

ENSEMBLE OF AZERBAIJAN FOLK MUSICAL INSTRUMENTS.

The ensemble consisted of different folk musical instruments such as stringed (tar, ud, saz, kamancha, ganun), wind (zourna, balaban, fife) and percussion (nagara, gosha nagara, shakhshakh and so on). In different ensembles the number of the instruments can change. The repertoire of the ensemble of folk musical instruments consists of mugham, tasnif (national rhythmical melody), rang, folk music and dances. The main character of the ensemble of is its performance on the base of the oral tradition (without notes). There are many collectives in the republic such as the ensemble of folk musical

instruments named after Ahmed Bakikhanov, “Araz” ensemble of folk musical instruments named after Baba Salahov, “Khatira” ensemble of folk musical instruments named after Ahsan Dadashov and many other ensembles in different cities, regions.

ESER. 1. The music created by the composer. 2. Musical composition.

F

FILI. (The literal meaning of the word is the color “grey”) The mugham part in the dastgah “Humayun” in Azerbaijan music, but in the dastgah “Mahur” in Iranian music.

FOLK MUSICAL INSTRUMENTS. The musical instruments created by folk and spread in the folk life; they are used in folk mastery and professional music; they are also played by the music amateurs. According to the sounding and structure the folk musical instruments are divided into three groups: stringed, wind and percussion instruments. Azerbaijan folk musical instruments: the stringed instruments – tar, saz, ud, ganun, kamancha and so on.; wind instruments – zurna, balaban, ney, tutek and so on.; percussion instruments – nagara, gosha nagara, daf, gaval and so on.

FOLK SONG. Vocal music genre. The author of words and music of folk songs are not known. Usually these songs are created the expression of feelings and senses of people. The folk music reflects the idea and dreams, outlook, life style, labor process, traditions and customs, ceremonies, etc. the kinds of folk songs are: a) labor songs – songs about cropping, farming, agriculture, cattle-breeding, carpet-making and other folk art songs; b) ceremonial songs: - the songs sung during holidays, weddings, parties, etc.; c) life style songs: lullaby, cradle songs, child songs, lyric songs, humoristic and satiric songs; d) historical songs – songs about national heroes and historical events.

FOLKLORE. The meaning of the word is folk activity. It occupies the literary activity kinds based on the oral traditions: folk literature (tales, proverbial phrases, jokes and so on), folk music (songs and

dances), applied-decorative arts and so on. Music folklore consists of folk songs and dances; it reflects the wishes, dreams, feelings, outlook, life conditions and the labor processes of folk nation. According to the subject folklore is divided into kinds such as labor, ceremony, life, historical music and dance.

FOLK-PROFESSIONAL MUSIC WITH ORAL TRADITION. The second level of Azerbaijan music art with oral tradition folk-professional music art after the folklore is the appearance of social-folklore of private-author activity, it is also an artistic communication means with oral-written combination reflecting the outlook of the masses. Ashug art belongs to the folk-professional music with oral tradition. The subject, concreteness of the expression, heroic-epic legends, classical-lyrical plots and so on represent the one side of professional activity of ashug art according to the traditional character of the mastery culture. But due to the musical style and structure it is similar to folklore. The art of instrumental mastery is one of the parts of folk-professional music art. In the mastery of folk-professional the points such as the traditional nature, collectivity, the act of passing the tradition in constant form are the main roles and because of it folk instrumental music can live in the performance and is being lived. At the same time it is differed with its professionalism. The folk musician is elected in his living sphere, the music becomes the only sphere of activity. The professionalism of folk musicians is the main factor in foundation of mastery schools. There are masters among the performers of wind instruments knowing the local traditions, each master is differed with his own perceiving demands, teaching methods and terminology. Folk-professional music with oral tradition immortalizes the common activity model of professional activity with folklore.

G

GABRI. The section between “Gileki” and “Bayati-Kurd” in the mugham “Dashti”.

GAF. A small instrumental episode in the content of dastgahs in Azerbaijan music of the 19th century.

GAFGAZ HUMAYUNU - (CAUCASUS HUMAYUN). A kind of mugham “Humayun” existed in the practice of Azerbaijan music at the beginning of the 20th century.

GANON. One of the ancient taut stringed instruments of Azerbaijan. It is worked up in quadrangle form. The trunk of the instrument is divided into two parts. Three strings are tied for each sound. It has only seventy two strings.

GANUN. A stringed musical instrument. It has spread in Near and Middle East. The information about this instrument was given in the works by Nizami, Fuzuli and others. It has twenty four –twenty five strings. It is sounded with the mediator. It has thin, slow voice. The ganun is included into the ensemble and orchestra of Azerbaijan folk musical instruments.

GANA, GINA. Singing (vocal); ganayi-rukban - the caravan song; ganayi-mutgan - the song of master.

GARABAG MUGHAM SCHOOL. The school founded in Shusha in the centre of Garabag region, the singers, musicians had gathered there. Garabag mugham mastery school was famous with the names

of different popular masters. Garabag mugham performers had great services in developing musical traditions. The singers and instrumental musicians traditionally did their best to form a great school teaching the nicety of mugham mastery art. The generation of Garabag masters immortalizes the traditions. That is why the famous mugham masters of Garabag such as Haji Husu, Abdulbagi Zulalov, Jabbar Garyagdi oglu, Kechachi oglu Muhammad, Islam Abdullayev, Seyid Shushinski, Khan Shusinski and others had organized their schools. As a school of “mugham” in Garabag music culture history was formed by Kharrat Gulu in the middle of the 19th century. That school was an important period in the development history of Garabag mugham mastery school. After the death of Kharrat Gulu the teaching work of mugham in musical school in Shusha was done by the musician Kor Khalifa, later continuing the teaching Molla Ibrahim trained the new generation of musicians. The secrets of poetry and music were trained from the adolescence period in Shusha schools, too. That is why Garabag masters, especially singers and instrumental mugham performers knew the mugham and poetry from the childhood.

GARABAG MUGHAM MEETINGS. The music meetings having the activity in the 19th century had a great and important role in the development of mugham mastery art of Garabag. The musical meetings differed from the weddings and banquets. The interesting conversations about literature, painting and music were discussed in these meetings. The aesthetic problems of poem, music and art were investigated there in details. The mugham mastery was in the focus of the attention in the musical meetings. The mugham dastgahs were developed, different parts and sections were enriched, new created tasnif and songs were performed. Sometimes a mugham was sung by different singers and the mugham connoisseurs told their opinions about them. Shusha musical meetings took a special role in the development of mugham performers and stimulated Azerbaijan music development.

“GARABAG SINGERS” – CD album consists of recordings of 24 singers belonging to the different generations of Garabag mugham master school and the album in five languages (Azerbaijan, English, Russian, German, French) surrounding the information and photos about the life and activity of the singers. The author and the leader of the project is Goodwill Ambassador of UNESCO, President of the Heydar Aliyev Foundation Mehriban Aliyeva. The coordinator of the project is Tariyel Mammadov. In the project the archives of State Television and Radio Broadcasting Company of Azerbaijan

Republic, Azerbaijan State Musical Cultural Museum, The Archives of Azerbaijan State Sound Recording, Azerbaijan Republic Literature and Culture State Archives named after S.Mumtaz, Uzeyir Hajibeyli's memorial house, funds of Memorial Museum of Bulbul and F.Shushinski's, B.Mansurov's, Kh.Shushinski's private archives have been used. The digital restore of recordings belonging 1903-1912 of Garabag musicians has been done by the creative group of the journal "Musigi dunyasi".

GARABAG SHIKASTASI. One of the percussion mughams being in the mode of dastgah "Segah". The music size is 2/4. The instrumental episode is performed after each couplet.

GARDANIYYE. The part performed at the beginning of the dastgah "Neva".

GATAR. 1. A small mugham based on the high-pitched tone register. Due to the melodic point if it reminds the part "Arag" in the dastgah "Mahur-Hindi", but it differs from it definitely; 2. In classical music: The part performed between "Beste-Nigar" and "Gerai" in the dastgah "Shur".

GATAR-BAYATI. A small mugham. It has appeared from the combination of the intonations with the mugham "Gatar" and "Choban Bayati". Unlike the mugham "Gatar" this mugham is ended with the cadencies "Choban Bayati".

GAVAL. The percussion musical instrument. Its width is 60-75, the diameter 350-450 mm and the rim is covered with the fish skin. There are little rings in the rim to make sounds during the performing. It has been spread from the ancient times in Azerbaijan and near neighboring countries.

GAYNATMA. Taking turns of the definite note very fast during the performance of the singer.

GEMENSIZ. One of the last parts of the dastgah in the mugham "Dashti".

GERAI. The part performed after "Arag" and "Panjgah" in the mugham dastgah "Rast". It belongs to the part "Gerai" in mugham. It has the same importance in other mugham dastgahs belonging to the family "Rast".

GERRE. The section in mugham.

GESIDE. A form of poem not changing its rhythm and measure.

Depending its subject it is divided into three chapters: reminiscences about the beautiful girl mentioned in the work; the description of the way with hope; the main part of the work. In this composition the definite person is praised or the author reminds the past lovely days in his life. According to the subject of the composition each part has own music.

GEZISHME. The method used in mugham mastery; to repeat its different variants in order to enrich the definite music phrase in mastery process. To repeat in the mode stages performing the mugham melody is very important.

GHAZAL. The musical poetical combination composed for the piano.

The first classical example of this genre in Azerbaijan musical art is the ghazals “Sensiz” and “Sevgili janan” by Nizami Ganjavi and the music was composed by U. Hajibeyli.

GOSHA GAFIYE. One of the tricks ensuring the development of the poem with adding one or two words to the couplet consisting of four hemistiches.

GOSHA NAGARA. The percussion musical instrument. It consists of two drums. The drums are prepared from the clay and are sounded with two little switches.

GRAMOPHONE RECORD. The disc recorded the sounds on the spiral tracks. The gramophone record is prepared from the synthetic material and is played with gramophone, electrophone and other apparatus. It has monophonic and stereophonic kinds. It has been accepted in the international standards due to its diameter in three sizes: 17,5 cm (each surface is sounded 6 minutes); 25 cm (18 minutes); 30 cm (28 minutes). First of all the principle of writing and sounding mechanically was discovered by the French poet, musician and scientist Sh.Kro (1842-1888). During the end of the 19th century- beginning of the 20th century the factories of gramophone records were created by the companies of some countries and the industry of sound writing began to develop. The following factories and plants were among them: “Gramophone”, “Sport-Record”, “Premier-Record”, “Pate”, “Extra-phone”, “Noggin” and so on. From 1901-1902 years gramophone records of Azerbaijan singers such as Jabbar Garyagdi oglu, Kechechi oglu Mohammad,

Mashadi Mammad Farzaliyev, Islam Abdullayev, Abdulbagi Zulalov, Majid Behbudov, Seyid Mirbabayev, Alasgar Abdullayev and others were recorded by the company “Gramophone” in Riga. During 1908-1912 years the company “Sport-Record” prepared the performances of the trio – Jabbar Garyagdi oglu, Gurban Primov and Sasha Oganezashvili- when they were in tours in foreign countries. In 1916 the company “Extra-phone” prepared the recordings of the opera “Leyli ve Mejnun” by Uzeyir Hajibeyli in Kiev. The firm “Melodiya” created in 1957 in post Soviet Unity also prepared gramophones in great edition. The compositions of Azerbaijan composers G.Garayev and F.Amirov have also been prepared in gramophone recordings in USA, but Azerbaijan mughams in the performance of the tar player Bahram Mansurov with the support of UNESCO in Holland.

GUSHE. The vocal instrumental episode having the completed melodic structure adjoining with the parts in the content of dastgahs.

GULRIZ. The part of mugham belonging to the dastgah “Shur”.

H

HAJI DERVISHI. The part of mugham. It is usually performed in maye stage of the mugham “Shur”, after “Mayeyi-Shur”, together with the section “Baba Tahir”.

HAJI YUNI. The part located in the dastgah “Rahavi” (“Rahab”) between “Bayati-Shiraz” and “Sarenj” (“Sareng”) in Azerbaijan music of the 19th century.

HARMONY. Correspondence, tone.

HASAR. 1. The part performed before the part “Mukhalif” (after the part “Basta-Nigar”) in the dastgah “Chahargah”. It looks like the part of “Chahargah” melodically, but it locates one “fifth” up from “Chahargah”;

2. It usually stands in the part “Hasar” after the part “Mubarriga” (before going the part “Manandi-Mukhalif”) in the dastgah “Zabul Segah”.

HAVA. The melody forming the base of the musical composition; expressing the character, situation, spirit of different music characters and the new melody having the necessary intonation, rhythm, dynamic and timbre means.

HEYRATI. The percussion mugham with the optimist, brave spirits in the root of mugham “Mahur-Hindi”.

HAZAJ. (The literal meaning of the word is to sing, to trill) One of the most spread music rhythms.

HEZIN. The mugham part located between “Kurdi” and “Gulriz” in the dastgah “Shur”, between “Sarbang” and “Huzzal” in the dastgah “Chahargah”, between “Ashur-Avand” and “Saginame” in the dastgah “Mahur”, between “Bayati-Raje” and “Arag” in the dastgah “Nava”.

HEZIZ. (The literal meaning is the low point). The section performed after “Nishib-Faraz” in the dastgah “Shur”.

HIJAZ. 1. The 12th of the main 12 mughams of the music of Near East nations;

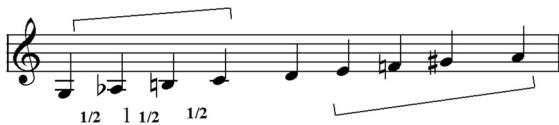
2. The main part between “Bal-Kabutar” and “Shahnaz” in the dastgah “Rast”, between “Bal-Kabutar” and “Bagdadi” in the dastgah “Ravahi”, between “Mavarannahr” and “Shahnaz” in the dastgah “Chahargah” in Azerbaijan music of the 19th century;
3. The part between the percussion mugham “Shamayi-Shams” and “Saranj” in the dastgah “Shur”.
4. The main parts of mugham “Abu-Ata” in Iranian music.

HUMAYUN. 1. One of the 24 main mughams of Near East nation music.

2. The part between “Rahab” and “Tarkib” in the dastgah “Ravahi” (“Rahab”) in Azerbaijan music of the 19th century.
3. The dastgah consisting of the parts such as “Humayun”, “Fili”, “Shushtar”, “Tarkib”, “Bidad”, “Masnavi”, “Uzzal”.
4. In Iranian music: the dastgah consisting of the parts such as “Chakavak”, “Bakhtiyari”, “Moalif”, “Leyli ve Mejnun”, “Tarz”, “Bidad”, “Ney-Davud”, “Guseyi-Chahargah”, “Mavaliyan”, “Abul-chap”, “Bavi”, “Suzi-Gudaz”, “Mureh”, “Nafir” (“Nafir-Farang”), “Shushtari”, “Jamadar”, “Ushshag”, “Uzzal”, “Zabul”, “Bayati-Ajam”, “Bahr-nur”, “Shahnaz”, “Danasari”, “Mansuri”, “Masnavi”.

The mode Humayun (the literal meaning of the word is “the paradise bird”, “happy”) – One of the main 7 modes in Azerbaijan music; in the theory 2 kinds of the voice row are shown: the 1st kind of the mode 1/2 -1.1/2 -1/2 tone formulas appears from the 2 tetra cord of the great terse, the voice row consisting of 9 stages; the 4th and the 7th stages are called the rhythm of the mode. (U.Hajibeyli)

The structure of the 2nd kind mode: 1/2 – 1- 1/2 tone formulas appear with the method of 2 tetra cord. The voice row consists of 8 stages: the 2nd stage is the rhythm of the mode, the 4th stage is the characteristic tone for coadunation. (M.S.Ismayilov). The voice row of the 1st kind of Humayun mode.

“HUMAYUN” MUGHAM NOTES. The mugham “Humayun” was noted instrumentally by N. Mammadov from the performance of tar player Ahmad Bakikhanov (1962), and A. Asadullayev noted Elkhан Mirzefarov’s performance (2003). On the base of this mugham composers have created works with different genres, including Tofiq Bakikhanov has created the symphonic mugham “Humayun”.

HUSEYNI. The 11th of the main 12 mughams of Near east nation music; the part between “Vilayati” and “Ushshag” in the dastgah “Rast”, the part between “Ushshag” and “Vilayati” in the dastgah “Mahur-Hindi”.

HUZZAN. Small mugham section performed between the parts “Maglub” and “Hasar” in the dastgah “Segah” and “Hazin” and “Hodi” in the dastgah “Chahargah”.

i

IGA. Alternating music voices according to the definite rules. Iga is one of the means of basic expression providing the formation of music. Each music sentence, each music intonation which is the small embryo of the tune has the definite accordance, proportionality and regularity that the iga provides it during the period.

IMPROVISATION. Composing or performing the musical composition at the same time. To develop the traditional tune performing and enriching is the main character of folk music activity. During the periods of spreading the improvisation art in professional music the composers improvising the given tune have created the virtuous works.

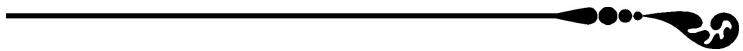
INSTRUMENTAL MUGHAM. The kind of solo performance of the mugham in any instrument (tar, kamancha, ud, ganun, balaban and so on.) One can meet the information about the instrumental performance of mugham in the sources of Middle Ages. It is known that the famous scientist-musician Safiaddin Urmavi is a masterly ud performer. But the application of instrumental mugham in the practice of mastery is connected with the name of Mirze Sadig Asad oglu who was the great tar player, the creator of Azerbaijan tar during the 19th century.

INTONATION. 1. The smallest part with the independent expressive importance of the musical composition sounded practically by the performer;
2. The attitude elevation of sounds in the movement process of the music;

3. The mastery quality of the music sounds during the singing and playing period; the right or wrong performance of music sounds; constant intonation or inconstant intonation.
4. Melodically phrase – the form equal the tune.

ISFAHAN (ISFAHANI). One of the 12 mughams formed the classical music base of Near and Middle East nations.

J

JALD MIZRAB. The traditional method of using mediator in the mastery of tar: usually is performed with trios. One can meet it in the mughams “Segah”, “Chahargah”, “Mahur Hindi” and others.

JIDAYI. The part of mugham. The second part of the mugham “Dashti” belonging to the mugham family “Shur”.

JUMLE. The smallest structure is ended with the definite cadenza in the music. The structure of mugham parts consists of “jumle”.

K

KABILI. The percussion mugham on the basis “Mahur-Hindi.

KAMAN. Azerbaijan percussion musical instrument.

KAMANCHA. The stringed musical instrument. Its bowl is round, the hand is curtained, the face is covered with the skin of the fish or the lung of the cattle. Before it had 3 strings, but now it has 4 strings.

KAMIL. One of the measures met very often in classical Eastern music.

KAR. The name of the sections included into the contents of some dastgahs in ancient music books. One can meet the word “kar” in other booklets about music.

KERESHME. The small section performed at the beginning of the dastgah “Mahur” and “Chahargah”.

KEY-KHOSROVANI. One of the parts of mugham.

KESHISH OGLU. The section performed in percussion mughams (“Maani-Osmanli”) in order to raise the melodies step by step.

KARAMI. Traditional ashug melody; it is about the epos “Asli ve Kerem”. It is performed as a percussion mugham in the practice of the profession of singing. (on the basis of “Bayati-Gajar” or “Segah”)

KARIM ABADI. The part in the mugham “Chahargah” before the part “Mansuriyya”.

KARKUKI. One of the main parts in the content of the dastgahs “Rast”, “Chahargah” and “Nava” in Azerbaijan classical music.

KASMA SHIKASTA. Azerbaijan percussion mugham. As some sentences performed jerkily in the instrumental accompaniment it was called “kesme” (fragmentary). It differs from other kinds of shikasta according to its melodic point. Its vocal part is sounded very lyrically.

KHANANDE.- (Singer) This name is usually given a person who masters the mugham art perfectly. As a rule the singer also plays the “daf” (drum) in a trio.

KOOS. Azerbaijan percussion musical instrument.

KHANANDE AND SAZENDE GROUP. The professional specialists and creators of mugham – the oral traditional professional music. Mugham are created by singers or the performers of folk musical instruments. They usually develop and enrich them.

KHARIJ. (Singing or playing incorrectly) To sing or to play by mistake, not to control the voices during the performance. It usually happens when the singer's hearing ability is weak or he can't arrange the melody.

KHARIJ SEGAH. The mugham being a lower than “Orta Segah” mode.

KHARRAT GULU'S SCHOOL. The mugham school created by Kharrat Gulu who had a great role in the history of Garabag mugham mastery art history. The school having activity in the middle of the 19th century specially gave services in religion. Kharrat Gulu invited the youths with good voices to his school to take part in religious ceremonies, he taught them mugham and rules of singing. But it is a fact, that school was the example in the arrangement of musical school which trained mugham. Though Kharrat Gulu's school had services in the religion it had a great role in the training of some famous singers who also took part in the development of Azerbaijan mugham art. The famous singers of Garabag Haji Husu, Mashadi Isi, Deli Ismayil, Shahnaz Abbas, Abdulbagi Zulalov (Bulbuljan), Keshtazli Hashim, Khechachi oglu Mehemed, Jabbar Garyagdi oglu and the well-known tar player Sadigjan are the students of that school. So, one can see Kharrat Gulu's school as an important level in the development history of Garabag mugham mastery school. After the death of Kharrat Gulu the training were

held in Shusha musical school by the musician Kor Khalife, later Molla Ibrahim continuing the trainings formed the new generation of musicians.

KHAVERAN. 1. The section between the parts “Khojasta” and “Arag” in the dastgah “Rast”; 2. The part between “Bayati-Isfahan” and “Uzzal” in the dastgah “Bayati-Shiraz”; 3. In Iranian music: The part between “Kharazmi” and “Nishanpurek” in the dastgah “Mahur”.

KHOJASTA. (The literal meaning of the word is “lucky”, “happy”) The part performed after the part “Vilayeti” in the dastgahs “Rast” and “Mahur”, alike the central part “Shikesteyi-Fars” according to the melodic point and the most important part in mughamat mode.

KHUN. The method of playing tar in mugham mastery, lengthen the voice of tremor during the performance. As a result of it the beautiful, artistic effect is created, the influence of the music is increased. This method is widely used in instrumental mugham mastery.

KURD OVSHARI. Mugham on the basis of “Shur”. The percussion mugham on the basis of dastgah “Shur”. In the famous symphonic mugham of the same name “Ovshari” composed by Fikrat Amirov the percussion mugham “Maani” was also used very much and the work is completed the savage melodies of “Shur” symphonic mugham that it creates the beautiful thematically unity between the same two works.

KURD-SHAHNAZ. Mugham on the basis of “Shur”.

KURDI. The lyric musical composition performed in kamancha. As its basis from “Bayati-Kurd” it was called “Kurdi”.

L

LAD. The sounds situated in different height and at the same time joining around the constant sound – tonic; including gathering around the interval or the accord formed from the same sound. The sounds creating lad are called stages and beginning from the tonic (the 1st stage) towards up are noted with the numbers. Each stage of the lad carries the definite function. Lads are differed from each other due to their sound structures. It is called the structural formulas of the lad. Each lad is named with its peculiarities.

LADTONALLIG. Defining the lad and its tonics at the same time.

LAL BARMAG. Sounding the string without using the mediator or the fiddlestick in stringed musical instruments.

LAL PERDE. The extra curtains tied among the main curtains in percussion stringed instruments.

LAHN. Sound, voice, motif, tone, melody. Lahn is a pretty melody created from the lucky, joyful relation.

LYRICS. One of the three kinds of the artistic literature. The inner world, the private feelings and anxieties of the hero are reflected in the lyric. The main lyric genres in the music are romance, music and instrumental miniature. There are also lyric opera, lyric cantata and symphonies.

M

MAANI. The percussion mugham on the bases “Shur”.

MAHUR. In Azerbaijan classical music “Mahur”, “Shur”, “Ashiran”, “Dilkash”, “Dugah”, “Zang-Shotor”, “Hijaz”, “Maverrennehr”, “Shahnaz”, “Haji Yuni”.

MAHUR-HINDI. Mugham dastgah. Belongs to “Rast” mugham family. The totality consists of the parts and sections such as “Bardasht”, “Mayeyi-Mahur”, “Ushshag”, “Huseyni”, “Vilayeti”, “Shikesteyi-fars”, “Arag”, “Gerai”. According to the content though it fits “Rast” mugham, is differed due to its character. It includes the excited, magnificent, passionate sounding sections.

MAHURI-MUHEYYER. It is a mugham section. It is performed in “Mahur” mugham after the part “Arag”.

MAKAM. The system formed the base of professional music with the oral tradition of Near and Middle East nations. The term “makam” has some meanings in East musical culture: the place for musician in the palace; the act; sound-structure; modus; sound row; melody type; melodic model; the growth principle of music; the universal variation principle or the growth of the monody; genre; the model of improvisation, the laws of artistic activity.

MAKOM. The idea of professional music with the oral tradition in nations of Uzbekistan and Tajikistan; the regional differences of mugham. The term “makom” has some meanings. The melody-model acting the especial philosophical, social-ethic or lyric-psychological conception. 12 lads: “Ushshag”, “Navo”, “Buselik”, “Rast”, “Irak”,

“Isfahan”, “Zirafkand”, “Buzurg”, “Zangula”, “Rahavi”, “Huseyni”, “Hijaz”; shashmakom 6 lad system: “Buzruk”, “Rast”, “Navo”, “Dugokh”, “Segokh”, “Irok”. Emotional-figurative modus, belonging to this or the other lad, with one parted or many parted vocal, vocal-instrumental or instrumental form, can be performed by a soloist or the ensemble. The genre systems of professional music with oral tradition.

MANEND. The part performed between “Muye” and “Segah” before passing “Orta Segah” in the dastgah “Zabul Segah”.

MANENDE. The part situated between “Muye” and “Segah” before passing “Orta Segah” in the dastgah “Zabul Segah”.

MANENDE-HASAR. The section sung after the part “Bardasht” in the mugham “Zabul Segah”.

MANENDI-MUKHALIF. The part of mugham. The part situated among “Muye” and “Segah” in the mugham “Zabul Segah”. According to the information of A.Badalbayli for the first time the singer Khan Shushunski with his own initiative told to begin singing “Manendi-mukhalif” before “Segah” in the mugham “Mirze Huseyn Segahi”. In such situation “Manendi-mukhalif” carries the essence of the singing dastgah. Later it became the tradition in mugham mastery practice.

MAYE. 1. The main constant act. 2. The first part of the dastgahs.
3. One of the six voices forming the base of music of Near East nations.

MAVERENNEHR. 1. The part situated between “Ruh-ul-arvah” and “Huseyni” in the dastgah “Dugah”.
2. In Azerbaijan classical music: the part between “Bayati-Gajar” and “Bal-Kabutar” in the dastgah “Rast”; between “Zamin-khara” and “Bal-Kabutar” in the dastgah “Rahab”; between “Zamin-khara” and “Hijaz” in the dastgah “Chahargah”.
3. In Iranian music: the part situated between “Abulchap” and “Rak-Abdulla” in the dastgah “Rast-panjgah”.

MIRZE HUSEYN SEGAH. “Segah” performed before “Orta Segah”.

MELODY. 1. Melody, tune; the structure of sounds combining extent and gravity in one-sound rule. It is the important expression means reflecting the different character and spirits which organizes the base of the musical composition.

2. The most expressive sound in the music with homophone structure.
3. The conventional name of the high voice in harmonic practice.

MELIZM. The special signs showing the melodic turnings, adornments around the different sounds of melody. Melizm is the followings: forshlag, gruppetto, mordent, double mordent, trel.

MEJLIS. The place of meeting. It was used in religious schools as “study-room”, “reception”, “meeting hall”. Nowadays it is used as “parliament” in Turkey, Iran and Azerbaijan. In Moslem countries “mejlis” (meeting) has spread in social and cultural life very much. The meetings combined the scientists, poets, singers and musicians took an important part in the development of culture history.

MEJLISI-UNS. The literary meeting. It was organized in 1864 in Shusha in the house of the poet H.A.Agha and continued its activity till 1897 with the leading of Kh. Natavan. M.P.Fena, Kh.Natavan, M.A.Novras, A.H.Yuzbashov, M.Mamai, M.S.Piran and other poets were the active participants of the meeting. Garabag singers were invited to the meetings and on the base of the poems written by those poets were sung mughams.

MEJLISI FERAMUSHAN. The literary meeting. It was organized in M.M.Navvab's house in 1872 and continued its activity till 1910. M.M.Navvab, H.Garadagi, F.Kamina, A.Asi, M.A.Baki, B.Sabur, B. Fadai, M.Katib and other poets were the active participants of the meeting. Garabag singers also took active part in those meetings.

MEJMEUSH-SHUERA. The literary meeting. It was organized in 1880 in Baku. Before the leader was M.Jurmin, then A.Sureyya was a head of the meetings and the meeting continued its activity till 1915. I.Zulali, M.Dilkhun, A.Vagif, A.Jannati, A. Yusif, K.Salik, M.Musavvir, M.Azer and others were the active members of the meetings. Sometimes Seyid Azim Shirvani took part as a guest in the meetings. The ghazals written by the members of the meeting were used very much in mugham mastery by Absheron singers.

MEGLUB. The section situated after “Mukhalif” in the dastgah “Chahargah”.

MEKHLUT. The small section performed before passing “Shikasteyi-Fars” from “Orta Segah” in the dastgah “Zabol Segah”.

MEGAM. Unity of different sounds, acts around the only main root.

Each sound and act has own position and special quality. These qualities create the definite mutual relations among different acts that as a result all acts are characterized with the direction.

MENSURIYYE. The percussion mugham on the base of “Chahargah”. At the same time being in the content of the dastgah “Chahargah” it is considered one of the last part of mugham. It is known that it was performed in the dastgah “Rast”. But in that case only the rhythmic form of “Mensuriyye” was kept, but its melody was “translated” to the base of the dastgah “Rast”.

MESIHI. The last part of the dastgah “Rast”; the part between “Huseyni” and “Shahnaz” in the dastgah “Nava”.

MESNEVI. 1. In Azerbaijan classical music: the part situated between “Suzi-gudaz” and “Shushtar” at the end of the dastgah “Mahur” (that part is called “Masnaviyi-sagil” when it is performed at the end of the dastgah “Rahab” again between “Shushtar” and “Suzi-gudaz”);

2. In Iranian music:

- a) The last part of the dastgah “Shur”
- b) The part situated between the sections “Ushshag” and “Ibadet” (the other variant of “Mesnevi”) of the mugham “Bayati-Isfahan”.

MOALIF. The part performed between the parts “Bakhtiyari” and “Leyli ve Mejnun” at the beginning of the mugham “Bayati-Isfahan”.

“MUGHAM-DASTGAHI” - PROJECT. One of the mugham projects created by Heydar Aliyev Fund. The aim of the project is to restore the old recordings, all parts and sections of mughams performed very skillfully. It is intended to record the dastgahs directly from the concerts and to save them for future generation.

MUGHAM DASTGAH. The greatest genre of Azerbaijan professional music, the perfect and classic form. The meaning of the word “dastgah” is (“dast” – butov (whole), “gah” – yer (place)) the whole place. Dastgah is to perform all parts – part, section, rang, tasnif in vocal-instrumental form, in the level of mugham composition. The main character of the dastgah is to create the succession of mugham parts and sections. As a result of it the development dramaturgy of mugham dastgahs are created. Mugham dastgahlari are the musical compositions with perfect formation, many-parted, in chain structure. Azerbaijan mugham dastgahs are the followings: “Rast”,

“Shur”, “Segah”, “Chahargah”, “Bayati-Shiraz”, “Mahur-Hindi”, “Orta Mahur”, “Mirze Huseyn Segahi”, “Zabul Segah”, “Kharij Segah”, “Shushtar”, “Humayun”. These mugham dastgahs are based on the following modes: “Rast”, “Shur”, “Segah”, “Shushtar”, “Bayati-Shiraz”, “Chahargah”, “Humayun”. Sometimes on the base of a mode some mughams are created, so, the mugham families are created. “Rast”, “Shur”, “Segah” mugham families have been created in Azerbaijan music. The ghazal (a kind of eastern poem) forms the text base of mugham dastgahs. Choosing of ghazals depends on each singer and the character of mugham, for example: ghazals sung in “Rast” are not sung in “Segah” or in “Chahargah”. The performance period of the mugham dastgahs are not constant. The same dastgah can be performed 2-3 hours, 30-40 minutes or 10-15 minutes.

“MUGHAM DUNYASI” – PROJECT. One of the mugham projects created by Heydar Aliyev Fund. During the project the symposiums, the international conference “Mugham art in the 21th century”, different festivals and competitions and the special projects prepared by mugham specialists are intended to be organized.

MUGHAM ENCYCLOPAEDIA – PROJECT. The combined project of Heydar Aliyev Fund and the journal “Musigi dunyasi”. The publication of the project dedicated to Azerbaijan mugham includes the electron, digital and book variants. The electron book: <http://mugham.musigi-dunya.az>

MUGHAM ETUDES. Plays composed by Azerbaijan composers for teaching of folk musical instruments mastery. “Mugham etudes” by Adil Garay and Said Rustamov is used widely.

MUGHAM-IRS – (MUGHAM HERITAGE) PROJECT. One of the mugham projects created by Heydar Aliyev Fund. The purpose of the project is to restore the ancient gramophone records and to prepare new CD albums. During the project it is intended to prepare the following CD albums: “Garabag khanandeleri” (“Garabag singers”), “Unudulmus sesler” (“Forgotten voices”), “Azerbaijan gadin khanandeleri” (“Azerbaijan songstresses”), “Instrumental mughamlar” (“Instrumental mughams”), “Mugham ustaları” (“Mugham masters”).

MUGHAM PROJECTS. The projects intended to save the mugham art traditions such as “Mugham Heritage”, “Mugham dastgah”, “Mugham Encyclopaedia”, “Mugham Anthology”, “Mugham

world”, “Mugham Centre” created by Heydar Aliyev Fund are being realized nowadays. The peculiarities of these projects are connected with just mugham world, mugham phenomenon, they are based on to protect Azerbaijan mugham art, to hand them to the future generation, to investigate them in details and propaganda everywhere. In these projects including the sound recordings, electron and publication variants are also intended to hold the international conferences, festivals and competitions.

MUGHAM MEETINGS. The meeting consisting of singers, performers and mugham connoisseurs existing in Azerbaijan art history. During the second part of the 19th century in big cultural centers such as Baku, Shamakhi, Shusha there were musical meetings organized in aristocratic halls and houses, the different people – famous poets, musicians, culture sponsors, etc. took part in those meetings. Those musical meetings were also named as “musical circle” or “musical salon”. It is necessary to note the followings: “Navvab’s mejlis” in Shusha, “Mahmud Aga’s circle” in Shamakhi, “Meshedi Melik Mansurov’s salon”, etc. All of them had become the real musical school, school of art. The sounds of those meetings were not spread only in big cities but also in countries and villages, the special mugham meetings were organized by music lovers there too.

“MUGHAM MERKEZI” PROJECT. One of the mugham projects created by Heydar Aliyev Fund. The aim of the project is to create mugham centre in Azerbaijan. The center is also considered as an organization of coordinating the activity of all projects about mugham.

MUGHAM COMPETITION. The competition of mugham performers. It is usually organized by different companies, organization in different age levels. The competitions dedicated to the famous mugham masters and to find out the talented youths are usually often held. For example: the competition named after Sadigjan, the competition named after Jabbar Garyagdioglu, the competition dedicated to the 100 jubilee of Uzeyir Hajibeyli, the competition named after Ahsan Dadashov and so on. Organizing of mugham competitions among the school children is a traditional case.

MUGHAM TRIO. The traditional mugham ensemble consisting of three performers – khanande (singer), tar player and kamancha player. The group of singers and performers.

MUGHAM TRIO NAMED AFTER JABBAR GARYAGDI OGLU.

The first mugham trio created attached to the Azerbaijan State Philharmonic named after M.Magomayev. The composition of the trio is Mohlet Muslimov (tar), Fakhreddin Dadashov (kamancha) and Zahid Guliyev (singer). Later the mugham trio worked with other singers and was in tours in many foreign countries. Some CD with the performances of the trio has been also published.

MUGHAM NOTES. Mugham as a kind of oral traditional professional music has been passed from the master to the disciple, from one performer to the other with the help of memory and hearing. The note writing system discovered by Safiaddin Urmavi in the Middle Ages was used by musicians in the East and the musical compositions created by S.Urmevi and A.Maragi have been saved in this system. As a result of application universal Europe note writing system in Azerbaijan music in the 20th century mugham dastgahs, percussion mughams, tasnifs and rangs had been noted and published by the composers and musicians formed after 1930 years. The first examples of Azerbaijan oral traditional music – folk songs and dance melodies had been noted and published in different journals by Russian ethnographers – P.Vostrikov, M.P.Polonski and others from the second part of the 19th century. For the first time the journal “Azerbaijan Turkic folk songs” noted by U.Hajibeyli and M.Magomayev was published in Azerbaijan in 1927. Copying the mugham note to the writing was done for the first time by M.Magomayev. He noted the mugam “Rast” from the performance of Gurban Primov in 1928. That note was not published (It is kept at the ANAS Institute of Handwriting named after Fuzuli). It is necessary to note Niyazi’s services in the branch of noting the writing. The dastgahs “Rast” and “Shur” were noted in vocal-instrumental form the performance of Jabbar Garyagdi oglu, but it was not published either. In 1932 the important work in the branch of noting was done by the contributors with the leading Bulbul of Scientific-investigation musical study attached to Azerbaijan State Conservatory. The first note writings were written from the mughams “Rast”, “Zabul” by Tofiq Guliyev, “Dugah” mugham dastgahs by Zakir Bagirov from the performance of Mansur Mansurov and were given in L.Rudolf’s harmonization. “Shur” mugham noted from the performance of Gurban Primov by Gara Garayev reflects the mugham melodies as they are in original (its hand writing is kept at the archive of ANAS Architecture and Art Institute). Only one part of this handwriting – the part “Maye” was published in the book “The essays about the music history of USSR nations” by V.Belyayev. Besides it at the end of 1930 years F.Amirov

noted the mughams “Rast”, “Shur”, “Segah” from the performance of the singer Bilal Yahya; M.Ismayilov noted the tasnifs from the performance of the singer Alizohrab. In the mentioned book by V.Belyayev two more note writings were given from the performance of Gurban Primov. The first of it was noted in instrumental form the mugham “Rast” by the Russian musician V.Krivonosov. But the second note writing belongs to the composer Tofiq Guliyev. This note writing reflects the vocal-instrumental form of mugham dastgah “Rast”, it was written from the performances of Zulfu Adigozelov and Gurban Primov. During 1960 years the instrumental mughams noted from the performance of Ahmed Bakikhanov by Nariman Mammadov were published: “Bayati-Shiraz” and “Shur” (1962), “Rast” and “Shahnaz” (1963), “Chahargah” and “Humayun” (1962), “Segah-Zabul” and “Rahab” (1965). The mugham “Chahargah” written in vocal-instrumental form during 1970 years by N.Mammadov corresponds the mastery description of the mugham singer Yagub Mammadov, but the mugham “Rast” (1978) fits the mastery description of Hajibaba Huseynov. During 2000 years the note writings of mughams were noted and published by Arif Asadullayev from the performance of the tar player Elkhan Mirzeferov: “Bayati-Shiraz” and “Humayun” (2003), “Rast” and “Chahargah” (2005), “Shushtar”, “Shur”, “Zabul Segah” (2006). Adjoining with mugham dastgahs the examples belonging to other genres were also noted and published: “Azerbaijan folk rangs” by S.Rustamov (the 1st notebook-1954, the 2nd notebook-1956), “Azerbaijan folk rangs” by A.Bakikhanov (1964), “Azerbaijan rhythmic mughams” (1968), “Azerbaijan tasnifs” by R.Zohrabov (1983), “Azerbaijan percussion mughams” (1986), “The percussion mughams” (2004), “Azerbaijan deramed and rangs” (1984) by E.Mansurov and A.Karimov , “Azerbaijan dirangi and rangs” (1986).

MUGHAM OPERA. The original opera genre appeared in Azerbaijan at the beginning of the 20th century. It was formed in the activity of Uzeyir Hajibeyli. The opera “Leyli and Majnun” based on the mugham art and created by him formed the base of opera art in Azerbaijan and in East. Putting this performance on the stage created the formation of musical theatre and the foundation of composer’s art were created in Azerbaijan. At the same time this event has enlarged the limits of mugham mastery and stimulated the singers to perform on the opera stage. Uzeyir Hajibeyli is also the author of the following operas: “Sheykh Sanan” (1909), “Rustam ve Sohrab” (1910), “Shah Abbas ve Khurshid Banu” (1912), “Asli ve Kerem” (1912), “Harun ve Leyla” (1915). The other composers derived

advantage from the activity practice of U.Hajibeyli have created the mugham operas. “Ashug Garib” by Z.Hajibeyov (1916), “Shah Ismayil” by Muslim Magomayev are the interesting examples of this genre. This tradition was continued by the composers in the second part of the 20th century: the operas “Gelin gayasi” (“Bride rock”) by S.Akhundova and “Khanendenin taleyi” (“The fate of the singer”) by J.Jahangirov are from that genre. In the operas “Vagif” by V.Mustafayev and “Natavan” by V. Adigozelov the mughams have been used in order to revive the characters of the famous performers in the subject of the musical composition.

MUGHAM RECORDINGS. The first sound recordings of mughams in gramophone recordings began to appear from 1900 years. For the first time in the East musical history with the invitation of the company “Gramophone” the voice of Jabbar Garyagdi oglu was recorded in 1906 in Riga. Later Alasgar Abdullayev, Seyid Mirbabayev, Islam Abdullayev, Mashadi Mammad Farzaliyev, Kechachi oglu Mahammad, Majid Behbudov, Seyid Shushinski and other singers were invited to Riga, Warszawa, Petersburg, Kiev, Moscow, Tbilisi by the companies “Gramophone”, “Sport-Record”, “Pate” and their voices were recorded. Mostly these singers were accompanied by the tar player Gurban Primov and the kamancha player Sasha Oganezashvili. The other level of recording of mughams were held by the Scientific-investigation music study attach to Azerbaijan State Conservatoire with the leading of Bulbul. Folk songs and tasnifs, mughams by Jabbar Garyagdi oglu and other singers were also recorded and some of them were noted too. Nowadays the recordings of mugham performers are published in the form of CD – DVD in Azerbaijan and foreign countries with a number of copies. As the most valuable treasure of national music the ancient gramophone recordings are saved in Azerbaijan State Recordings Archive, in the memorial house of U.Hajibeyli and in the funds of Azerbaijan State Musical Art Museum. A part of the ancient gramophone recordings have been digital restored by the creative group of the journal “Musigi dunyasi”. The catalogue of gramophone recordings were placed in internet site “Azerbaijan discography” (1900-1940) and that catalogue includes a great number of information. Besides that the creative group of the journal “Musigi dunyasi” had a project called “The ancient gramophone recordings” with the joint of Azerbaijani Embassies in Germany and France (2003-2005), about 450 CDs with the recordings of the famous singers were introduced to the museums and the State Sound Recordings Archive. The electron catalogue of Azerbaijan Discography: <http://diskografiya.musigi-dunya.az>.

MUYE. The section performed between “Mayeyi-Zabul” and “Manand-Mukhalif” in the dastgah “Zabul Segah”; the section performed between “Salmak” and “Leyli ve Majnun” in the dastgah “Shur”.

MUBERRIGE. 1. The part situated among “Shikesteyi-fars” and “Arag” in the dastgahs “Zabul” and “Rahab”.

2. In Iranian music: The part among “Garache” and “Nahib” or “Bayati-Ajam” and “Garache” in the dastgah “Rast-Panjgah”.

MUKHALIF. The part between “Hasar” and “Maglub” in the dastgah “Chahargah”.

MUHEYYER. The part performed after the part “Arag” in the dastgah “Mahur”.

N

NAGARA. The percussion musical instrument.

NEHOFT. The mugham part situated between “Hezin” and “Gavesht” in the dastgah “Neva”.

NEY. One of the ancient wind musical instruments of Azerbaijan. It is prepared from the wood, cane or bronze. It is a drum form, it consists of a tube in 60-70 cm length. There is no mouthpiece in the top. There are only three or six holes which definite the height of the sounds. Its voice is very charming, tender and effective.

NEY-DAVUD. The mugham part situated between “Bidad” and “Bavi” in the dastgah “Humayun”.

NEFIR. Wind musical instrument. The mugham part performed between “Mureh” and “Jamederan” in the dastgah “Humayun”.

NEFIR-FARANG. In East music: the small instrumental episode performed before “Novruz-araba” from “Muattar” in the dastgah “Rast-Panjgah”.

NEHAVEND. The mugham part.

NEKHJIRKAN. One of the mugham parts in Middle Ages.

NESTERI. The last mugham part of the dastgah “Neva”.

NEVA. 1. The second of 12 main mughams in classic musig of Near

East nations; 2. In Azerbaijan music: The dastgah consisting of the following parts and sections: “Neva”, “Nishapur”, “Deramed-Shahnaz”, “Buselik”, “Huseyni”, “Masihi”, “Shahnaz”, “Haji Yuni”, “Bayati-kurd”, “Azerbaijan”, “Ashiran”, “Zang-Shotor”, “Karkuki”, “Shah Khatai”, “Afshari” and “Shikasteyi-Shirvan”. 3. In Iranian music: The dastgah consisting of the following parts and sections: “Mayeyi-Neva”, “Gardaniyya”, “Gavesht”, “Nehovt”, “Bayati-Raje”, “Hazin”, “Arag”, “Ushshag”, “Nishapurek”, “Mulk-Huseyni”, “Khojasta”, “Rahab”, “Zamineyi-Huseyn”, “Huseyni”, “Buselik”, “Masihi”, “Tagdis” or “Takht-Kavus”, “Ashiran”, “Nizir-Sagir”, “Firuz-Bineva” and “Nesteri”.

NEVAYI. 1. Any played music part in the style of “Neva” or on the base of “Neva”. 2. The song created the honor of Amir Alishir Nevai.

NEVAYI-NISHAPUR. The second name of the dastgah “Neva”.

NIIRIZ. In the music of East nations: the part situated between “Nishapurek” and “Dilkesh” in the dastgah “Mahur”; the part situated between “Ushshag” and “Bayati-Ajam” in the dastgah “Rast”.

NIMRUZ. One of the mugham parts.

NISHAPUR. The first part in the dastgah “Neva”.

NISHAPUREK. The part in the dastgah “Neva”.

NISHIBI-FERAZ. (the literal meaning of the word is “ups and downs”).

1. The part performed after “Sarenj” in the dastgah “Shur”; the connecting part performed before “Bayati-Isfahan” in the dastgah “Bayati-Shiraz”.

NOTE. The sign of different sounds; it is written in the form of circle or blacken, different signs are added. The graphical description of the note means the length of the sound, but its place in the line with 5 ruled means the height of the sound.

NOTE LINES. The line consisting of 5 parallel horizontal straight lines; the notes are written on it; the lines are numbered from low to top; it helps to definite the height of the voice. Notes are written: a) on the lines; b) among the lines; c) on the top line; d) under the low line. At the same time the extra lines are also used. The name of the notes written on the note line and their origin are definite according

to the key sign at the beginning of the line; in order to specify the height of the written voices the alteration signs are used.

NOVRUZ-BAYATI. One of the 24 parts in classical music of Near East nations.

NOVRUZ-BUZURG. One of the parts in mugham.

NOVRUZI-REVENDE. The prelude of “Rast” mugham dastgah: the second name of the part “Bardasht-Rast”. The Persian meaning of the word is “Novruz” – the new day, “Revende” – to begin the departure.

NOVRUZ SEBA. One of the 24 parts in classical music of Near East nations.

NOVRUZ KHARA. One of the 24 parts in classical music of Near East nations.

NUSHIN BADE. The mugham part.

NUZHE. The stringed instrument discovered by Safiaddin Urmavi. It has 81 strings. It is known that one can get 27 different voices if three of the strings are played in the same unison.

O

ORCHESTRA OF AZERBAIJAN FOLK MUSICAL INSTRUMENTS.

The musical collective formed on the base of the folk musical instruments performing with the notes. The scheme of the orchestra includes the instruments such as wind instruments – balabans (1,2,3,4), tutek, zurna, clarinet, goboy, fleyta; percussion instruments – gaval, nagara, gosha nagara; stringed – bow instruments – kamancha, contrabass; stringed-mediator instruments – tar (1,2,3), saz (1,2), ganun, bass-tar (dutar-bass), ud, piano. For the first time this orchestra was created by Uzeyir Hajibeyli in 1931. The first works for this orchestra “Chahargah” and “Shur” were written by him. Later goboy, piano and other instruments were added to this orchestra.

ORTA MAHUR. The mugham performed one level higher than “Mahur-Hindi”. If the white string of the tar is tuned up “do” note, in this case the base of “Orta Mahur” becomes in the note “fa”.

ORTA SEGAH. The origin of “Segah” mugham in the dastgah “Zabul Segah”. As a rule it is performed after the part “Manend-Mukhalif”. If the white string of the tar is tuned up “do” note, in this case the base of “Orta Segah” becomes the note “mi”.

OUVJ. (the literal meaning of the word is “the highest level of sky”). The part sounded in the highest register, carrying the function of high-pitched tone (for example, “Arag” part).

P

PASHREV. The genre of the instrumental music; the instrumental prelude performed before each mugham or dastgah.

PANJGAH. The part performed after “Arag” in the dastgah “Rast”. As the position of this part is important in the dastgah “Rast”, the dastgah is mostly called “Rast-Panjgah”.

PERDE. 1. Arrangement of each sound; 2. The part tied to the hand of some stringed musical instruments such as tar, saz, dutar, tanbur and so on. It is prepared from the intestine of sheep as a thin rope and is worked up. The performers have called the “perde” with different names and at the same time it means the voice in the musical instrument; 3. The definite part of the play written for the theatre.

PERDE VURMAG. In the practice of playing tar with fingers pressing the strings. In this case the voices are not sounded correctly.

PERFECT HEARING. The ability of specifying the exact height of the voice. The existence of perfect hearing is not important for music, but it usually helps its professional growth.

PERFOMER. The musicians such as a conductor, a band-master, a singer, a pianist, a violinist performing the musical plays reflect the idea, thoughts and spirits of the composer with their work.

PER-PERESTUK. The most effective instrumental pacing up and down in the base of the dastgah “Chahargah”.

PERVANE. The part performed between “Zang-Shotor” and “Ruh-Afza” at the beginning of the dastgah “Rast-Panjah” in the ancient classical music.

PEST. 1. To sing bass, deep sound in the low register; 2. to sing slowly.

PESTKHAN. The singer performing the plays in deep sound.

PISHDERAMED. 1. The prelude performed for “whole dastgah” by the group of singers; 2. The percussion instrumental part before the base of mugham.

PROFESSIONAL MUSIC WITH ORAL TRADITION. The highest level of Azerbaijan music of art with oral tradition; mugham art, the singer having special trainings, the activity of professional musicians, mughams with small forms, percussion mughams, tasnif and other genres are considered. The role of singers and musicians in the appearance, formation and development of these genres are very great. For singers and performers the mugham dastgahs based on the hard mode system are considered the product of high creating thinking. In the limits of demanded laws the performers can create the new traditions, original styles, schools with their own perfect talent, rich thinking and beautiful taste in mugham art. One of the important factors of traditional –professional music art is to have oral character, it means to pass it with oral form, with the help of memory from the master to the disciple, from one performer to the other. Traditional-professional music performers perform in solo form, such kind of performing style shows the vivid importance of oral tradition in the development of mugham art.

R

RAK. 1. The episode between the part “Panjgah” and the section “Khavarān” in the dastgah “Rast”; due to the other variants after the part “Khojeste” the sections “Rak-Hindi” and “Rak-Khorasani” are performed in the dastgah “Rast”; 2. In the ancient classical music: as a rule at the end of the dastgahs “Rast” and “Mahur” (after performing the last part) it was necessary to stay in the section called “Rak-Abdulla”. As a matter of fact “Rak-Abdulla”, “Rak-Khorasani” and “Rak-Hindi” are the different variants of the same melody.

RAST. One of the 12 mughams of classical music of Near East nations. The ancient musicians were called the mugham “Rast” the mother of the mughams. “Rast”

In Azerbaijan music: the dastgah consisting of parts “Novruz-Ravende”, “Rast”, “Ushshag”, “Huseyni”, “Vilayeti” (sometimes “Dilkesh”), “Khojesta”, “Khavarān”, “Arag”, “Panjgah”, “Rak”, “Amiri” and “Masihī”.

RAST MEGAM. The 1st of the seven main modes in Azerbaijan music (U.Hajibeyli). Its structure is 1-1-1/2 tune formulas with three tetra cord; the sound row consists of ten stages. The 4th, 6th, 7th, 8th stages of the sound row of the mode constists the base of parts of mugham “Rast”; the musical examples – folk songs, dances, ashug melodies formed in this mode are based on those stages.

RAST MUGHAM FAMILY. The mughams created in the mode of “Rast” forms “Rast mugham family”; the mughams such as “Mahur-Hindi”, “Orta-Mahur”, “Bayati-Gajar”, “Dugah” are alike to each other according to their subject, at the same time they are differed from each other due to their character, content and tonality.

RAST MUGHAM NOTES. The mugham “Rast” has been noted in different performances a few times. The tar player G.Primov’s performance was noted by M.Magomayev (in 1928, handwritting), the singer Jabbar Garyagdi oglu’s performance was noted by Niyazi (in 1935, handwritting), the tar player M.Mansurov’s performance was noted by T.Guliyev (in 1936, Baku), the singer Zulfi Adigozelov and the tar player Gurban Primov (handwritting, some parts of it was published in the book “About music folklore and the ancient writings, Moscow, 1971”), Ahmed Bakikhanov’s performance was noted by N.Mammadov (Baku, 1963), from the performance of the singer Hajibaba Huseynov and the tar player Bahram Mansurov (Moscow, 1978), the tar player Elkhan Mirzeferov’s performance was noted by A. Asadullayev (Baku, 2005), “Rast” mugham has been used in composer activity very much. On the base of this mugham dastgah Niyazi has composed the symphonic mugham “Rast” (in 1949).

RAST-PANJGAH. The second name of “Rast” mugham in Azerbaijan music. This mugham is one of the main dastgahs in Iranian music.

RAVENDI. The mugham part in the dastgahs “Rast” and “Humayun” in modern East music.

REPOITOIRE. The collection of performed plays by any singer or the theatre group.

REJEZ. The percussion mugham at the end of the dastgah “Chahargah”, the part performed before “Mensuriyye”.

REHAB. The dastgah consisting of the parts and sections in Azerbaijan music: “Rahab”, “Humayun”, “Tarkib”, “Uzzal”, “Bayati-turk”, “Bayati-Gajar”, “Zamin-Khara”, “Maverannahr”, “Bal-Kabutar”, “Hijaz”, “Bagdadi”, “Shahnaz”, “Azerbaijan”, “Arag”, “Ashiran”, “Zang-Shotor”, “Osmani”, “Bayati-Kurd”, “Bayati-Shiraz”, “Haji Yuni”, “Sarenj”, “Shushtar”, “Masnevi-Sagil” and “Suzi-Gudaz”.

REMEL. Musical measure. It has many kinds. These kinds are classified according to the definite rules. In Arabian-Iranian classical music

the measure “remel” has two parts: “remel-khafif” and “remel-sagil”. In Azerbaijan music the measure “remel” is also used very much.

RENG. The instrumental music genre in Azerbaijan oral traditional professional music. It has the punctual metro-rhythmic sized, various melodic structure. The genre “reng” is performed as the independent plays or in the content of mugham dastgahs.

ROOT. The main system is shown according to the comparison with the mathematical quantity. The root with 12 voices with the equal temperate has been accepted. It is accepted as a real sounding of musical instruments with note recordings. In Azerbaijan music the modes consisting of the base of mughams are given in the definite roots. In other words, each mugham is performed according to its root.

RUBEND. One of the last parts of the dastgah “Chahargah” in Azerbaijan music of the 19th century.

RUH-UL-ARVAH. The first part in the dastgah “Dugah”.

RUBAB. The stringed musical instrument. It was used in music life of all Near East nations. Now basically it is liked by musicians of Middle Asia. Rubab has some kinds. Each kind is named with the spread region, for example: tajik rubab, gashgar rubab, afghan rubab and so on. Sometimes the same rubab in the same kind and construction is called differently. Rubab has 3 main strings, but sometimes extra strings are also connected. Rubab strings are sounded with a little mediator prepared from the horn of the cattle.

S

SANTUR. The stringed, percussion musical instrument.

SARANJ. The part situated between “Hijaz” and “Nishibi-Feraz” in the dastgah “Shur”.

SAZENDE. Musician, performer.

SEGAH MUGHAM. One of the 24 mughams in music of Near and Middle Asia nations. One of the famous mughams in Azerbaijan. There are some variants of “Segah” in mugham art: “Zabul Segah”, “Kharij Segah”, “Mirze Huseyn Segah”.

SEGAH MUGHAM FAMILY. “Segah” is one of the most famous and monumental dastgah in Azerbaijan music. There are some variants of “Segah” in Azerbaijan: “Orta Segah”, “Kharij Segah”, “Mirze Huseyn Segahi”, “Zabul Segah”, “Hashim Segah”. One can meet among the ancient gramophone recordings the variant of “Yetim Segah” performed by Islam Abdullayev. Generally as I.Abdullayev was the famous master of this mugham, this mugham was named as “Segah Islam”. All variants of “Segah” were sung in his repertoire. All mughams belonging to the mugham “Segah” are differed according to their tonality and that is why the mugham “Segah” has created the particular tonality system in itself.

SEGAH MUGHAM NOTES. The mugham “Segah Zabul” belonging to the family “Segah” was noted by composers. T. Guliyev was noted the mugham “Zabul” from the performance of M. Mansurov (1936), the instrumental mugham “Segah Zabul” was noted by N. Mammadov from the performance of A. Bakikhanov (1965), E. Mirzeferov’s performance was noted by A. Asadullayev (2006). This mugham is also used in composer activity. V. Adigozelov has created “Segah symphony” on the base of this mugham (2005).

SETAR. The ancient musical instrument with three strings.

SELMEK. 1. The part situated between “Dashti” and “Muye” in the dastgah “Shur”; 2. In East music: the part between the sections “Gerayli” and “Molla Nazi” in the dastgah “Shur”.

SEMAYI-SHAMS. The percussion mugham belonging to the dastgah “Shur”. As a rule it is performed before “Zemin-Khara” or after “Shikesteyi-Fars” (before the part “Hijaz”).

SENJ. The musical instrument with seven strings.

SES. Any melodic line forming the music texture.

SHAH KHATAI. The part between “Abulchap” and “Azerbaijan” in the dastgah “Shahnaz” in Azerbaijan music; ashug music form.

SHAH PERDE. The tunes sounded in taut stringed musical instruments.

SHAHNAZ. The small mugham. In the practice of the 19th century mastery it was an independent mugham dastgah and the section of mugham, after “Vuzuhul-Argam” it has become the small volume mugham. It belongs the mugham family “Shur”. Its structure consists of three parts: “Shahnaz”, “Dilkash”, “Zil-Shahnaz” (“Shaddi-Shahnaz”). The music of this mugham is excited, passionate, at the same time lyric and effective. One of the six tunes of East nations in Middle Ages.

SHAKHE. The totality of mugham parts based on the mode of the dastgah and in the branch of the same dastgah intonations. “Dashti”, “Abu-Ata” and other small mughams belong to the family of the mugham “Shur”.

SHAMAKHI MUGHAM MEETINGS. The musical poetic meetings

were organized by the famous landlord Mahmud Aga in Shamakhi in the second part of the 19th century and those meetings took an important part in the development of singing profession in Shirvan region. During those periods the other literary meeting “Beytus-Sefa” was also formed in Shamakhi by Seyid Azim Shirvani. Mahmud Aga was a sponsor of the members of that meeting. He often organized the competition of singers in the special hall of his proper house and awarded the conquerors with valuable presents. In the second part of the 19th century many travelers usually were guests in his place. The French writer Aleksandr Duma, Russian painter Gagarin and others' information about it is very interesting. The musicians from different places such as from Tbilisi, Garabag, Iran, etc. also attended those musical meetings. The famous musicians such as Haji Husu, Mashadi Isi, Bulbuljan, Ardabilli Sattar, Sadigjan, Jabbar Garyagdi oglu and others were the favorite guests of Mahmud Aga. He also invited the young musicians and trained them in classical East music. His meetings were a school of mastership for the musicians in the whole area of Caucasian. Singers and musicians such as Mirze Mehemmedhesen, Mehdi, Mabud, Shukur, Davud Safiyarov, Mehemmedgulu and Humayi were the students of Mahmud Aga. It is not accidental that the name of Mahmud Aga and Shamakhi musical school are remembered and showed as a model.

SHASHMAKOM. Uzbek, Tajik professional musical genre belonging to the Middle Ages. It was formed in the 18th century. The musical composition “Shashmakom” consists of 6 large independent plays: “Buzruk”, “Rost”, “Navo”, “Dugokh”, “Segokh”, “Irok” (makoms). Nowdays Shashmakom has two kinds: “Bukhara” and “Kharazm”. Shashmakom has been noted entirely.

SHADDI-SHAHNNAZ. The part of mugham. “Shadd” is called the high-pitched tone of a melody, it gives the high tone meaning of “Shahnaz”. Sometimes it is called “Zil-Shahnaz” in the mastery practice.

SHAKKI-SHAHNNAZ. The part of mugham. Its literal meaning is “Shahnaz” with “suspicion”.

SHARG CONCERTS. The name given to the performances of musicians and singers in musical sketches at the end of the 19th century. The aim of those concerts held in Moscow, St.Petersburg, Tbilisi and so on were to help pecuniary aid especially the poor Muslim (Azerbaijanian) students. As the program of “Sharg concerts”

consisting of the performances of singers and trio groups with mughams and tasnifs (national rhythmical melody) to differ them from symphonic and camera musical concerts those concerts were called with that name. The first “Sharg concert was organized in “Khandemirov’s theatre” in Shusha in Azerbaijan in 1901 with the initiative of the writer A.Hagverdiyev. The best trio groups and the famous singers such as Jabbar Garyagdi oglu, Kechachi oglu Mehemmed, Gasim Abdullayev, Mirze Sadig Asad oglu (Sadigan), Mashadi Zeynal, the well-known ashugs Abbasgulu and Najafgulu from Gulabli were invited to that concert. The concert was over with the musical performance “Azerbaijan wedding” compiled by A.Hagverdiyev. In 1902 the first “Sharg concert” in Baku was also organized by A.Hagverdiyev, the same concert program was again shown in Shusha and the famous singers of Baku Alasgar Abdullayev and Seyid Mirbabayev took part in that concert. The tradition of “Sharg concerts” (east concerts) are being continued with the names “Mugham concert”, “Mugham akhshami” nowadays and attracts a lot of audience. These concerts take the important role of developing, immortalizing and propaganda of mugham art.

SHARG GEJELERI. The name of concerts with large programs held at the beginning of the 20th century in Azerbaijan. The performances of singers and ashugs, the small theatre performances and dances were organized in the concerts “Sharg gejeleri”. The first “Sharg gejesi” was held for the poor people by the organization “Muselman kheyriyye jemiyyeti” (“Muslim” charitable society) in 1907 in Baku.

SHIKESTEYI-FARS. The central part created on the 5th stage of some mugham mode, for example: (“Shur”, “Segah”, “Dashti” and so on.)

SHIKESTE. The precession mugham in the mode “Segah”. Its size is 2/4. It has some kinds: “Garabag shikestesi”, “Kesme shikeste”, “Shirvan Shikasta” and so on.

SHIRVAN SHIKESTESI. One of the kinds of Shikeste.

SHOBE. The complete and independent part due to the melodic and mode point of mugham dastgah.

SHUR. One of the main mughams in Azerbaijan folk music. The root of the mugham “Shur” takes an important place in ashug music activity, many of ashug songs are in the root of “Shur”. Usually Azerbaijan folk songs, dance melodies and other instrumental forms

(“jangi”, “gahramani”, “koroglular” and so on) are created in the root of the mugham “Shur”. The dastgah “Shur” is considered the greatest and the most monumental dastgah among the other dastgahs. Though some dastgahs such as “Shur-Shahnaz”, “Abu-Ata”, “Dashti”, “Bayati-Turk” considered the independent dastgah in fact belong to the mugham “Shur”. “Shur” has percussion mughams by comparison other dastgahs (“Semayi-Shams”, “Ovshari”, “Osmanli” (“Maani”), “Arasbari” and so on).

In laconic form the following parts and sections are in the content of the dastgah “Shur”: “Maye”, “Selmek”, “Haji Yunii”, “Shur-Shahnaz”, “Buselik”, “Bayati-Gajar” (“Bayati-Turk”), “Shikesteyi-Fars”, “Ashiran”, “Shamayi-Shams”, “Zamin-Khara”, “Hijaz”, “Sarenj”, “Nishib-Feraz”. The mode “Shur” is one of the 7 main modes in Azerbaijan music (U.Hajibeyli). Its structure consists of 1-1/2-1 ton formulas three tetra cord connecting method; its sound row is 10 stages, the 4th stage is tonic stage. The sound row of the mode Re “Shur”.

SHUR MUGHAM NOTES WRITING. The mugham “Shur” was noted in the instrumental form by N.Mammadov in the performance of A.Bakikhanov (1962), and it was also noted by A. Asadullayev in the performance of E.Mirzeferov (2006). This mugham is applied very much in the activity of composer. Fikrat Amirov created the symphonic mughams “Shur” and “Kurd-ovshari” on the base of this mugham (1948).

SHUR-SHAHNAZ. Mugham including the parts “Shahnaz”, “Dilkash”, “Shaddi-Shahnaz” in “Shur” mode.

SHUSHTER. The small dastgah including the parts “Bardasht”, “Amiri”, “Shushtar”, “Tarkib”. “Shushtar” is one of the 7 main modes in Azerbaijan music. Its structure is 1/2-1-1/2 tone formula with two tetra cord style, the sound row is 8 stages, the 6th stage is tonic stage. The 3rd, 6th, 7th stages of the sound row of mode contains the base of mugham “Shushtar”, the music examples created in this mode are based the same stages. The sound row of “ly” “Shushtar” mode:

“SHUSHTAR” MUGHAM NOTES. The mugham “Shushtar” was noted in the instrumental form by A. Asadullayev in the performance of E.Mirzeferov (2006).

SINGING. The art of singing vocal; being one of the ancient kinds of music mastery it is based on the habits of delivering the figurative-artyistic subject of musical composition with the help of the musician’s voice. Singing can be solo, ensemble and chorus forms. Singing is usually sounded by the instrumental accompaniment.

SOLO. A piece of music, dance or entertainment performed by only one person. The most important part in ensemble. The solo performance of mugham in different instruments is applied widely in mugham mastery. In mugham ensemble the performance of the singer is important as solo, but the solo of tar and kamancha in different episodes are remarkable.

SOLOIST. A solo performer; the soloist – the singer in mugham mastery performs the song to the accompaniment of the instrumental ensemble.

SONG. The form of vocal musical art connecting the music character with the poetical melody. The vocal-instrumental episode based on the intonations of some parts in the dastgahs.

SUMSU. The wind musical instrument prepared from the reed.

SYMPHONIC MUGHAM. One of the genres in Azerbaijan music. It was created by Fikrat Amirov in 1948. Basing the composition characters and music materials of mughams F. Amirov created the symphonic plays “Shur” and “Kurd-Ovshari” and they were the base of this genre in Azerbaijan symphonic music. The main character of the genre is the principle of growth rising little by little belonging the character of mugham dastgah, its compositional structure, dramaturgical movement line have been saved, at the same time, the methods of the symphonic working in the development of mugham melodies, variety have been also applied. Many of Azerbaijan composers have used this genre. Niyazi has composed the mugham “Rast”, S. Alasgarov has composed “Bayati-Shiraz”, F. Amirov “Gulustan Bayati-Shiraz”, T. Bakikhanov “Humayun”, “Neva”, “Rahab” and other symphonic mughams.

T

TAR. 1. The taut string musical instrument. It has spread in Iran, Middle Asia, Dagestan and in other neighboring countries. But Azerbaijan tar differs from Iranian tar according to its structure, construction. During the second part of the 19th century the famous representative of Azerbaijan music art Mirze Sadig Asad oglu changed the construction of musical instrument tar on the base of scientific-acoustic principles. He increased the number of strings in order to strength the voice of tar; tied the extra curtain (called zabol) in the top part of the hand, he helped to use tar mastery techniques; 2. Drum; 3. String.

TARZAN. The performer of the instrument tar; a professional musician performing as a soloist or an accompanier.

TABIL. A percussion musical instrument.

TAKHNIS. Very high-pitched tone.

TAGSIM. 1. The free improvisation on the main base; 2. Mugham or mugham part in Turkish music.

TERANE. Melody, song, tune.

TARKIB. The second part in the mugham “Shushtar”, the part between “Shushtar” and “Uzzal” in the dastgah “Humayun”.

TASNIF. The little song with accurate and constant sizes performed between the parts of dastgah.

TUTEK. The wind instrument prepared from the wood.

U

UD. The ancient stringed instrument performed with the mediator by Near East nations. It has spread in Arab countries, Turkey and Iran. During the centuries the instrument ud has been amended and its construction has been changed. The modern instrument ud is a musical instrument with six strings. Five of them are connected double, but the sixth is connected alone. The arrangement and order of the strings are very strange: the melodic strings are in the middle, but the bass strings are connected from sides.

UN. Voice, sound, vocal voice.

UST MIZRAB. In the practice of tar mastery the method of touching the mediator on the strings each time only from top to bottom.

USHSHAG. The 1st of the main 12 mughams of classical music of Near East nations; 2. One of the sections performed in the base of the dastgah “Rast”.

UZZAL. The high-pitched tone part situated at the end of mugham after “Khaveran” part in the dastgah “Bayati-Shiraz”.

V

VAMIG. The ancient percussion mugham.

VILAYETI. One of the central parts performed in the dastgahs “Rast” and “Mahur”.

Y

YEDI-HASAR. The section situated between “Arag” and “Ashig-gush” in the dastgah “Zabul Segah”.

YETIM SEGAH. The mugham performed in sad mood on the base “Kharij Segah”.

Z

ZABUL. 1. In Azerbaijan classical music: The part situated between “Segah” and “Yedi-Hasar” in the dastgah “Chahargah”; 2. In Iranian music: a) The part situated between “Uzzal” and “Bayati-Ajam” in the dastgah “Humayun”; b) The part situated between “Badr” and “Mayeyi-Sagir” in the dastgah “Chahargah”.

ZABUL SEGAH. The dastgah (system) connecting the following parts: “Mayeyi-zabul”, “Muye”, “Manendi mukhalif”, “Segah”, “Makhlug”, “Shikesteyi-fars”, “Murebbige”, “Arag”, “Yedi-Hasar”, “Ashig-Gush”.

ZAMIN-KHARA. (The literal meaning of the word is “rocky place”) 1. In Azerbaijan classical music: the part situated between “Mansuriyye” and “Rak-Hisar” in the dastgah “Rast”; the part situated between “Bayati-Gajar” and “Maverannahr” in the dastgah “Rast”; the part situated between “Mansuriyye” and “Maverannahr” in the dastgah “Chahargah”; 2. The part performed after “Samayi-Shams” in the mugham “Shur”. This mugham has a very plaintive, languid and effective intonation. That is why in religious rituals the elegies are composed on the base of “Zamin-Khara”.

ZAMR. A wind musical instrument.

ZANGI-SHUTUR. (The literal meaning of the word is “tinkling”)

1. The part situated between “Rak” and “Arag” at the end of the dastgah “Dugah”; 2. Before this part was performed between “Ashiran” and “Karkuki” in the dastgahs “Rast”, “Chahargah” and “Neva”.

ZANGULE. 1. The 9th of the main 12 mughams of classical music of Near East nations. 2. One of the ornamental and adornment tricks used in Azerbaijan vocal music activity.

ZARBI MUGHAM. Azerbaijan original folk music form consisting of the mugham performed the difficult and changeable rhythm on the base of the free improvisation according to the rhythmic point of the vocal part and the accurate and constant sized from the music with the instrumental escort, for example: “Heyrati”, “Shikeste”, “Mensuriyye”, “Keremi”, “Maani”, “Ovshari”, “Arazbari” and so on.

ZIL. The high-pitched tone.

ZIRAFKAND. The 7th of the main 12 mughams of classical music of Near and Middle East nations.

ZIRKESH. The small section at the beginning of the dastgah “Shur”.

ZIRVE. 1. The top of the interval; 2. The top of the melody.

ZURNA. The wind instrument prepared from the wood. There are 7 holes in the front section and a hole in the back side of it, they are usually closed or opened with the fingers in definite times during the performances. Zurna had many kinds such as: “asefi zurna”, “arabi zurna”, “ajami zurna”, “gaba zurna”, “shahabi zurna”, “jure zurna” and so on.

ZUKHMET. A mediator.

ZUMZUME. To sing the favorite music slowly. It is mostly used in the process of mastering the melody of the music.

GLOSSARY

GLOSSARY

A			
Abulchap	131	Baki mugham mejlisleri	135
Afshari	131	Bal-Kabutar	136
Alet	131	Balaban	136
Aletshunaslig	132	Bakhtiyari	136
Alt mizrab	132	Bam	136
Amiri	132	Barbat	136
Arachalgi	132	Bardasht	136
Araq	132	Barmag	136
Arazbari	132	Bas aletler	137
Arganun	132	Bas tar	137
Aruz vezni	132	Basic tone	137
Asas pilleler	133	Basit	137
Ashig-Gush	133	Bayati	137
Ashikh	133	Bayati-Ajam	137
Ashiran	133	Bayati-Isfahan	137
Avaz	133	Bayati-Kurd	137
Avazat	133	Bayati-Gajar	137
Avazi-nagis	133	Bayati-Raje	137
Avazi Khosh Ulu mugham	133	Bayati-Shiraz megami	137
Avaze	133	“Bayati-Shiraz“ mughami	138
Avazekhan	133	“Bayati-Shiraz“ mugham	138
Ayag etme	133	notes	
Azerbaijan	133	Bayati-turk	138
Azerbaijan folk music basis	134	Beste-Nigar	138
		Beytus-Sefa	138
		Bidad	139
		Bogaz	139
		Buselik	139
		Buzurg	139
B			
Bab-Tahir	135	C	
Bagdadi	135		
Bahr-nur	135	Chahargah megami	140
Bahr	135	Chahargah mughami	140

Explanatory mugham dictionary

“Chahargah” mugham notes	141	F	
Chahar mizrab	141	Fili	147
Chalgi aletleri fesilesi	141	Folk musical instruments	147
Chanag	141	Folk songs	147
Chakavak	141	Folklore	147
Chang	141	Folk-professional music	148
Chagana	141	with oral tradition	
Choban Bayati	142		
Classic	142	G	
Composer	142	Gabri	149
Conductor	142	Gaf	149
Connecting part	142	Gafgaz Humayunu (Caucasus Humayun)	149
Culmiation	142	Ganon	149
D		Ganun	149
Daf	143	Gana, gina	149
Deramed	143	Garabag mugham school	149
Dastgah	143	Garabag mugham meetings	150
Dashti	143	“Garabag singers”	150
Dilkash	143	Garabag shikastasi	151
Dilruba	144	Gardaniyye	151
Diringi	144	Gatar	151
Duet	144	Gatar-Bayati	151
Duettino	144	Gaval	151
Dulogiya	144	Gaynatma	151
Dugah	144	Gemensiz	151
Dutar	144	Gerai	151
E		Gerre	152
Elegy (Ağı)	145	Geside	152
Ensemble	145	Gezishme	152
Ensemble of Azerbaijan	145	Ghazal	152
folk musical instruments		Gosha gafkiye	152
Eser	146	Gosha nagara	152
		Gramophone record	152
		Gushe	153
		Gulriz	153

H			
Haji Dervishi	154	Kar	159
Haji Yuni	154	Kereshme	159
Harmony	154	Key-Khosrovani	159
Hasar	154	Keshish oglu	159
Hava	154	Karami	159
Heyrati	154	Karim Abadi	159
Hazaj	154	Karkuki	160
Hesin	155	Kasma shikasta	160
Heziz	155	Khanande (Singer)	160
Hijaz	155	Koos	160
Humayun	155	Khanande and sazende groupe	160
Humayun makam	156	Kharrat Gullu's school	160
"Humayun" mugham notes	156	Khaveran	161
Huseyni	156	Khojasta	161
Huzzan	156	Khun	161
		Kurd Ovshari	161
		Kurd Shahnaz	161
		Kurdi	161
I			
Iqa	157		
Improvisation	157	L	
Instrumental mugham	157		
Intonation	157	Lad	162
Isfahan (Isfahani)	158	Ladtonallig	162
		Lal barmag	162
		Lal perde	162
		Lahn	162
		Lyrics	162
J			
Jald mizrab	158		
Jidayi	158	M	
Jumle	158		
K			
Kabili	159	Maani	163
Kaman	159	Mahur	163
Kamancha	159	Mahur-hindi	163
Kamil	159	Mahuri-Muheyyer	163
		Makam	163
		Makom	163

Manend	164	Mukhalif	172
Manende	164	Muheyyer	172
Manande-Hasar	164		
Manandi-Mukhalif	164		
Maye	164	N	
Maverennehr	164		
Mirze huseyn segah	164	Nagara	173
Melody	164	Nehoft	173
Melizm	165	Ney	173
Mejlis	165	Ney-Davud	173
Mejlisi-uns	165	Nefir	173
Mejlisi Feramushan	165	Nefir-Farang	173
Mejmeush-Shuera	165	Nehavend	173
Meglub	165	Nekhjirkan	173
Mekhlut	165	Nesteri	173
Megam	165	Neva	173
Mensuriyye	166	Nevayi	174
Mesihi	166	Nevayi-Nishapur	174
Mesnevi	166	Niiriz	174
Moalif	166	Nimruz	174
“Mugham-dastgahi” project	166	Nishapur	174
Mugham dastgah	166	Nishapurek	174
“Mugham Dunyasi” project	167	Nishibi-Feraz	174
“Mugham encyclopaedia” project	167	Note	174
Mugham etudes	167	Note lines	174
“Mugham Irs”	167	Novruz-Bayati	175
(“Mugham heritage”) project	167	Novruz-Buzurg	175
Mugham projects	167	Novruzi-revende	175
Mugham meetings	168	Novruz seba	175
“Mugham merkezi” project	168	Novruz khara	175
Mugham competition	168	Nushi bade	175
Mugham trio	168	Nuzhe	175
Mugham Trio named after Jabbar Garyagdi oglu	169		
Mugham notes	169	O	
Mugham opera	170		
Mugham recordings	171	Orchestra of Azerbaijan folk musical instruments	176
Muye	172	Orta mahur	176
Muberrige	172	Orta segah	176

P

Pashref	177	Santur	182
Panjah	177	Saranj	182
Perde	177	Sazende	182
Perde vurmag	177	Segah mugham	182
Perfect hearing	177	Segah mugham family	182
Performer	177	Segah mugham notes	183
Per perestuk	177	Setar	183
Pervane	177	Selmek	183
Pest	177	Semayi-Shams	183
Pestkhan	177	Senj	183
Pishderamed	177	Ses	183
Professional music with oral tradition	178	Shah Khatai	183
	178	Shah perde	183
	178	Shahnaz	183
	178	Shakhe	183
	178	Shamakhi Mugham meetengs	183
		Shahmakon	184
		Shahdi Shahnaz	184
		Shakki Shahnaz	184
		Sharg concerts	184
		Sharg gejeleri	185
Rak	179	Shikesteyi-Fars	185
Rast	179	Shikeste	185
Rast megam	179	Shirvan shikestesi	185
Rast mugham family	180	Shobe	185
Rast mugham notes	180	Shur	185
Rast panjgah	180	“Shur” mugham notes	186
Ravendi	180	writings	
Repoitoire	180	Shur-Shahnaz	186
Rejez	180	Shushter	186
Rehab	180	“Shustar” mugham notes	187
Remel	180	Singing	187
Reng	181	Solo	187
Root	181	Soloist	187
Rubend	181	Song	187
Ruh-ul-arvah	181	Sumsu	187
Rubab	181	Symphonic mugahm	187

T	Y		
Tar	188	Yedi-hasar	190
Tarzan	188	Yetim segah	190
Tabil	188		
Takhnis	188	Z	
Tagsim	188		
Terane	188	Zabul	191
Tarkib	188	Zabul Segah	191
Tasnif	188	Zamin-Khara	191
Tutek	188	Zamr	191
		Zangi-Shutur	191
		Zangule	192
U		Zarbi magham	192
Ud	189	Zil	192
Un	189	Zirafkand	192
Ust mizrab	189	Zirkesh	192
Ushshag	189	Zirve	192
Uzzal	189	Zurna	192
		Zukhmet	192
		Zumzume	192
V			
Vamig	190		
Vilayeti	190		

**Notable instrumental
performers of Azerbaijan
(XIX-XX centuries)**

MIRZE SAGID ASAD OGLU
SADIKHAN (TAR)
(1846-1902)

GURBAN BAKHSHALI
OGLU PRIMOV (TAR)
(1870-1965)

MIRZE FEREJ RZA OGLU RZAYEV (TAR)
(1847-1927)

MASHADI JAMIL
AMIRASLAN OGLU
AMIROV (TAR) (1875-1928)

LETIF HUSEYN OGLU
KARBALAYI (QARMON)
(1876-1944)

SHIRIN MASHADI
HUSEYN OGLU AKHUNDOV
(TAR) (1878-1927)

MAMMADKHAN MAMMADRIZA
OGLU BAKIKHANOV (TAR)
(1890-1957)

**AMHEDKHAN MAMMADRIZA
OGLU BAKIKHANOV (TAR)
(1892-1973)**

**TEYYUB HAJI MAMMAD OGLU
DEMIROV (GARMON)
(1908-1970)**

**MEHDI JAVAD OGLU NEZERLI
(WIND INSTRUMENTS) (1892-1952)**

**BAHRAM MASHADI SULEYMAN BEY
MANSUROV (TAR)
(1911-1985)**

**ALIAGA EYVAZ OGLU
GULIYEV (TAR)
(1917-1998)**

**HAJI MAMMAD OGLU
MAMMADOV (TAR)
(1920-1981)**

MAMMADAGA
MAMMADHASAN OGLU
MURADOV (TAR)
(1921-1969)

BAHRUZ MAMMAD OGLU
ZEYNALOV (BALABAN)
(1926-1998)

EHSEN ALIABBAS OGLU DADASHOV (TAR)
(1924-1976)

HABIB ABDULHUSEYN OGLU BAYRAMOV (TAR)
(1926-1994)

ELMAN KARIM OGLU BEDELOV (KAMANCHEH)
(1929-1991)

RAFIG FERZI OGLU BABAYEV (PIANO)
(1936-1994)

ZAUR SULEYMAN OGLU ALIYEV (PIANO)
(1937-1950)

VAGIF AZIZ OGLU MUSTAFAZADEH (PIANO)
(1940-1979)

**ADALAT SEFERELI OGLU
VAZIROV (KAMANCHEH)**
(1951-2002)

The editor of publishing house:

Nigar Hasanova – Doctor of philosophy on philology
Saadat Tahmirazgizi - Doctor of philosophy on philology

The editors of art:

Ellada Huseynova -
Doctor of philosophy on art criticism, associate professor
Leyla Mammadova-Farajova –
Doctor of philosophy on art criticism, professor

Painter:

Alina Jahangirova

Design:

Irina Tishakova

Computer operator:

Fidan Nasirova
Narmin Aliyeva

CONTENTS

Introduction	129
Explanatory mugham dictionary.....	131
Glossary	195
Notable instrumental performers of Azerbaijan (XIX –XX centuries)	203